

EESTI KUNSTIAKADEEMIA
Kunstikultuuri teaduskond
Muinsuskaitse ja restaureerimise osakond

Sirli Naska

**MUINSUSKAITSEALADE KUJUNEMINE JA
KORRALDUS. EESTI JA TEISTE EUROOPA RIIKIDE
VÕRDLEV ANALÜÜS**

MAGISTRITÖÖ

Juhendaja: Prof Lilian Hansar PhD

Tallinn 2011

Autorideklaratsioon

Kinnitan, et olen koostanud antud magistritöö iseseisvalt ning seda ei ole kellegi teise poolt varem kaitsmisele esitatud.

Kõik töö koostamisel kasutatud teiste autorite tööd, olulised seisukohad, kirjandusallikatest ja mujalt pärinevad andmed on töös viidatud.

„ ” 2011. a.

.....

Töö vastab magistritööle esitatud nõuetele :

„ ” 2011.a.

.....

Kaitsmine toimub Eesti Kunstiakadeemia Kunstikultuuri teaduskonna magistrinõukogu koosolekul 30. mail 2011. aastal.

Kaitstud hindele:

.....

„ ” 2011. a.

.....

SISSEJUHATUS

1. Uurimisülesanne ja töö eesmärk.....	4
2. Teoreetilised lähenemised ja uurimismeetodid	6
3. Töö ülesehitus.....	7

1. KAITSELADE KUJUNEMINE JA KORRALDUS EUROOPA RIIKIDES

1. 1. Suurbritannia	
1. 1. 1. Kaitsealade kujunemine.....	8
1. 1. 2. Kaitsealade korraldus tänapäeval	11
1. 1. 3. Kokkuvõte	12
1. 2. Prantsusmaa	
1. 2. 1. Kaitsealade kujunemine.....	13
1. 2. 2. Kaitsealade korraldus tänapäeval	16
1. 2. 3. Kokkuvõte	17
1. 3. Holland	
1. 3. 1. Kaitsealade kujunemine.....	18
1. 3. 2. Kaitsealade korraldus tänapäeval	20
1. 3. 3. Kokkuvõte	21
1. 4. Tšehhi	
1. 4. 1. Muinsuskaitsealade kujunemine.....	22
1. 4. 2. Kaitsealade korraldus tänapäeval	24
1. 4. 3. Kokkuvõte	25
1. 5. Taani	
1. 5. 1. Kaitsealade kujunemine.....	27
1. 5. 2. Kaitsealade korraldus tänapäeval	29
1. 5. 3. Kokkuvõte	30
1. 6. Soome ja Rootsi	
1. 6. 1. Kaitsealade kujunemine.....	31
1. 6. 2. Kaitsealade korraldus tänapäeval	32
1. 6. 3. Rootsi.....	35
1. 6. 4. Kokkuvõte	36

2. EESTI VANALINNADE MUINSUSKAITSEALAD

2. 1. Muinsuskaitsealade kujunemisest.....	37
2. 2. Muinsuskaitsealade korraldus tänapäeval.....	41
2. 3. Näiteid Eesti kaitsealadele koostatud projektidest ja kodanikealgatustest	45

3. RAHVUSVAHELINE KONTEKST

3. 1. Rahvusvahelise koostöö kujunemine ajalooliste linnade kaitsel	48
3. 3. Kokkuvõte.....	51

4. EUROOPA RIIKIDE KAITSEALADE VÕRDLEV ANALÜÜS

4. 1. Kaitsealade üldine kujunemine ja tüübid.....	53
4. 2. Käsitatud riikide kaitsealade võrdlev analüüs	55
4. 3. Järeldused	63
KOKKUVÕTE	66
ALLIKAD JA KIRJANDUS	71
SUMMARY	84
LISA I	
Ajaloaliste linnade ja piirkondade kaitset käsitlevad rahvusvahelised dokumendid....	89
LISA II	
Tabelis 1 esitatud andmete viited	91
LISA III	
Töös kasutatavad lühendid	94

SISSEJUHATUS

Euroopa ajalooliste linnade omapära säilitamine ja samas kaasaja muudatustega kohanemine on üleilmastumise tulemusena kujunenud vältimatuteks küsimusteks. Ajaloolised linnakeskused, mis on muinsuskaitsest seisukohast linnade ühed väärtuslikemad osad, seisavad aina rohkem silmitsi mitmekülgsede ja kohati vastandlike linnaehituslike arengute ja toimimise probleemidega, mis on ühtlasi nii põhjustatud kui ka protsesside käigus jätkuvalt mõjutatud majanduslikest, kultuurilis-sotsiaalsetest ja poliitilistest teguritest. Vanade linnaosade säilitamisel on üks keerulisemaid ülesandeid avalike ja erahuvide tasakaalus hoidmine. Nii on ajalooliste linnakeskuste elujõulisuse ja funktsionaalse mitmekesisuse säilitamine kerkinud aktuaalsete teemade hulka ka Eestis, kus on kahtlemata oma roll ka muinsuskaitsele.

1. Uurimisülesanne ja töö eesmärk

Käesolev magistritöö keskendub muinsuskaitse ajaloos suhteliselt hilisele nähtusele – kaitstavate alade kujunemisele ja nende tänapäevasele korraldusele Euroopa kontekstis. Vaatluse all on peamiselt ajalooliste linnakeskuste kaitsealad ja nende säilitamise probleematika Eestis ja kuues teises Euroopa riigis.

Uurimistöö teema on teatud määral jätkuks autori bakalaureusetööle, mis käsitles miljöövärtuslike hoonestusalasid, tekitades huvi uurida edasi kaitsealade moodustamise põhjuseid ja kaasaegseid toimimise mehhanisme väljaspool muinsuskaitse valdkonda ja seda eriti teistes riikides. Ajalooliste linnakeskuste ja väärtuslike piirkondade kaitsmise meetodeid Euroopa riikides ei ole Eestis varem põhjalikumalt uuritud. Ka välismaises kirjanduses ei ole käesoleva töö koostamise käigus õnnestunud erinevate riikide kaitsealade kujunemise ja korralduse ülesehitust võrdlevaid analüüse leida.

Vanalinnade muinsuskaitsealadele keskendumise põhjuseks on ka asjaolu, et viimasel kümnendil on miljöövärtuslike hoonestusalade kaudu järjest enam tähelepanu pööratud uuemate linnaosade kaitsemeetodite väljatöötamisele, ent see on jätnud samaaegselt varju Eesti vanalinnade uurimise ja säilitamise temaatika, millega tegeleti viimati põhjalikult 1960.–1980.

aastatel. Taasiseseisvunud Eesti tingimustes on muinsuskaitsealadel teostatavate restaureerimis- ja ehitustööde aluseks tänaseni vaid üksikute hoonete eritingimused või kruntide detailplaneeringud, mis paraku lähtuvad harva linnaehitusliku terviku säilitamisest. Kerkimas on isegi küsimus, ehk pakuvad miljööalade kaitse- ja kasutustingimused tänapäeval mõneti paremaid võimalusi ehitatud keskkonna väärtuste säilitamiseks kui muinsuskaitsealadel kehtiv kaitsekorraldus. Sellest tulenevalt on käesoleva magistritöö läbiviimiseks püstitatud hüpotees – kas Eesti vanalinnade säilitamise ja selle kaasajastamise eesmärgil oleks tänasel päeval võimalik ja otstarbekas võtta eeskuju teiste riikide praktikast ning kui, siis mil määral ja viisil oleks see mõeldav?

Magistritöö eesmärgid on järgmised:

- uurida, millal ja kuidas on teistes Euroopa riikides jõutud ajaloolistelt väärtuslike linnakeskuste ja piirkondade kaitsmiseni ja milliseid meetodeid kasutatakse selleks tänapäeval;
- vaadelda, milline on olnud rahvusvaheline kontekst ja selle areng kaitsealade moodustumisel;
- teostada Eesti ja kuue Euroopa riigi kaitsealade kujunemise ja korralduse võrdlev analüüs;
- analüüsida Eesti vanalinnade muinsuskaitsealade tänapäevaseid probleeme ja esitada võimalikke lahendusi.

Lähtuvalt Eesti vanalinnade terviklikkuse säilitamise vajadusest on üldine rõhuasetus muinsuskaitsealadel. Magistritööd kirjutades on ennekõike silmas peetud Eesti väikelinnade ajalooliste keskuste lahendamist ootavaid küsimusi. Tingituna kaitsealade erinevast iseloomust on paljude riikide puhul üsna keeruline eraldada spetsiifiliselt vanalinnade ja teiste ajalooliselt väärtuslike piirkondade kaitsmiseks rakendatavaid meetodeid, kuna kaitsealade korraldus on üles ehitatud teistel alustel kui Eestis. Seda mõjutavad näiteks planeerimissüsteemide iseärasused. Seetõttu on õigema ülevaate saamiseks võrdlevas analüüsis käsitletud põgusalt ka miljööväärtuslike hoonestusalasid, mille kujunemise ja korralduse põhjalikumat kirjeldust ei võimalda paraku magistritöö piiratud maht. Samal põhjusel ei ole uurimuses keskendunud arhitektuurimälestiste kaitsmisele. Võrdlemisel on aga tähelepanu pööratud nende arvule, kuivõrd mõnes riigis on kaitsealade ja mälestiste arv omavahel otseses seoses.

Et uurimuse eesmärgiks on anda võimalikult mitmekesine ülevaade ehitatud keskkonna kui terviku säilitamise meetoditest ja praktikast, tuli teha Euroopa riikide hulgast otstarbekas ning erinevaid lähenemisviise peegeldav valik. Uurimise objektideks on valitud Eesti ja kuue Euroopa riigi – Suurbritannia, Prantsusmaa, Hollandi, Tšehhi, Taani ning Soome kaitstavate alade süsteem. Soome käsitlemisel on lühidalt tutvustatud ka Rootsi kaitsealade korraldust. Loetletud valiku tegemine toimus uurimistöö koostamise käigus ja sõltus mitmest tegurist. Esiteks tuleb olulisena esile tõsta informatsiooni kättesaadavuse aspekti, mis andis eelised Suurbritanniale, Prantsusmaale ja Hollandile. Just nendes Lääne-Euroopa riikides tehti esimesed seadusandlikud sammud ajalooliste vanalinnade kaitsmise teel. Ida-Euroopa maade hulgast on samal põhjusel valitud Tšehhi, mis andis ühtaegu võimaluse vaadelda kaitsealade kujunemise ajalugu Eestile pea sarnase poliitilise režiimiga riigis. Põhjamaadest langes otsus Soome ja Taani kasuks, mille tingisid märkimisväärsed muinsuskaitsekorralduse meetodilised eripärad ja soosiv suhtumine ehitatud keskkonna kaitsmisesse. Naaberriigid Baltimaadest on käesolevast tööst välja jäetud nii piisava teabe kättesaadavuse kui töö piiratud mahu tõttu. Kõigele lisaks on uurimuses käsitletud maade kaitsealade korralduse süsteemides tänapäeval silmapaistvad erinevused, mille esile toomine on uurimuse üks väljakutsetest.

2. Teoreetilised lähenemised ja uurimismeetodid

Magistritöö on oma iseloomult empiiriline uurimus, mille läbi viimiseks on kasutatud peamiselt kvalitatiivseid uurimismeetodeid nagu teemaga seonduvast kirjandusest, arhiiviallikatest ja intervjuudest saadud teabe võrdlev analüüs. Heaks alustaladeks on välisriikide osas olnud Robert Pickardi toimetatud erinevate maade muinsuskaitse süsteemi ülesehitust tutvustav kogumik¹. Valdavalt küll Suurbritannia situatsiooni, ent ka kaitsealade kontseptsiooni üldisi probleeme kirjeldavad Edward Hobson² ja Peter J. Larkham³. Palju on kaasa aidanud riikide erialast teavet pakkuvate muinsuskaitseametite ja teiste riiklike institutsioonide internetikeskkonnad, mille kaudu on saanud võimalikuks hetkeolukorra kaardistamine ning muinsuskaitsealade ja mälestiste arvu võrdlemine. Kaitsealade temaatika on Euroopa muinsuskaitstes üks valdkondadest, milles toimuvad pidevad muutused ning raamatutes leitavad andmed võivad paratamatult olla juba paari aastaga vananenud.

¹ R. Pickard (Ed), Policy and Law in Heritage Conservation. London: Spon Press, 2001.

² E. Hobson, Conservation and Planning: Changing Values in Policy and Practice, London: Spon Press, 2004.

³ P. J. Larkham, Conservation and the City. New York, London: Routledge, 1996.

Käesoleva töö üheks teoreetiliseks lähtekohaks on võetud teadmine, et ajaloolise linnaruumi säilitamine on paljudes riikides üha rohkem seotud ruumilise planeerimise ja keskkonna kaitsmisega laiemalt. Selle näiteks on Tõnu Viigi artikkel⁴ kaasajal toimuvast kultuurilise pöörde protsessidest ja strateegiatest, mille tulemusena leiab aset aina suurem kehtivate distsipliinide lõimumine ning uute teadusharude ja valdkondade teke. Ehk oleks ka Eestis seni küllaltki suletud süsteemina talitanud muinsuskaitse kui institutsioonil kasulik avardada kultuuripärandi kaitsmise võimalusi uuenduslike lähenemiste kaudu. Linnaruumi kvaliteedi tõstmisel on oluline valdkondadevaheline koostöö. Ent samatähtis on suhtlemine kaitsealadel elavate inimestega, selgitustöö tegemine ning sihtgruppide õigeaegne kaasamine kaitsealade arengut puudutavatesse kavadesse ja planeeringutesse.

3. Töö ülesehitus

Magistritöö on üles ehitatud vastavalt uurimusele püstitatud eesmärkidele. Töö sisuline osa jaguneb neljaks peatükiks, millest esimeses tutvustatakse Suurbritannia, Prantsusmaa, Hollandi, Tšehhi, Taani Soome ja põgusalt ka Rootsi muinsuskaitseüsteemi, keskendudes peamiselt kaitsealade kujunemisele ja tänapäevasele korraldusele. Järgnevas peatükis on antud põhjalikum ülevaade kaitstavate alade olukorrast Eestis, mis sisaldab muinsuskaitsealade arengu lugu ja praeguse seisukorra kirjeldust ja probleeme. Välja on toodud ka mõningad head näited valdavalt Eesti vanalinnadele koostatud projektidest ja kodanikealgatustest, mis toetavad samas peatükis esitatud vanalinnade säilitamise edendamiseks esitatud ettepanekuid. Kolmandas peatükis on vaadeldud ajalooliste linnade kaitsmise ideede ja koostöö erinevaid avaldumisvorme ja väljundeid rahvusvahelisel tasandil viimase poolesaja aasta jooksul.

Uurimistöös käsitletud riikide muinsuskaitsealade kujunemise ja korralduse võrdlev analüüs, mis tugineb muuhulgas töö käigus valminud riikide mälestiste ja kaitsealade arve võrdlevale tabelile (tabel 1), on esitatud viimases peatükis, mille järeldustes antakse ka hinnang töö sissejuhatuses püstitatud hüpoteesile. Magistritöö kokkuvõttes esitatakse järeldused uurimuses püstitatud eesmärkide teostumisest, ettepanekud Eesti ajalooliste linnakeskuste kaitsmise võimaluste kohta lähtuvalt uurimusega selginenud seisukohtadest ning soovitusel edasisteks uurimisteedeks, mida käesoleva töö käigus ei olnud mahu piiratuse tõttu võimalik täpsemalt käsitleda. Lisades on loetletud rahvusvahelised dokumendid, mis on olnud ajalooliste linnade kaitse kujunemisel Euroopa kontekstis olulised.

⁴ T. Viik, Kultuuriline pööre. – Keel ja Kirjandus 2008, 8–9, lk 604, 612.

1. KAITSEALADE KUJUNEMINE JA KORRALDUS EUROOPA RIIKIDES

1. 1. Suurbritannia

Esimene Suurbritannia muinsuskaitseseadus (*Ancient Monuments Protection Act*)⁵ kehtestati 1882. aastal, millega püüti kaitsta väga vanu asulapaiku ja hooneid maaomanike omavoli ja teadmatus eest. Mälestiste registri koostamisega⁶ alustati aga alles 1944. aastal.⁷ Mälestiste kaitse toimus linnaplaneerimisest eraldi kuni 1967. aasta kodanikuhüvede seaduse (*Civic Amenities Act*) kinnitamiseni, millest alates on muinsuskaitsega arvestamine planeerimises muutunud järjest olulisemaks.⁸

1. 1. 1. Kaitsealade kujunemine

Üks esimesi seaduseid Suurbritannias, mis võimaldas hoonestatud piirkonna ajalooliselt, arhitektuurselt või mõne muu esteetilise omaduse poolest väärtuslikku karakterit ja selle väljendusi planeeringuliselt kaitsta, oli 1923. aastal kehtestatud hoonestusseadus (*Housing Etc Act*).⁹ Sellegipoolest ei tegeletud veel kaitsealade küsimuses konkreetse muinsuskaitsepoliitika¹⁰ väljatöötamisega (vähemalt mitte valitsuse tasandil) kuni 1960. aastateni. See oli aeg, mil arendajatele oli võimalus osta ajaloolistes linnakeskustes maad ja tegeleda suurarendustega, mis tekitas muret nii muinsuskaitsetajatele kui ka planeerijatele.¹¹ Modernistliku linna- planeerimise printsiipe järginud suurtest ümberehituskavadest, järgnenud vastureaktsioonidest, ajalooliste linnaosade taasväärtustamisest ning ka postmodernismi perioodist räägib

⁵ Edaspidiste uuringute soodustamiseks on kõikidele seadustele viidatud võimalikult täpselt, mis tingib erinevused nende kirjapildis.

⁶ Mälestised jaotatakse kolme kategooriasse I, II* ja II, millest esimene on kõige olulisem. 2001. aastal kuulus 94% hoonetest II, 4% II* ja vaid 2% kategooriasse I (J. Pendlebury, United Kingdom. – Policy and Law in Heritage Conservation. Ed R. Pickard. London: Spon Press, 2001, lk 292).

⁷ D. Pearce, Conservation Today. London, New York: Routledge, 1989, lk 16.

⁸ J. Pendlebury, United Kingdom, lk 289.

⁹ J. Delafons, Politics and Preservation: Policy History of the Built Heritage, 1882–1996. London: E & FN Spon, 1997, lk 36–37.

¹⁰ Inglisekeelsele sõnale *policy* puudub täpne eestikeelne vaste. Toomas–Hendrik Ilves on sõna seletanud järgmiselt: „Inglise keeles kätkeb *politics* endas kõike seda, mida poliitika ka eesti keeles märgistab. [...] *Policy* tähendab aga pigem pikaajalist ja järjekindlat tegevust või seisukohta, mis poliitilistele tõmbetuultele ei allu (T.-H. Ilves, Sõnaus – üks samm lõpmata teel. – Sirp, 03. XII 2011, lk 28).

¹¹ J. Delafons, Politics and Preservation, lk 87.

lähemalt Steven Tiesdell,¹² selgitades erinevaid seisukohti ja põhjuseid, miks uuenduslikud planeerimisvõtted ajaloolisse linnakeskkonda ei sobitunud.

Poliitik Duncan Sandys'e eestvedamisel 1957. aastal asutatud Kodanike Fond (*Civic Trust*),¹³ tegi juba 1962. aastal ettepaneku kehtestada teatud piirkondadele ehituslikud piirangud ja märkida need omanikele ja arendajatele selgituseks linna kaardile.¹⁴ Terveid linnaosasid hõlmavad ja järjest enam kasvavale autostumisele ja liikluskoormusele orienteeritud ümberehitusprojektid ohustasid eelkõige ajaloolisi linnakeskuseid ja väikelinnu. Seetõttu võttis valitsus 1965. aastal vastu Ajalooliste Linnade Memorandumi (*Memorandum on Historic Towns*), millega koostati nimekiri 324 linnast, kuhu tuleks koostada pärandit kaitsev planeering ning märgiti, et 51 neist on juba tõsisel hävimisohus.¹⁵

Samal ajal uuriti ka Prantsusmaa ja Itaalia muinsuskaitseüsteemi toimimist ja leiti, et inglastel on prantslastelt küll palju õppida, kuid nende korraldust ei ole otstarbekas üksühele üle võtta. Samas teadvustati, et kui Itaalias ja Prantsusmaal oli ajalooliste linnakeskuste ohuks lagunemine ja hoolimatus, siis Inglismaal oli selleks ulatuslik arendustegevus¹⁶ ja sellega kaasnev lammutamine.¹⁷ Duncan Sandys'e initsiatiivil kehtestati 1967. aastal kodanikuhüvede seadus (*Civic Amenities Act*), millega tutvustati esmakordselt erilise ajaloolise või arhitektuurse eripäraga kaitseala (*conservation area*) mõistet.¹⁸ Ideaalis pidi kaitseala tähendama, et senine negatiivne kontrolliv hoiak asendub loomingulise, olemasolevat keskkonda kaitsva ja hoidva planeerimisega.¹⁹ Kaitsealade ehitusreeglid ei olnud aga võrreldavad mälestistele kehtivate nõuetega, põhiliselt suudeti piirkonna erilise karakteri säilimise nimel kaitsta hooneid vaid lammutamise eest ning ennetada mingil määral ka puude mahavõtmist.²⁰

Sellelipoolest osutus kaitsealade loomise projekt iseenesest väga edukaks. 1972. aastaks oli 130 KOV-ed määranud 1350 kaitseala ning 20 aastat hiljem oli see number tõusnud 6500-le.

¹² S. Tiesdell, T. Heath, T. Oc, *Revitalizing historic urban quarters*. Oxford: Architectural Press, 1996, lk 46–67.

¹³ J. Delafons, *Politics and Preservation*, lk 88.

¹⁴ P. J. Larkham, *Conservation and the City*. New York, London: Routledge, 1996, lk 89.

¹⁵ J. N. Tarn, *Urban Regeneration: The Conservation Dimension*. – *Design and Conservation in the City*. Ed G. Dix, J. N. Tarn. Liverpool University Press, 1985, lk 256.

¹⁶ David Pearce kirjeldab suurlinnade nagu Glasgow, Liverpooli, Londoni jt ning väikelinnade Frome, Wirksworth ja Calne näitel sõjajärgse uuendusmeelse planeerimis- ja ehitustegevuse mõju Suurbritannia linnadele ning näitab ilmekalt kuidas „liigne rikkus võib tuua ajaloolistele keskkondadele palju kiirema hävingu kui teadmatuses või vaesusest tingitud hooldamatus.“ (D. Pearce, *Conservation Today*, lk 37–76).

¹⁷ J. Delafons, *Politics and Preservation*, lk 95–96.

¹⁸ G. E. Cherry, *Town Planning in Britain Since 1900: The Rise and Fall of the Planning Ideal*. Oxford: Blackwell Publishers, 1996, lk 148.

¹⁹ E. Hobson, *Conservation and Planning: Changing Values in Policy and Practice*, London: Spon Press, 2004, lk 40.

²⁰ J. Pendlebury, *United Kingdom*, lk 300.

Piirkondade kaitsmise ideed pooldati, kuna see oli midagi enam kui lihtsalt traditsiooniline restaureerimine. Kaitsealad olid laiemalt orienteeritud kodanikuhüvede ja elukeskkonna kvaliteedi tõusule, millega kaasnes tihti ka eravalduse rahalise väärtuse kasv.²¹ Kuigi uus poliitika võeti entusiastlikult vastu, ei olnud aga võimalik KOV-tele pakkuda ei rahalist tuge ega toetuste süsteemi nagu seda pakutakse tänapäeval KOV-te ja riiklike institutsioonide koostöona. Juhendite, eeskujude ja täpsemate selgituste puudumise tõttu pidid ametnikud need ise töö käigus välja mõtlema ning tihti võeti kaitse alla eelnevalt uurimata piirkondi. Omamata ülevaadet piirkonna iseloomust, ei suudetud ka analüüsida selle omapärasid ega sõnastada seal paiknevate väärtuste väljendusi, mida täpsemalt kaitsta tuleks. See raskendas tunduvalt ehitustingimuste esitamist, kuna ametnike argumente ja hinnanguid peeti kitsenduste ja nõudmiste osas subjektiivseteks.²²

1990. aastal võeti vastu tänaseni kehtiv linnaplaneerimisseadus (*Town and Country Planning Act*)²³ ja mälestiste ja kaitsealade planeerimise seadus (*Planning (Listed Buildings and Conservation Areas) Act*), mis rõhutab briti traditsiooni käsitleda planeerimise tasandil muinsuskaitsega seonduvat lahus nõ tavaplaneerimisest.²⁴

Kauaoodatud lahendusena anti Keskkonnaministeeriumi (*Department of the Environment*) ja Muinsuskaitseministeeriumi (*Department of National Heritage*) koostöona 1994. aastal välja muinsuskaitse põhimõtteid tutvustav juhendmaterjal (*Planning Policy Guidance 15*), millest kujunes käsiraamat kaitsealadel planeerimise ja ehituslubade väljastamisega tegelevatele KOV-te ametnikele ja planeerijatele.²⁵ See dokument kehtis kuni 2010. aasta 23. märtsini, mil anti välja uus juhend ajaloolise keskkonna planeerimiseks (*Planning Policy Statement 5: Planning for the Historic Environment*).²⁶

²¹ J. Delafons, *Politics and Preservation*, lk 101.

²² E. Hobson, *Conservation and Planning*, lk 40.

²³ Esimene Suurbritannia planeerimisseadus *Town and Country Planning Act* võeti vastu 1932.aastal (J. Delafons, *Politics and Preservation*, lk 39). Tänapäevane planeerimissüsteem põhineb 1947. aasta planeerimisseadusel *Town and Country Planning Act 1947* (P. J. Larkham, *Conservation and the City*, lk 136).

²⁴ J. Delafons, *Politics and Preservation*, lk 187.

²⁵ Department of the Environment; Department of National Heritage (1994). *Planning Policy Guidance: Planning and the Historic Environment*. <http://www.communities.gov.uk/documents/planningandbuilding/pdf/142838.pdf> (vaadatud 13. I 2011).

²⁶ Department for Communities and Local Government (2010). *Planning Policy Statement 5: Planning for the Historic Environment*. <http://www.communities.gov.uk/documents/planningandbuilding/pdf/1514132.pdf> (vaadatud 13. I 2011).

1. 1. 2. Kaitsealade korraldus tänapäeval

J. Delafonsi hinnangul on Suurbritannia planeerimis- ja muinsuskaitseüsteem liiga tsentraliseeritud ja hierarhiseeritud, kuna vähe antakse otsustusõigust KOV-tele.²⁷ Teisalt väidab Edward Hobson, et KOV-tele heideti juba 1990. aastate alguses ette neile seadusega antud meetmete ebapiisavat rakendamist ning strateegiate väljatöötamise puudulikkust. Uurimused tõid välja konkreetseid näiteid omavalitsuste ametnike vähese järjekindluse ja ebakõlade kohta otsuste langetamisel.²⁸ Näiteks väikeste muudatuste nagu akende ja uste vahetamine ebasobivate vastu jms sallimine, hakkas kahjustama just neid piirkonna omadusi, mida kaitsealal esialgselt kaitsta sooviti.²⁹

Olukorra parandamiseks tehti 1996. aastal ettepanek hakata koostama kaitsealade ekspertiise (*conservation area appraisal*),³⁰ mille koostamise juhised on välja andnud Historic Buildings and Monuments Commission for England.³¹ See on tänaseks üldlevinud dokument, millega kaardistatakse ala üldine kontekst, analüüsitakse piirkonnale omaseid tunnuseid ja plaanstruktuuri, topograafiat ja maastikku (sh vaatekoridore ja panoraame), ehitusajaloolist arengut ja arheoloogiat, piirkonnas asuvate ja seda ümbritsevate ruumilõikude omavahelisi seoseid (sh avalik linnaruum vs eravalduses olevad suletud aiad ja hoovid). Tähelepanu pööratakse traditsioonilistele ehitusmaterjalidele ja väikevormide olemasolule linnaruumis. Dokumendis hinnatakse ala kaitse võimalusi ja arenguperspektiive ning jagatakse soovitusi piirkonna edendamiseks. Sealjuures rõhutatakse kohalike elanike kaasamist ja nende arvamuste arvestamist nii uuringute kui ka avalikustamise käigus.³²

J. Pendlebury on täheldanud, et paindlikkus on Suurbritannia planeerimissüsteemi üks märgusõnu, mis peaks võimaldama loomingu- ja samas mõistlikke lahendusi konserveerimisprobleemidele. Samas võib aga konkreetsete reeglite puudumine põhjustada segadust ja

²⁷ J. Delafons, *Politics and Preservation*, lk 183.

²⁸ E. Hobson, *Conservation and Planning*, lk 12.

²⁹ E. Hobsoni hinnangul on tänaseni õhus pidev hukkamõist muinsuskaitse „hambutuse“ teemal. Kui KOV-de õigust sõnastada oma piirkonna väärtused ja arengusuundade prioriteedid on peetud kaitsealade üheks trumbiks, siis praktika näitab, et reaalse kaitse suhtes on tase sõltuvalt ametnike kompetentsist vägagi kõikumine. (Sealsamas, lk 45).

³⁰ J. Delafons, *Politics and Preservation*, lk 190.

³¹ 1983. aastal vastu võetud National Heritage Act'iga loodi ka uus institutsioon – Historic Buildings and Monuments Commission for England (lühendatult English Heritage), millel on tänapäeval pigem nõustaja roll, kuna seaduse kohaselt on riigisekretär see, kes otsustab ehituslubade väljastamise ja keeldude üle ja kooskõlastab projekte kaitsealustel objektidel. Organisatsioon teeb tihedat koostööd KOV-dega üldplaneeringute koostamisel muinsuskaitset ja planeerimist puudutavas osas ning omavalitsuste ametnikke ja planeerijaid abistatakse igapäevatoos muinsuskaitset puudutavates küsimustes (J. Delafons, *Politics and Preservation*, lk 140, 145).

³² English Heritage (2006). *Guidance on Conservation Area Appraisals*. <http://www.english-heritage.org.uk/publications/guidance-conservation-area-appraisals-2006/conservation-area-appraisals-20060320130154.pdf> (vaadatud 14. II 2011), lk 6–18.

kompromisse, mis ei ole kasulikud ühelegi osapoolle.³³ Ehkki planeerijate ja muinsuskaitsetajate vaheline koostöö taandub tänaseni suuremas osas kaitsealadel toimuva ehitustegevuse reguleerimisele, on KOV-te ametnike arusaamad piirkondade arendamisest tänu *English Heritage* koostatud juhenditele³⁴ avardunud. Sellega koos on paranenud ka teadmised linna erinevatest väärtustest ja nende ilmingutest linnapildis.³⁵

1. 1. 3. Kokkuvõte

Kaitsealade moodustamisega tehti Suurbritannias algust 1960. aastate teisel poolel, eesmärgiga säilitada piirkondade ajalooliselt väljakujunenud omapära ja parandada ehitatud keskkonna väärtuste hoidmise läbi ka inimeste elukvaliteeti. Ehkki kaitsealade idee osutus menukaks ning KOV-tes, kes vastutavad tänaseni kaitsealade korralduse eest, puudusid esialgu kogemused ja vastavad juhendid kaitsealade korralduse organiseerimiseks. Tulenevalt ametnike kompetentsist peetakse tänaseni ühtlase taseme tagamist keeruliseks. Teisalt on selline kohalikul tasandil korraldatav muinsuskaitsealade süsteem algusest peale kindlustanud paindliku toimimise.

Tänapäeval on ametike töös väga suureks abiks riiklikult koostatud planeerimis- ja muinsuskaitsealased juhised, millele on võimalik otsuste tegemisel tugineda. Täiendavalt lähtutakse kaitsealade ekspertiiside soovitustest ning üleüldistest KOV-te muinsuskaitsepoliitika seisukohtadest, milliseid arenguid KOV-tes kaitsealadel soositakse.

Väärtuslike ja väga väärtuslike hoonete kaitsmise nimel jätkatakse ilmselt siiski mälestiseks tunnistamise praktikat, mis annab võimaluse nõuda hoone säilitamist tervikuna. Selles osas toimib Suurbritannia muinsuskaitse süsteem kohati topeltkaitsena ja küllap ongi seda kasutatud eesmärgipärase taktikana, et tagada kultuuripärandi säilimine võimalikult efektiivselt ja erinevate vahendite kaudu.

³³ J. Pendlebury, United Kingdom, lk 289–290.

³⁴ English Heritage (2006). Guidance on the Management of Conservation Areas. <http://www.english-heritage.org.uk/publications/guidance-on-management-of-conservation-areas/managementofconservationareas.pdf> (vaadatud 16. II 2011); English Heritage (2011). Valuing Places: Good Practice in Conservation Areas. <http://www.english-heritage.org.uk/publications/valuing-places/valuing-places-good-practice-conservation-areas.pdf> (vaadatud 16. II 2011); English Heritage (2005). Measuring and Assessing Change in Conservation Areas. <http://www.english-heritage.org.uk/publications/measuring-change-in-conservation-areas/> (vaadatud 16. II 2011).

³⁵ J. Pendlebury, United Kingdom, lk 304.

1. 2. Prantsusmaa

Prantsusmaa linnade arengu reguleerimine toimus teatud määral juba alates 18. sajandist läbi ehitusmääruste, millega kontrolliti uusehitiste sobitumist olemasolevasse keskkonda. Erilise detailsuseni ehitustingimustes jõuti 19. sajandil, mil Pariisi linnaehitust juhtis parun Georges-Eugène Haussmann (1853–1870). Aga juba siis räägiti linna arhitektuurse mitmekesisuse kadumisest ning kritiseeriti linna üheülbaliseks muutumist.³⁶ 1919. aastal hakati üle 10 000 elanikuga linnadelt nõudma üldplaneeringuid, mille koostamisel pidi pöörama tähelepanu muinsuskaitsele, reguleerides näiteks hoonestuse maksimaalset kõrgust, avalikku ruumi kujundamist ja arhitektuurselt oluliste hoonete kaitset.³⁷

Muinsuskaitse seadusandlikule süsteemile pani Prantsusmaal aluse 1913. aasta 31. detsembril vastu võetud Ajalooliste Mälestiste seadus (*Loi du 31 décembre 1913 sur les monuments historiques*), mis kehtestas kahetasandilise kaitse – mälestiseks tunnistatud ehk klassifitseeritud (*monuments classés*) ja registreeritud hooned (*monuments inscrits*). Kuna prantsuse muinsuskaitse süsteemis annab kaitse alla võtmine õiguse toetustele ning maksusoodustustele, hoitakse kaitsealuste objektide arvu teadlikult kontrolli all ning seetõttu on vastav number Prantsusmaal tunduvalt väiksem kui paljudes teistes Euroopa riikides. Lisaks majanduslikele kaalutlustele arvestatakse ka muude vahenditega pärandi kaitset – kümneid tuhandeid maju asub linnade ja maapiirkondade kaitsealadel, mis peaksid tagama nende säilimise.³⁸

1. 2. 1. Kaitsealade kujunemine

Muinsuskaitse tegevuse tähelepanu koondumine üksikobjektidelt terviklikele maastikele ning linnapiirkondadele on Prantsusmaal toimunud samm-sammult. 1930. aasta 2. mai seadusega nimetati senised loodusemälestised ümber kaitsealusteks paikadeks ning maastikeks, kuid alles 1943. aasta 25. veebruari seadusega laiendati otseselt kaitse mõju ulatust objektilt endalt seda ümbritsevale alale. Selle tulemusena loodi 500m raadiusega mälestiste kaitsevööndid, mis andsid võimaluse siduda mälestis paremini linnapiirkonna või maastikuga ning selle üleüldise haldamise ja planeerimisega.

³⁶ N. Evenson, *The City as an Artefact: Building Control in Modern Paris. – Planning for Conservation*. Ed R. Kain. London: Mansell, 1981, lk 177–178.

³⁷ R. Kain, *Conservation Planning in France: Policy and Practice in the Marais, Paris. – Planning for Conservation*. Ed R. Kain. London: Mansell, 1981, lk 203.

³⁸ I. Longuet, J.-M. Vincent, *France. – Policy and Law in Heritage Conservation*. Ed R. Pickard. London: Spon Press, 2001, lk 93–94.

Kuigi Prantsuse kultuuriminister André Malraux olevat iroonilisel kombel oma noorusaegadel olnud Kambodžas vahistatud ja süüdi mõistetud kultuurimälestiste rüüstamise eest³⁹, oli just tema see, kes pani 1959. aasta 24. juulil määrusega nr. 59-889 aluse tulevasele prantsuse kultuuripoliitikale ja sealhulgas uue suuna pärandikaitsele.⁴⁰ Laiihaardelisema lähenemiseni ehitatud kultuuripärandi kaitsel jõuti 1960. aastatel, mil terviklike paikade, sealhulgas hoonete koosluste ja avaliku linnaruumi kaitseks loodi võimalused seadusandlikul tasandil. 1962. aasta 4. augustil võeti vastu seadus, mis oli aluseks muinsuskaitsealade loomisele (*secteurs sauvegardés*).⁴¹ Seaduse eesmärk oli säilitada ajalooliste linnaosade identiteet ja miljöö, kuid samas keskkonna kaasajastamine ja linnaliikluse reguleerimine, millega kaasneks elukvaliteedi tõus. Teisalt sooviti anda muinsuskaitsealadele kindel roll, mis oleks kooskõlas teiste linna struktuuridega ning kajastuks ka vastavates linnaplaneerimisega seotud dokumentides, eriti planeeringutes.⁴² Malraux nime saanud seadus (*La loi Malraux*) oli otsene reaktsioon Prantsusmaa vanade linnade ajalooliste keskuste moderniseerimise ja renoveerimisprojektidele.

Malraux seaduse kohaselt tuleb muinsuskaitsealadele koostada vastav planeering – *Plan de sauvegarde et de mise en valeur* (edaspidi PSMV), mis on väga erinevaid linnaplaneerimise aspekte (infrastruktuur, avalik ruum, sotsiaalmajanduslik olukord) siduv, analüüsiv ja kaitsev dokument. PSMV koostamine on protsess, mis algab uuringutest ja mille käigus koostatakse planeering, piiritledes kaitseala ja määratledes selle kaitse ja kasutustingimused. Olulisel kohal on ka piirkonna arengukava loomine. Planeeringu kohaselt tuleb igasugune ehitustegevus kooskõlastada piirkonna peaarhitektiga (*architecte des bâtiments*) ning PSMV on vastavas piirkonnas ainus õiguslikult siduv dokument. Seega vaidluse korral arvestatakse vaid PSMV sätteid.⁴³ Planeeringuga esitatud tingimused laskuvad sageli detailidesse, reguleerides kinnistu täpsusega lubatavate muutuste määra.⁴⁴ 1977. aastaks oli esialgselt kavandatavate muinsuskaitsealade nimekirjast, mis hõlmas 400 linna, määratud vaid ca 60 muinsuskaitseala.

³⁹ A. Dobby, *Conservation and Planning*. London: Hutchinson & Co Ltd, 1978, lk 74.

⁴⁰ J.-C. Delvainquièrre (2007). *Country Profile, France*. – Council of Europe/ERICarts: "Compendium of Cultural Policies and Trends in Europe", 11th edition 2010. http://www.culturalpolicies.net/down/france_122007.pdf (vaadatud 05. II 2011), lk 2.

⁴¹ I. Longuet, J.-M. Vincent, *France*, lk 95.

⁴² R. Kain, *Conservation Planning in France: Policy and Practice in the Marais*, Paris, lk 201.

⁴³ G. Fontaine, *France. Legislation, Organisation, Finance, Participation*. – *Protection and Cultural Animation of Monuments, Sites and Historic Towns in Europe*. Germany FR. National Commission for UNESCO; Ed H.-D. Dyroff. Bonn: German Commission for UNESCO, 1980, lk 109.

⁴⁴ S. Loew, *Modern Architecture in Historic Cities. Policy, planning and building in contemporary France*. London and New York: Routledge, 1998, lk 66.

Liigne üksikasjadesse laskumine kaitsealade moodustamisel tegi terve planeerimisprotsessi aeganõudvaks ja kalliks, mistõttu on Malraux seadust ka kritiseeritud.⁴⁵

1967. aasta 30. detsembri Planeerimisseadusega (*Loi d'Orientation Foncière*) muutus kohustuslikuks üle 10 000 elanikuga linnadel struktuurplaani (*Schéma Directeur d'Aménagement et d'Urbanisme*) ja maakasutusplaani (*Plan d'Occupation des Sol*, alates 2010. aastast *Plan local d'Urbanisme*) koostamine. Maakasutusplaan oli tegelikkuses küllaltki võimas vahend ajaloolise keskkonna kaitseks, kuna sellega määratleti arenduseks lubatud alad, maa sihtotstarve ja täisehituse protsendid hoidmaks mõistlikku hoonestustihedust. Lisaks sellele nõuti planeeringutes kaitsealuste ja parandamist vajavate hoonete tähistamist ning anti isegi võimalus kehtestada uusehitistele nõudeid asukoha, mahtude, vormi ja arhitektuurse väljanägemise osas.⁴⁶

Muinsuskaitsealade kontseptsiooni, mis seisnes linnaruumi terviklikus kaitstes ning võimaldas laiendada kaitset üksikmülestistest piirkondadeni, arendati Prantsusmaal veelgi edasi. 1983. aasta 7. jaanuari detsentralisatsiooniseaduse (*Loi n°83-8 du 7 janvier 1983 relative à la répartition de compétences entre les communes, les départements, les régions et l'Etat*) raames võeti kasutusele linna- ja maapiirkonna arhitektuuripärandi kaitsetsooni mõiste (*zone de protection du patrimoine architectural urbain et paysager*, edaspidi ZPPAUP). ZPPAUP loomise eesmärk oli tekitada lisaks vanalinnade keskustele kaitse võimalusi ka maapiirkondade ehitatud keskkonna ja maastiku pärandile. Nende haldamine korraldatakse vastastikusel kokkuleppel, jaotades kohustused riikliku tasandi ning kohalike omavalitsuste vahel. Taolise kaitseüsteemiga oli 2001. aastaks liitunud juba 300 omavalitsust, neist suurem osa on väikelinnad ja külad.⁴⁷ ZPPAUP alad erinevad muinsuskaitsealadest selle poolest, et kaitse alla ei kuulu hoonete interjöörid. Küll aga reguleeritakse ehitustegevust, mis puudutab hoonete välisilmet, juurdeehitusi ning uushoonestuse rajamist.⁴⁸

⁴⁵ G. Fontaine, France, lk 204–205.

⁴⁶ R. Kain, Conservation Planning in France: Policy and Practice in the Marais, Paris, lk 203.

⁴⁷ I. Longuet, J.-M. Vincent, France, lk 100.

⁴⁸ R. Pickard, Area-based protection mechanisms for heritage conservation: a European comparison. – Journal of Architectural Conservation, 2002, Vol 8 No 2.

<http://northumbria.openrepository.com/northumbria/bitstream/10145/39916/2/Area-based%20protection%20mechanisms%20for%20heritage%20conservation-%20a%20European%20comparison.pdf> (vaadatud 05. II 2011), lk 4–5.

1. 2. 2. Kaitsealade korraldus tänapäeval

Kui 2001. aasta seisuga oli Prantsusmaal 92 muinsuskaitseala, mis katsid 5,694 ha ning kus elas ca 800,000 inimest⁴⁹, siis 2009. aasta alguseks oli neid juba 100.⁵⁰ Muinsuskaitsealade planeeringud on koostatud peamiselt ajalooliste keskustega asulatele, mida iseloomustab suur vanade hoonete arv. Tüüpilised näited on Marais' ja Fauburg Saint-Germaini piirkonnad Pariisis, Lyoni ajalooline linnaosa, Bayonne'i, Lille'i ning Bordeaux' keskused, aga ka palju väikesemate linnade nagu Saintes ja Cluny ajaloolised piirkonnad, müüri ümbritsetud Montpazier' linn või väike mereäärne kuurort Mers-le-Bains.⁵¹

Tänapäeval vajavad kõik projektid, mida soovitakse teostada kultuurimälestiste läheduses (500m raadiuses), ZPPAUP-des või muinsuskaitsealadel, kooskõlastust peaarhitektilt (*architecte des bâtiments de France*), kelle on ametisse määranud vastava piirkonna arhitektuuri ning kultuuriväärtuste amet (*service départemental de l'architecture et du patrimoine*). Lube väljastavad ametnikud peavad kinni pidama peaarhitektide arvamustest. Peaarhitekti arvamus on siduv nii muinsuskaitsealadel, mille reeglid on kinnitatud PSMV planeeringuga kui ka ZPPAUP-sid puudutavates projektides, kus iga tsooni jaoks on eraldi seisvad spetsiifilised reeglid.⁵² Prantsusmaa Planeerimisseadus (*Code de l'Urbanisme*) sisaldab tervet muinsuskaitseala peatükki, mis käsitleb selle korraldust alates loomisest lõpetades planeeringu muutmise korraga.⁵³

Muinsuskaitsealadele koostatavate planeeringute olulised alusuuringud on linnaehitusliku kujunemise analüüs, linna morfoloogiline analüüs (hoonestuse- ja plaanstruktuuri), sotsiaalmajanduslik analüüs. Planeeringu graafilises osas määratletakse ära alal paiknevad kultuurimälestised; hooned, mille puhul rakendatakse kaitset nii eksterjööri kui interjööri; hooned, millele on lubatud teha muudatusi ning hooned, mida võib asendada.⁵⁴ Prantsusmaaga sarnane muinsuskaitsealade süsteem eksisteerib tänapäeval näiteks ka Maltal.⁵⁵

⁴⁹ I. Longuet, J.-M. Vincent, France, lk 95.

⁵⁰ Ministère de la Culture et de la Communication (2010), Patrimoine et architecture, lk 51.

⁵¹ I. Longuet, J.-M. Vincent, France, lk 95–96.

⁵² Sealsamas, lk 100.

⁵³ Legifrance, le service public de la diffusion du droit (2011). Code de l'Urbanisme. Version consolidée au 28 janvier 2011. <http://www.legifrance.gouv.fr/affichCode.do?cidTexte=LEGITEXT000006074075> (vaadatud 06. II 2011).

⁵⁴ Ministère de la Culture et de la Communication (2001). Secteurs Sauvegardés. – Direction d'Architecture, 2001. <http://www.archi.fr/DAPA/pdf/SecSauv.pdf> (vaadatud 05. II 2011), lk 36–46.

⁵⁵ A. Pace, Malta. – Policy and Law in Heritage Conservation. Ed R. Pickard. London: Spon Press, 2001, lk 238–241, 245.

1. 2. 3. Kokkuvõte

Prantsusmaa kaitsealasid puudutav muinsuskaitseüsteem on alates selle loomisest 1962. aastal olnud võrdlemisi tsentraliseeritud ning ühtlasi seotud tugevalt linnaplaneerimisega. Riiklikul tasandil välja töötatud muinsuskaitsealade toimimise mehhanismid ja protseduurid on põhjalikult kirjeldatud linnaplaneerimise seadustikus, mille järgimine on KOV-te kohustus, kusjuures valdaval osal otsustest omab palju kaalu piirkonna arhitekti seisukoht. 1983. aastal lisandusid esialgsetele ajalooliste linnakeskuste kaitsealadele ka teist tüüpi kaitsealused piirkonnad, säilitamaks nii linnade kui maapiirkondade teisi väärtuslikke alasid. Mõlemat tüüpi kaitsealade loomist jätkatakse tänase päevani. Muljetavaldav on asjaolu, et Prantsuse muinsuskaitsealade korraldus ja planeerimisprotsessid tuginevad siiani 1960. aastail koostatud metoodikale, seda küll pidevalt kaasajastatud vormis. Ent järjepidevus on kahtlemata üks tunnusjoontest, mida tuleb Prantsuse kaitsealade korralduse puhul ära märkida.

1. 3. Holland

Hollandi muinsuskaitse liikumine sai alguse 19. sajandi teisel poolel. Mälestiste hoolekande algatajaks peetakse Victor de Stuers'i, kelle juhtimisel koostati esimene nimekiri Hollandi olulisematest monumentidest. Hilisemale mälestiste registrile oli aluseks aastatel 1903–1933 koostatud Hollandi kunsti- ja ajaloomälestiste eelnimekiri. Kuigi järgnevate aastakümnete jooksul loodi mitmeid muinsuskaitsega tegelevaid institutsioone, võeti esimene muinsuskaitseadus (*Monumentenwet*) vastu alles 1961. aastal. Seadus keskendus peamiselt küll üksikobjektide kaitsmisele, kuid kaitsta oli võimalik ka piirkondi ja alasid (*Beschermde stads- en dorpsgezichten*), mille iseloom ei olnud täpsemalt määratletud. Nende hulgas oli küla- ja linnapiirkondi, aga ka arheoloogiliselt väärtuslikke alasid.⁵⁶

1. 3. 1. Kaitsealade kujunemine

Kaitsealade moodustamine toimus esialgu väga aeglaselt, kuna ettevalmistustööd ja menetlusprotsessid venisid pikaks. Nii mõnedki KOV-ed lükkasid kaitsealade määramist seetõttu edasi. Teisalt ei taganud kaitsealaks tunnistamine reaalselt säilitamist, kuna puudusid vajalikud meetodid selle rakendamiseks. Kaitseala kehtestav dokument koosnes peamiselt ala kirjeldusest ja piiride määratlemisest linna kaardil.⁵⁷

Ajalooliste hoonete väärtustamise ja kaitse integreerimine planeerimistegevusse algas Hollandis umbes 1970. aastatel, kui KOV-te koostatavates planeeringutes hakati rohkem tähelepanu pöörama muinsuskaitsele aspektidele. Nimelt mõisteti, et ajalooliste linnade uuendamise puhul ei ole kõige optimaalsem olemasoleva lammutamine uushoonestuse rajamise nimel.⁵⁸ Ajalooliste linnakeskuste planeerimisel leiti, et just olemasoleva hoonestuse väärtustamine peaks olema planeerimispoliitika alustalaks.⁵⁹ Sealjuures sõltus palju KOV-te ametnike hoiakutest. Kui 's-Hertogenboschi ja Dokkumi linnas tegeleti juba 1960. aastatel üsnagi intensiivselt ajaloolise ehituspärandi säilitamisega ning objektikeskse lähenemise

⁵⁶ S. Richel-Bottinga, *The Netherlands. – Policy and Law in Heritage Conservation*. Ed R. Pickard. London: Spon Press, 2001, lk 251–252.

⁵⁷ P. J. Larkham, *Conservation and the City*, lk 110–112.

⁵⁸ N. J. M. Nelissen, C. de Vocht, *The Netherlands. Legislation, Organisation, Finance, Participation; Case Study Dokkum, 's-Hertogenbosch, Leiden. – Protection and Cultural Animation of Monuments, Sites and Historic Towns in Europe: the Present Situation in Belgium, Bulgaria, Canada, the Federal Republic of Germany, France, Greece, Hungary, Italy, the Netherlands, Poland, the United Kingdom, and Yugoslavia*. Germany FR. National Commission for UNESCO; Ed H.-D. Dyroff. Bonn: German Commission for UNESCO, 1980, lk 274.

⁵⁹ H. D. F. Davidson, *The Jordaan and Haarlem Neighborhoods in Amsterdam: Planning for the Future of a Historic Neighborhood. – The Conservation of European Cities*. Ed D. Appleyard. London: the MIT Press, 1979, lk 221–236.

asemel mõeldi järjest enam piirkondade kaitsele, siis näiteks Leideni linna planeeringutes ja arengukavades pöörati ajaloolisele keskkonnale ja arhitektuurselt väärtuslikele objektidele kuni 1970. aastateni vähe tähelepanu, mis on jätnud oma jälje tänasesse linnapilti.⁶⁰

1988. aastal kinnitati uus tänaseni kehtiv muinsuskaitse seadus (*Monumentenwet/ Wet op de Archeologische Monumentenzorg*), mis muutis mõningal määral ka muinsuskaitse korralduslikku poolt. Detsentraliseerimine tõi KOV-tes kaasa suuremad kohustused nende haldusalasse jäävate mälestiste ja muinsuskaitse teavitustööga tegelemiseks.⁶¹ Hollandi planeerimisseadus⁶² annab KOV-tele õiguse oma haldusalal kehtestada kaitsealasid, mille kaitse toimub tsoneerimisplaneeringute (*bestemmingsplannen*) kaudu.⁶³ Tsoneerimisega on võimalik piirkonna arengut mõjutada alates tänavapildi üldilmest lõpetades materjalivaliku ja värviskaaladega. Lisaks käsitletakse näiteks arheoloogiat, hoonestus- ja plaanstruktuuri, haljastust, majade kõrgusi, hoonestusrütmi ning tänavate lõikeid. Kõik nimetatud elemendid ja väärtused koos võimalike kaitsemeetmetega on kantud tabelisse (*Matrix Erfgoed waarden borgen in het bestemmingsplan*), mis on töövahendiks KOV-tele planeeringute koostamisel. Kuna mitmeid linnalisi aspekte on võimalik kaitsta erinevate vahendite abil, peab KOV valima vastavalt vajadusele nende hulgast efektiivseima ja sobivaima.⁶⁴ Kaitsealaks tunnistamise protsess on küllaltki pikk ja kestab kokku kuni kuusteist kuud. Kõik kaitse- ja kasutustingimused nõuavad ehitustööde teostamiseks ehitusluba KOV-elt.⁶⁵ Riiklikul tasandil vastutab muinsuskaitse eest tänapäeval Kultuuriväärtuste Amet (*Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed*), mis kuulub Haridus-, Kultuuri- ja Teadusministeeriumi alla (*Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap*).⁶⁶

⁶⁰ N. J. M. Nelissen, C. de Vocht, The Netherlands, lk 287, 301–303, 316.

⁶¹ S. Richel-Bottinga, The Netherlands, lk 252.

⁶² Hollandi esimene planeerimisseadus (*Wet op de Ruimtelijke Ordening*) kehtestati 1965. aastal. Viimane seadusemuudatus toimus 2008. aastal. Rijksoverheid (2011). Wet ruimtelijke ordening. <http://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/ruimtelijke-ordening/wet-ruimtelijke-ordening> (vaadatud 26. II 2011).

⁶³ European Heritage Network (2008). Netherlands, 4 – Knowledge and Protection. 4.2.2 – Urban planning and environment legislation. http://www.european-heritage.coe.int/sdx/herein/national_heritage/voir.xsp?id=4.2.2_NL_en (vaadatud 26. II 2011).

⁶⁴ Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (2011). Erfgoed borgen. <http://www.cultureelerfgoed.nl/handreikingerfgoedruimte/home/juridisch-instrumenteel-spoor/bestemmingsplan/erfgoed-borgen> (vaadatud 13. III 2011).

⁶⁵ Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (2011). Rijksdienst voor de Monumentenzorg. Bescherming van stadsen dorpsgezichten. – Info wet- en regelgeving, 12/2002. http://www.cultureelerfgoed.nl/sites/default/files/u4/rdmz_info_wr_12-2005.pdf (vaadatud 26. II 2011), lk 4–6.

⁶⁶ S. Richel-Bottinga, The Netherlands, lk 252.

1. 3. 2. Kaitsealade korraldus tänapäeval

1999. aasta juulis algatati Hollandis mitme ministeeriumi koostöös programm nimega *Belvedere*,⁶⁷ et saavutada ehitatud keskkonna planeerimises suurem rõhuasetus kultuuriajaloolistele aspektidele. Uue riikliku poliitika eesmärgiks oli teadvustada, väärtustada ja kasutada paikade kultuuriajaloolist identiteeti nii linna- kui ka maapiirkondade planeerimisel.⁶⁸ *Belvedere Memorandum*iga määrati 70 piirkonda ja 105 linna kultuuriväärtusliku tähtsusega *Belvedere alaks*,⁶⁹ mis katavad umbes kolmandiku terve riigi territooriumist ning kuhu kuuluvad kõik suuremad ja peaaegu kõik väiksemad linnad Hollandis.⁷⁰ 2006. aastal võttis Hollandi riigikogu vastu Riikliku Ruumilise Planeerimise Dokumendi (*Nota Ruimte*), milles rõhutatakse samuti kultuuripärandi ning selle kaitse olulisust. Riikliku poliitika eesmärgiks on saavutada igasuguse planeerimis- ja ehitustegevuse lähtumine kohalikust kontekstist ja kultuuritaustast, mis peaks olema ruumilise planeerimise ja uue ehitatud keskkonna loomise aluseks.⁷¹

Prof. Gregory Ashworth⁷² on toonud välja Hollandi muinsuskaitseüsteemi tugevate külgede ja edukuse põhjusena fakti, et viimase 30 aasta jooksul on ehitatud keskkonna kaitsmise eesmärgil nii avaliku sektori kui ka riigi poolt tehtud rohkem investeeringuid kui enamikes teistes Euroopa riikides. Teiseks rõhutab Ashworth ühiskonna (muinsus)teadlikkuse taset, mis on edu saavutamisel olnud üks olulisemaid tegureid. Pärandi kaitse on Hollandis algusest peale olnud suures osas rahva enda algatus, olgugi, et esialgu toimus see väikese, kuid mõjukate arvamusiidrite initsiatiivil. Lisaks sellele on muinsuskaitse tänaseks lõimunud planeerimisprotsessidesse, mis toimib üha enam avalikkuse kaasamise põhimõttel. Selle

⁶⁷ Belvedere (2011). The Belvedere Memorandum. A policy document examining the relationship between cultural history and spatial planning, 1999. http://www.belvedere.nu/download/belvedere_memorandum.pdf (vaadatud 26. II 2011).

⁶⁸ S. Richel-Bottinga, The Netherlands, lk 259.

⁶⁹ Seadusega on Belvedere alad kaitstud kui *Beschermde stads- en dorpsgezichten*.

⁷⁰ G. J. Ashworth (2007). In search of the place-identity dividend: Using heritage landscapes to create place identity. Symposium: Health, well-being and identity. University of Hamilton, Hamilton, Canada. <http://www.ema.edu.ee/ktkdk/?s=104> (vaadatud 14. III 2011), lk 6.

⁷¹ European Heritage Network (2008). Netherlands, 4 – Knowledge and Protection. 4.2.2 – Urban planning and environment legislation. http://www.european-heritage.coe.int/sdx/herein/national_heritage/voir.xsp?id=4.2.2_NL_en (vaadatud 26. II 2011).

⁷² Prof. Gregory Ashworth on Hollandi Groeningeni Ülikooli Planeerimisosakonna professor aastast 1994 (heritage management and urban tourism). Kirjutanud mitmeid raamatuid: 'Heritage Planning' (Geopers, 1992); 'Dissonant Heritage' (Wiley, 1996); 'European heritage planning and management' (Intellect, 2001); 'A geography of Heritage' (Arnold, 2001); 'Senses of place: senses of time' (Ashgate) 2005); 'Pluralising pasts' (Pluto 2007); 'Towards effective place brand management' (Elgar, 2010).

tulemusena on Holland ühe suurema kaitsealade ja mälestise kontsentratsiooniga riike Euroopas.⁷³

Ashworth on aga Hollandi *Belvedere* programmi kritiseerinud eelkõige selle võimatuna näiva eesmärgi tõttu, mis üritab tuvastada ja säilitada kohalikke identiteete. Ashworthi arvamusel ei saa identiteet kunagi olla kindlaksmääratud ega üheselt mõistetav omadus, mistõttu eiratakse selle otsimisega piirkondade elanikkonna mitmekesisust, aga ka identiteetide mitmekesisust, mida need inimesed loovad.⁷⁴ Teisalt nimetab ta positiivsete külgedena programmi pikaajalisust ja ulatuslikku haaret nii geograafilises kui kaasatud osapoolte mõttes.⁷⁵ *Belvedere* programmi rahastamisel teostati 425 projekti, mis valmisid tänu KOV-te, kodanikeühenduste, riigiasutuste, erainvestorite ja paljude teiste osapoolte mitmekülgsel koostööl.⁷⁶

1. 3. 3. Kokkuvõte

Kaitsealasid on Hollandis moodustatud alates 1961. aastast ning alates 1980. aastate lõpust on muinsuskaitselise töö korraldamine olnud üha rohkem KOV-te ülesanne. Ehitatud keskkonna kaitsmine on Hollandis kujunenud niivõrd laiahaardeliseks riikliku poliitika ja järjepideva töö tulemusena, mida viidi viimasel kümnendil ellu *Belvedere* programmi kaudu. Valitsuse tasandil tehtud otsused võeti KOV-te poolt küllaltki hästi vastu eeskätt programmi rohkete rahastusvõimaluste tõttu. Iseenesest võib küll kahelda *Belvedere* programmi alguses idees – kas üldse on võimalik tuvastada kohalikku identiteeti ja kui, siis mil määral on võimalik seda tugevdada ja kasutada edaspidises piirkonna planeerimises ja arendamises. Ometi on kümme aastat kestnud programm kandnud vilja ja ilmselt teeninud oma eesmärgi, milleks oli kultuuripärandi säilitamine kaasaegsete lahenduste ja piirkondade uuendamise teel.

⁷³ G. J. Ashworth, M. J. Kuipers (2004). Heritage planning in the Netherlands: how far have we come? – Agora 2004, Themanummer Erfgoed en planning, Vol. 2, Nr. 4. <http://www.ema.edu.ee/ktkdk/?s=104> (vaadatud 14. III 2011), lk 2–3.

⁷⁴ Sealsamas, lk 4.

⁷⁵ *Belvedere* Programm kestis ametlikult aastatel 1999–2009. Mõned algatatud projektid kestavad tänaseni. (G. J. Ashworth, In search of the place-identity dividend: Using heritage landscapes to create place identity. Symposium: Health, well-being and identity. University of Hamilton, Hamilton, Canada, 2007. <http://www.ema.edu.ee/ktkdk/?s=104> (vaadatud 14. III 2011), lk 7.)

⁷⁶ *Belvedere* (2011). Voorbeeldprojecten. <http://belvedere.nu/page.php?section=08&pID=5> (vaadatud 13. III 2011).

1. 4. Tšehhi

Tšehhi riigi aladel Austria-Ungari keisririigis algas juba ajal 19. sajandi lõpus kunstiajaloolase Max Dvořáki⁷⁷ juhtimisel uuenduslik muinsuskaitsealine liikumine. 19. sajandi lõpul mitmete Praha ajalooliste linnaosade lammutamise tagajärjel leiti, et lisaks üksikutele hoonetele ja kultuurimälestistele on omaette esteetiline väärtus ka terviklikel linnaosadel ning 1893. aastal tehti ettepanek võtta Praha ajalooline linnakeskus seadusega kaitse alla.⁷⁸ Peale Tšehhoslovakkia iseseisvumist 1918. aastal moodustati Riiklik Mälestiste Amet Moraavia ja Sileesia aladel ning eraldi amet Böömimaal. Kuigi riigikogule esitati korduvalt muinsuskaitseaduste eelnõusid, ei suudetud ühtegi seadust vastu võtta enne 1958. aastat.⁷⁹

1. 4. 1. Muinsuskaitsealade kujunemine

1950. aastal tähistati Tšehhoslovakkias 30 ajaloolist linnakeskust Böömimaa ja Moraavia ning 10 Slovakkia aladel kaitsealadeks, kuid muinsuskaitseala (*městská památková rezervace*) mõiste sõnastati esimest korda 1958. aasta muinsuskaitseaduses (*Zákon o kulturních památkách 22/ 1958*). 1984. aastaks oli Tšehhoslovakkias moodustatud 35 muinsuskaitseala, millele määrati ka kaitsevööndid.⁸⁰

Reaalsuses ei suutnud aga 1958. aasta seadus tagada piisavat kaitset kõikidele mälestistele, mis aja jooksul arvele võeti. II maailmasõja järgse võimu tsentraliseerimisega oli linnaplaneerimine muutunud ühe organi poolt juhitaavaks tegevuseks ning suurtööstusele orienteeritud majanduslik olukord tingis elamupiirkondade koondumise tööstuskeskuste ümber. See mõjutas oluliselt ka ajalooliste linnakeskuste arengut, millele koostati Ajalooliste Linnade ja Mälestiste Rekonstrueerimise Riiklikus Instituudis (*Státní ústav pro rekonstrukci památkových měst a objektů*) 35 aasta vältel regeneerimisplaanid. Kuna ajalooliste linnaosade elamupiirkondade ümberehitus toetus valdavalt modernistlikele linnaplaneerimise

⁷⁷Max Dvořák (1874–1921) – Tšehhi päritolu kunstiajaloolane, kes oli Austria muinsuskaitseteoreetiku Alois Riegl'i õpilane ja tegutses peamiselt Austrias. Temast sai 20. sajandi alguses üks Austria juhtivaid konservaatoreid (J. Jokilehto, Arhitektuuri konserveerimise ajalugu. Eesti Kunstiakadeemia, 2010, lk 280–281).

⁷⁸J. Štulc, Czech Republic. – Policy and Law in Heritage Conservation. Ed R. Pickard. London: Spon Press, 2001, lk 43.

⁷⁹J. Macháček (2001). Social and Economic Integration of Cultural Heritage. Advanced Research Initiation Assisting and Developing Networks in Europe. http://www.arcchip.cz/w01/w01_machacek.pdf (vaadatud 24. II 2011), lk 1.

⁸⁰J. Štulc (2001). The Protection and Presentation of Historic Settlements and Cultural Landscapes. http://www.arcchip.cz/w01/w01_stulc.pdf (vaadatud 24. II 2011), lk 1.

põhimõtetele, hävis 1970.–1980. aastatel lisaks kaitseta väärtuslikele hoonetele umbes 3000 kultuurimälestist, mis moodustas üle 10 protsendi kinnismälestistest.⁸¹

1984. aastal kinnitati Kultuuriministeriumis (*Ministerstvo Kultury*) „Ajalooste linnade kaitsekontseptsioon“ (*Koncepcí ochrany historických měst*), millega lisati olemasolevasse nimekirja veel 5 muinsuskaitseala ning otsustati kaitsta 160 ajaloolise linna kõige olulisemaid piirkondi muinsuskaitsetsoonidega, kus kehtestati leebemad kaitse- ja kasutustingimused kui muinsuskaitsealadel. Kontseptsioon viidi ellu aastatel 1987–1995 ning kokkuvõttes võeti kaitse alla esialgu plaanitust palju rohkem piirkondi.⁸²

Järgmine Muinsuskaitseadus⁸³ võeti vastu 1987. aastal (nr 20/1987⁸⁴). Josef Štulci⁸⁵ sõnul oli see valitsenud poliitilises ja majanduslikus olukorras ebaefektiivne.⁸⁶ Uue seadusega pandi alus muinsuskaitsetsoonide (*městská památková zóna*) loomiseks, mis on üldiselt väiksemad piirkonnad kui muinsuskaitsealad.⁸⁷ Alates 1970. aastatest tegeleti ka küladele kaitsekontseptsiooni väljatöötamisega. Esimesed külad võeti kaitse alla siiski alles 1990. aastatel.⁸⁸ Ühinenud Rahvaste Hariduse, Teaduse ja Kultuuri Organisatsiooni (*United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization* – UNESCO) maailmapärandi nimistus oleva Telči ajaloolise vanalinna uurimisel võeti 1990. aastatel eeskujuks Prantsusmaa kaitsealad ning uuriti, kas ja kuidas oleks võimalik Tšehhi ajaloolistes linnades rakendada sarnast kaitseüsteemi.

Miloš Drdácý⁸⁹ sõnul on kaitsealade planeerimisel kõige olulisem, aga ka keerulisem osa strateegiline arengukava ja seda eriti väikelinnade vanalinnade puhul. Samas nendib ta, et üldiselt toimivad taolised strateegilised kaitsemeetmed käsikäes suuremate linnaplaneerimiskavade ja majanduslike toetustega, mida Tšehhis sellisel kujul ei eksisteeri.⁹⁰ Kuna täiendavat

⁸¹ J. Štulc, Czech Republic, lk 45, 63.

⁸² J. Štulc, *The Protection and Presentation of Historic Settlements and Cultural Landscapes*, lk 1–2.

⁸³ Mezinárodní rada muzeí (2011). Act of the Czech National Council No. 20 Of March 30, 1987, concerning state care of monuments. http://www.cz-icom.cz/ceicom/CZ_zakon_3.html (vaadatud 24. II 2011).

⁸⁴ Hilisemad muinsuskaitseaduse muudatused: seadus nr 320/2002; seadus nr 186/2006 ja seadus nr 307/2008.

⁸⁵ Prof. Josef Štulc (1944) on tšehhi kunstiajaloolane, muinsuskaitse ja ICOMOS Tšehhi rahvuskomitee esimees.

⁸⁶ J. Štulc, Czech Republic, lk 45.

⁸⁷ J. Štulc, *The Protection and Presentation of Historic Settlements and Cultural Landscapes*, lk 1.

⁸⁸ J. Štulc, Czech Republic, lk 57.

⁸⁹ Prof. Miloš F. Drdácý (1945) on Tšehhi insener, teadur ja õppejõud. Töötanud alates 1968. aastast Tšehhi Teaduste Akadeemia Teoreetilise ja Rakendusmehhaanika Instituudis, aastatel 1992–1999 Telči linnaarhitektina ning juhib alates 2001. aastast uurimiskeskust nimega European Centre of Excellence ARCCHIP (Advanced Research Centre for Cultural Heritage Interdisciplinary Projects).

⁹⁰ M. Drdácý (2001). *Planning and Management of Historic Cities – a Czech Approach and Example of a World Heritage City of TELČ*, ITAM – ARCCHIP. http://www.arcchip.cz/w03/w03_drdacky.pdf (vaadatud 15. XI 2010), lk 5–6.

informatsiooni programmi elluviimise kohta ei ole õnnestunud leida, võib arvata, et see oli ühekordne projekt, mida teistes linnades ei kasutatud.

1. 4. 2. Kaitsealade korraldus tänapäeval

Muinsuskaitsealal kaitstakse lisaks seal asuvatele kultuurimälestistele ajaloolist plaanstruktuuri ja tänavavõrku, hoonestusstruktuuri, vaateid olulisematele maamärkidele, panoraam- ja kaugvaateid, aedu ja parke, väikevorme, traditsioonilisi materjale jne.⁹¹ Muinsuskaitsealal asuvate hoonete mahud, katuse kuju, siseplaneering ja fassaadilahendus ning arhitektuursed detailid kuuluvad säilitamisele.⁹²

Kuni 2000. aastate alguseni ei toimunud Tšehhi seadusandlusest johtuvat koostööd planeerijate ja muinsuskaitse vahel. Planeerimisel tuli arvestada muinsuskaitse institutsioonide⁹³ otsustega siis, kui oli tegu muinsuskaitsealuste objektide või piirkondadega.⁹⁴ Ent Miloš Drdáký hinnangul oli tol ajal muinsuskaitse ja planeerimise vaheline seos reaalsuses siiski minimaalne, kuna KOV-te planeerimisametnikel ei ole seadusejärgset kohustust kaitsealuste territooriumidega detailsemalt tegeleda ning neil puudus selleks ka vastav ettevalmistus. Peale selle ei ole seadusandlikes dokumentides täpselt sõnastatud juhiseid või konkreetseid meetodeid pärandi kaitseks, seega ei ole muinsuskaitseametnikel oma argumentidele sageli seadusandlikku toetuspinda.⁹⁵ Ehkki linnade üldplaneeringud (*regulační plán*) sisaldavad muuhulgas ka muinsuskaitsealade ja -tsoonide kaitse- ja kasutustingimusi, ei kehtestata muinsuskaitse nõudeid uushoonestusele, seda tehakse alles detailplaneeringute lähteülesandes.⁹⁶ Riiklike muinsuskaitseasutuste kaasamine ei ole üldjuhul linnaplaneerimises kohustuslik, kui otsused ei puuduta otseselt muinsuskaitsealuseid objekte või piirkondi.

Viimasel kümnendil on üritatud olukorda muuta. Nimelt koostasid 2004. aastal arhitektid Karel Kibic'i, Karel Kuča ja Věra Kučová Tšehhi Kultuuriministeeriumi alluvuses oleva

⁹¹ Národní památkový ústav (2011). Památkově chráněná území – památkové rezervace, památkové zóny, ochranná pásma. <http://www.npu.cz/pro-odborniky/pamatky-a-pamatkova-pece/pamatkovy-fond/pamatkove-chronena-uzemi/> (vaadatud 24. II 2011).

⁹² K. Kibic, K. Kuča, V. Kučová (2004). Principy posuzování záměrů na novou výstavbu v památkově chráněných sídlech. Metodika. Národní památkový ústav, 2004. cd.ujep.cz/kamil/methodica/7_metodika_zastavbyproluk.doc (vaadatud 24. II 2011), lk 11.

⁹³ Muinsuskaitse eest vastutavaks asutusteks on Tšehhis alates 2003. aastast Riiklik Muinsuskaitseamet (Národní památkový ústav). (Národní památkový ústav (2011). Souhrnné informace a historie. <http://www.npu.cz/pro-odborniky/pracoviste-npu/ustredni-pracoviste/souhrnne-informace-a-historie/> (vaadatud 24. II 2011)).

⁹⁴ J. Štulc, Czech Republic, lk 57.

⁹⁵ M. Drdáký, Planning and Management of Historic Cities – a Czech Approach and Example of a World Heritage City of TELČ, lk 5.

⁹⁶ J. Štulc, Czech Republic, lk 64.

Muinsuskaitseameti (*Národní památkový ústav*) tellimisel metoodika, mis tutvustab ehitatud keskkonna hindamise põhimõtteid ja ettepanekuid, kuidas võiks toimuda ajaloolise linnakeskkonna ehitustegevuse reguleerimine nii, et säiliks linnaehituslik tervik. Metoodikas on analüüsitud uusehitiste sobitamise võimalusi ajaloolisse keskkonda ja kirjeldatud võimalikke lähene-misviise.⁹⁷

2008. aasta 28. novembril võeti vastu määrus (*VYHLÁŠKA ze dne 28. listopadu 2008, kterou se stanoví náležitosti a obsah plánu ochrany památkových rezervací a památkových zón*), millega kehtestati muinsuskaitsealade ja –tsoonide planeeringute koostamise tingimused ning sisu.⁹⁸ Tänapäevaks on taoliste planeeringute koostamisega juba algust tehtud. Viidates just 2008. aastal vastu võetud määrusele, on arhitekt Karel Kuča 2009. aastal pilootprojektina koostanud muinsuskaitsetsooni planeeringu Moravské Budějovice linnale.⁹⁹ Planeeringus on kõik kaitsetsoonis asuvad hooned inventeeritud, kaardistatud ning liigitatud vastavalt sellele, milliseid tingimusi neile rakendatakse. Hoonete liigitamine (kategooria A–D) toimub osaliselt väärtushinnangute alusel, kuid peamiselt selle järgi, missugused muudatused ja ehitustööd on vastava kategooria puhul lubatud. Sealjuures on täpselt kirjeldatud, milliste tööde jaoks on vajalik muinsuskaitseameti kooskõlastus. Planeeringus on sarnaste alajaotustega liigitatud ka täisehitamata krundid, esitatud tingimused ja kooskõlastuse kohustus haljastusele, reklaampindadele, väikevormidele jms. Kuna Moravské Budějovice linna kaitsetsoonile koostatud planeering jõustus alles hiljuti, ei olnud võimalik leida selle toimimist analüüsivaid dokumente. Tõenäoliselt on planeering üks esimesi Tšehhi aladel, mis nii põhjalikult ehitatud keskkonna kaitsmist käsitleb.

1. 4. 3. Kokkuvõte

Tänapäevase Tšehhi riigi aladel on ajaloolise linnakeskkonna väärtuslikkust teadvustatud juba rohkem kui sada aastat. Esimesed vanalinnade kaitsealad moodustati 1950. aastal, kuna leiti, et muudatuste tegemine ajalooliselt väljakujunenud linnakeskustes mõjutab ja halvemal juhul

⁹⁷ K. Kibic, K. Kuča, V. Kučová (2004). Principy posuzování záměrů na novou výstavbu v památkově chráněných sídlech. Metodika. Národní památkový ústav, 2004. cd.ujep.cz/kamil/methodica/7_metodika_zastavbyproluk.doc (vaadatud 24. II 2011).

⁹⁸ Ministerstvo Kultury (2011). Plán ochrany památkových rezervací a památkových zón. <http://www.mkr.cz/cz/kulturni-dedictvi/pamatky/plan-ochrany-pamatkovych-rezervaci-a-pamatkovych-zon-7050/> (vaadatud 24. II 2011).

⁹⁹ K. Kuča (2009). Plán ochrany městské památkové zóny moravské budějovice. Objednatel: Město Moravské Budějovice, Kraj Vysočina, 2009. http://www.mbudejovice.cz/VismoOnline_ActionScripts/File.aspx?id_org=9890&id_dokumenty=434633 (vaadatud 24. II 2011), lk 6–30.

ka lõhub suuremal või vähemal määral kogu vanalinna struktuuri. Ehitatud keskkonna seadusliku kaitsmiseni jõuti sellest küll kaheksa aastat hiljem, kuid siiski varem, kui üheski teises Euroopa riigis. Järgnevatel aastakümnetel hakati tegelema ka maapiirkondade kaardistamisega, võttes järk-järgult kaitse alla ka väärtuslikke külasid. Lisaks sellele loodi 1987. aastal kaitsetsoonid nii linnades kui maal.

Keeruline on hinnata, kas endist Tšehhoslovakkiaat võib pidada teerajajaks linnakeskkonna kaitsealade loomisel, kuna ka teistes Euroopa riikides olid juba samaaegselt toimumas sarnased protsessid. Kuigi teave raudse eesriide taga asuva Tšehhoslovakkia kaitsealade loomisest levis erialakirjanduse¹⁰⁰ kaudu ka teistesse riikidesse, ei ole käesoleva uurimistöökäigus leitud kinnitust sellele, et seda eeskujuks oli võetud. Võib arvata, et pigem vahetati informatsiooni sotsialistlike riikide muinsuskaitse ringkondades, kus oli sarnane poliitiline olukord ja erialased institutsioonid.¹⁰¹

¹⁰⁰ 1967. aastal ilmus organisatsiooni ICOMOS esimene ajakiri Monumentum, kus avaldati muuhulgas ka Dobroslav Libali artikkel Tšehhoslovakkia muinsuskaitsealadel tehtavatest uuringutest ja regenerereerimisplaanide meetodikast, mida koostati Ajalooliste Linnade ja Mälestiste Rekonstrueerimise Riiklikus Instituudis (D. Libal (1967). Methodes d'analyse des valeurs artistiques des monuments historiques des villes et des villages. – Monumentum, Vol. I, ICOMOS, 1967, pagineerimata. http://www.international.icomos.org/monumentum/vol1/vol1_6.pdf (vaadatud 26. II 2011)).

¹⁰¹ Rein Zobel on vihjanud, et Eesti vanalinnade kaitsetsoonide koostamisel oldi kursis Tšehhoslovakkia kaitsealade moodustamisega (Mälk, Sandra; Kivi, Kristin; Kukk, Karin. Intervjuu Rein Zobeliga 28. X 2009. Märkmed S. Mälgu, K. Kivi ja K. Kuke valduses ning Eesti Kunstiakadeemia Muinsuskaitse ja restaureerimise osakonnas).

1. 5. Taani

Taani esimene muinsuskaitseseadus (*Bygningsfredningsloven*) kinnitati 1918. aastal, mille lisana koostati 1258-st hoonest koosnev mälestiste nimekiri.¹⁰² Hooned jaotati kaheks: A kategooria puhul kaitsti hoonet tervikuna, B kategooria hooned olid olulised peamiselt linna miljöö säilimise aspektist, neil tuli säilitada väline ilme. Ehkki see oli üks esimesi katseid Taanis, millega üritati linnade ja maapiirkondade ehitustegevust reguleerida, puudusid praktikas piisavad vahendid süsteemi korralikuks toimimiseks.¹⁰³ Järgnevatel aastakümnetel parandati sama seadust korduvalt, kuid märkimisväärsete muudatusteta. 1979. aastal aga otsustati tühistada A ja B kategooriate eristamine, mis tähendas, et kaitse laienes ka kõikide B kategooria hoonete interjööridele.¹⁰⁴

Mälestiste registri koostamise eest vastutas aastakümneid Rahvusmuuseum (*Nationalmuseet*), kelle eestvõttel toimus inventeerimisi nii piirkondade kui ka teemade kaupa (nt raudteejaamad).¹⁰⁵ 1979. aasta muinsuskaitseseaduse muudatusega kohustati ka Keskkonnaministeeriumit (*Miljøministeriet*) abistama väärtuslike hoonete inventeerimisel. Hoonete kaitse alla võtmise ülesanne anti Metsandus- ja Loodusametile (*Skov- og Naturstyrelsen*), kes vastutas muinsuskaitse valdkonnas muuhulgas ka dokumenteerimise ja juhiste koostamise eest. Lisaks sellele oli neil erandkorras õigus tühistada KOV-te planeerimisalaseid otsuseid, juhul kui need ohustasid riiklikke muinsuskaitselisi huvisid.¹⁰⁶ Alates 2006. aastast on muinsuskaitsega tegelevaks riiklikuks institutsiooniks Kultuuriministeeriumi alla kuuluv Kultuuriväärtuste Amet (*Kulturarvsstyrelsen*).¹⁰⁷

1. 5. 1. Kaitsealade kujunemine

KOV-te ja Keskkonnaministeeriumi vaheline koostöö ehitatud keskkonna kaitsele on kasvanud peamiselt viimastel aastakümnetel. 1977. aastal tehti planeerimisseadustikus muudatus, mis

¹⁰² U. Lunn, C. Lund, Denmark. – Policy and Law in Heritage Conservation. Ed R. Pickard. London: Spon Press, 2001, lk 75.

¹⁰³ O. Nissen, Planning for the Protection of Monuments and Buildings in Denmark. – The Conservation of European Cities. Ed D. Appleyard. London: the MIT Press, 1979, lk 204.

¹⁰⁴ U. Lunn, Preservation of Buildings in Denmark, National Forest and Nature Agency, 1993, lk 6.

¹⁰⁵ U. Lunn, C. Lund, Denmark, lk 78.

¹⁰⁶ U. Lunn, Preservation of Buildings in Denmark, lk 19.

¹⁰⁷ Kulturarvsstyrelsen (2011). Executive Order on delegation of tasks and powers to the Heritage Agency of Denmark. http://www.kulturarv.dk/fileadmin/user_upload/ (vaadatud 21. II 2011). [kulturarv/english/dokumenter/Executive_Order_No_1513_on_delegation_of_tasks_and_powers_to_the_Heritage_Agency_of_Denmark.pdf](http://www.kulturarv/english/dokumenter/Executive_Order_No_1513_on_delegation_of_tasks_and_powers_to_the_Heritage_Agency_of_Denmark.pdf) (vaadatud 21. II 2011).

võimaldas määrata linnakeskkonnas kaitsealuseid piirkondi.¹⁰⁸ Kasvav huvi ehitatud keskkonna kaitsmise suhtes tekitab vajaduse riiklikult väljatöötatud metoodika järele. Mõningal määral oli sellega juba algust tehtud Metsandus- ja Loodusameti inventeerimistega, millega määratleti kriteeriumid hoone säilitamisväärsuse hindamiseks. Nendeks olid: arhitektuuri-väärtus, kultuuriajalooline väärtus, miljööväärtus, seisukord ja originaalsus.¹⁰⁹

Keskkonna arhitektuuriliste väärtuste uuringu (*Survey of Architectural Values in the Environment*, edaspidi SAVE) süsteemi väljatöötamist alustati Taanis 1987. aastal. Esimese kahe aasta jooksul dokumenteeriti kõik enne 1940. aastat ehitatud hooned kuues KOV-es. Mitmete katsetuste järel valmis metoodika, mis võimaldas efektiivselt analüüsida ja hinnata hoonet sõltuvalt tema asukohast ja seostest ümbritseva keskkonnaga. Umbes 6000 hoonega piirkonnale arvestati 4–6 inimesest koosneva meeskonnaga uuringu läbiviimise kestuseks 9 kuud.¹¹⁰

SAVE meetodiga kaardistatakse keskkonna väärtused kolme etappi jagatud uuringutega. Esimeses etapis tehakse linna ajaloolist kujunemist, linnaehitusliku struktuuri ja topograafiat puudutavad eeluuringud. Teises etapis toimuvate välitööde käigus hinnatakse ja dokumenteeritakse kogu linna üksikehitiste väärtused, mille alusel tuvastatakse linnaehituslikult olulised struktuurid. Hoonete hindamisel eristatakse järgmisi väärtusi: arhitektuur, ajalugu, miljöö, originaalsus, tehniline seisukord ja antakse hinnang üldisele säilitamisväärtusele. Kolmandas etapis koostatakse KOV-ega koostöös materjali analüüsi ja selle põhjal valminud kaardimaterjali sisaldav linnaatlas. Soovitusliku iseloomuga atlase eesmärgiks on tõsta esile linna või piirkonna arhitektuursed väärtused, mida tuleks KOV-el arvestada tulevastes planeerimisprotsessides.¹¹¹ Kui 1993. aastaks oli Taanis koostatud 35 atlast¹¹², siis 2011. aasta seisuga oli neid juba 90.¹¹³ SAVE meetodit on laiendatud ka rahvusvaheliselt kasutatavaks süsteemiks InterSAVE, mille põhjal on linnaatlaseid koostatud ka teistes riikides nagu Iirimaa (Waterford), Poola (Krzeszów/Grüssau), Saksamaa (Stralsund)¹¹⁴ aga ka Eesti (Kuressaare,

¹⁰⁸ U. Lunn, *Preservation of Buildings in Denmark*, lk 8.

¹⁰⁹ Sealsamas, lk 19–20.

¹¹⁰ Skov- og Naturstyrelsen (2003). *InterSAVE Survey of Architectural Values in the Environment*. <http://www.sns.dk/byer-byg/Netpub/INTRSAVE/TEKST/CONTENTS.HTM> (vaadatud 20. II 2011).

¹¹¹ U. Lunn, *Preservation of Buildings in Denmark*, lk 21–22.

¹¹² Sealsamas, lk 8.

¹¹³ Kulturarvsstyrelsen (2011). *Udgivne atlas*. <http://www.kulturarv.dk/kommune-plan/inspiration/atlas/udgivne-atlas/#c4336> (vaadatud 20. II 2011). Peale 2000. aastat koostatud atlaseid on võimalik näha Taani Kultuuriväärtuste Ameti internetileheküljel.

¹¹⁴ Skov- og Naturstyrelsen (2003). *InterSAVE Survey of Architectural Values in the Environment*. <http://www.sns.dk/byer-byg/Netpub/INTRSAVE/TEKST/CONTENTS.HTM> (vaadatud 20. II 2011).

1999)¹¹⁵.¹¹⁶ SAVE projekti edasiarendusena alustati 1999. aastal ka kultuurmaastike kaitse programmiga „Kultuuripärand planeeringus“ („Kultur-miljøer i regionalplanlægning“ ehk KIP).¹¹⁷

1. 5. 2. Kaitsealade korraldus tänapäeval

Linnade atlased on Taani KOV-te igapäevased töövahendid, mida kasutatakse alusmaterjalidena kohalike planeeringute koostamisel.¹¹⁸ Kõikide säilitamisväärsede hoonete eksterjöör on kaitstud planeeringuliselt, mis tähendab, et kõik hoone välisilmet või lammutust taotlevad muudatused tuleb kooskõlastada KOV-ga. Suurem osa hooneid on säilitamisväärses tunnistatud SAVE uuringute käigus ning kokku on neid Taanis ligikaudu 355 000.¹¹⁹

Taani planeerimissüsteem on tänapäeval jagatud kolme tasandi vahel: riiklik, maakondlik ja kohalik planeerimine.¹²⁰ 2007. aastal vähendati KOV-te arvu peaaegu kolmekordselt (endise 275 asemel 98), mis tõi kaasa ka ulatuslikud muudatused kohaliku tasandi kohustustes planeerimisvaldkonnas.¹²¹ 2007. aastal kehtestatud planeerimisseaduse (*lov om planlægning*)¹²² §11a punkt14 sätte kohaselt peab KOV-e üldplaneeringus (*kommuneplan*) olema tähistatud kultuuriväärtusega alad ja kultuurilise või ajaloolise tähtsusega säilitamisväärsed hooned.¹²³ Taani 14 maakonnas on loodud ekspertidest koosnevad komisjonid, kes teostavad järelvalvet ja annavad KOV-te ametnikele nõu muinsuskaitsega seonduvates küsimustes nii igapäevatoos kui planeeringute koostamisel.¹²⁴ Detailplaneeringute (*lokalplan*) tasandil on KOV-el

¹¹⁵ L. Hansar, E.-M. Basihhina, Kuressaare Linnaatlas. Linna kujunemise, linnaehitusliku arengu ja arhitektuuriväärtuste ülevaade 1999. Kuressaare: Kuressaare Linnavalitsus, Eesti Muinsuskaitseinspeksioon, 1999.

¹¹⁶ L. Hansar, Miljövärtused i linnas. Keskkonnaministerium, 2004, lk 94.

¹¹⁷ CHIP, Cultural Heritage in Planning. Identifying valuable cultural environments through planning. Ministry of Environment and Energy, Danish Forest and Nature Agency, Denmark, 2001, lk 5–9, 52.

¹¹⁸ U. Lunn, C. Lund, Denmark, lk 88.

¹¹⁹ Kulturarvsstyrelsen (2011). Fredede og Fevaringsværdige Bygninger. Om FBB. <https://www.kulturarv.dk/fbb/omfbb.htm> (vaadatud 20. II 2011).

¹²⁰ N. Østergård, H. Witt (2007). Spatial Planning in Denmark. Ministry of the Environment, 2007. <http://www.ouka.fi/tekninen/innourba/publications/Spatial%20planning%20in%20Denmark.pdf> (vaadatud 21. II 2011), lk 7.

¹²¹ European Heritage Network (2008). Denmark, 2 – Agents (Organisation and People). 2.2 Regional and local government. http://www.european-heritage.coe.int/sdx/herein/national_heritage/voir.xsp?id=2.2_DK_en (vaadatud 21. II 2011).

¹²² Täna on tehtud korduvalt seadusemuudatusi, viimane kehtiv on nr 937, 24. september 2009. <https://www.retsinformation.dk/Forms/R0710.aspx?id=127131> (vaadatud 20. II 2011)

¹²³ Miljøministeriet (2011). The Planning Act in Denmark Consolidated Act No. 813 of 21 June 2007. http://www.mim.dk/NR/rdonlyres/B2E2B316-E223-4703-A50D-E12DAD9789CB/0/COP15_EP_planlovenpengelsk2007.pdf (vaadatud 20. II 2011), lk 17.

¹²⁴ U. Lunn, C. Lund, Denmark, lk 88.

võimalik kehtestada tingimusi ka uute hoonete mahtudele, paigutusele, arhitektuursele lahendusele ja nõudeid olemasolevate hoonete restaureerimise osas.¹²⁵

1. 5. 3. Kokkuvõte

Kultuuripärandi säilitamine on Taanis olnud aastakümneid suurel määral KOV-te ülesanne. Linnaehitusliku terviku säilitamise printsiipide järgimine ehitatud keskkonna kaitsmisel sai Taanis alguse 1970. aastatel. Säilitamisväärseid hooneid hakati registreerima 1980. aastatel ning nende metoodilise inventeerimise ja välise ilme kaitsmiseni KOV-tes planeeringutes jõuti SAVE projekti käigus. SAVE analüüsidega on põhjalikult hinnatud võimalikke ohtusid ja ehitustegevuse mõju olemasolevatele väärtuslikele hoonetele, seega tuginetakse igapäevases töös otsuste tegemisel linnaatlastele kui linnaplaneerimise baasdokumentidele. SAVE metoodika on selgelt mänginud väga suurt rolli Taani muinsuskaitsekorralduse kujunemises, tänu millele sai võimalikuks muinsuskaitse lõimimine planeerimistegevusse.

¹²⁵ N. Østergård, H. Witt, Spatial Planning in Denmark, lk 25.

1. 6. Soome ja Rootsi

Haridus- ja kultuuriministeriumi (*Opetus- ja kulttuuriministeriö*) allasutus (Soome Muinsuskaitseamet (*Museovirasto*) loodi endise Muinasteadusliku komitee (*Muinaistieteellinen toimikunta*) asemele 1972. aastal.¹²⁶ Muinsuskaitsega seotud tegevust reguleerivad mitmed erinevad seadused. Uus Ehituspärandi kaitse seadus (*Laki rakennusperinnön suojelemisesta 4.6.2010/498*) jõustus 2010. aastal.¹²⁷ Ehituspärandi kaitse korraldamine on uue seaduse kohaselt Keskkonnaministeriumi (*Ympäristöministeriö*) kohustus, Muinsuskaitseameti ülesanne on järelvalve ja nõustamine. Kaitse alla võib võtta hooneid, rajatisi, hooneterühmi või piirkondi, mis on olulised ehitusajaloo, arhitektuuri, insenerialaste saavutuste, keskkonnaväärtuste, funktsiooni või nendega seotud tähtsate sündmuste tõttu.¹²⁸

1. 6. 1. Kaitsealade kujunemine

Ajalooliste linnade säilitamine on olnud Soomes prioriteet alates 1960. aastate lõpust, mil Rahvusvahelise Mälestiste ja Mälestisalade Kaitse Nõukogu (*International Council on Monuments and Sites – ICOMOS*) initsiatiivil käivitati 1968. aastal Soome, Rootsi ja Norra ühisprojekt Põhjamaade puitlinnade kultuuripärandi säilitamiseks.¹²⁹ Põhjused peituvad II maailmasõja järgses intensiivses linnastumise protsessis, mis tõi ka Soome vanades linnakeskustes kaasa muutustelaine¹³⁰, suur hulk väärtuslikke puithooneid asendati kivist ja raudbetoonist kortermajadega.¹³¹ Esimene üleriiklik ehitatud keskkonna inventeerimine

¹²⁶ Museovirasto (2011). The history of antiquities administration in Finland. <http://www.nba.fi/en/history> (vaadatud 01. III 2011).

¹²⁷ H. Munasinghe (2001). Cultural Heritage in Local and Regional Social and Economic Stability. The Finnish Experience. http://www.arcchip.cz/w02/w02_munasinghe.pdf (vaadatud 05. III 2011), lk 3.

¹²⁸ Finlex (2011). Laki rakennusperinnön suojelemisesta 4.6.2010/498. [http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2010/20100498?search\[type\]=pika&search\[pika\]=Laki%20rakennusperinn%C3%B6n%20suojelemisesta](http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2010/20100498?search[type]=pika&search[pika]=Laki%20rakennusperinn%C3%B6n%20suojelemisesta) (vaadatud 05. III 2011).

¹²⁹ Soome ajalooliste linnade kaitsmise ajaloost ja korraldusest aastani 2001 kirjutab lähemalt Olli-Paavo Koponen (O.-P. Koponen, Arkkitehtuurin keinoja kaupunkien rakennussuojelussa. Vaihtoehtoisia lähestymistapoja pirstaloituneiden kaupunkien täydennysrakentamiseksi. Licensiaattityö, Tampereen Teknillinen Korkeakoulu Arkkitehtuurin Historian ja Teorian Laitos, 2001. Käsikiri Eesti Kunstiakadeemia muinsuskaitse ja restaureerimise eriala osakonnas, lk 24–57).

¹³⁰ Ainult Porvoo linnakeskus oli seni tunnustatud kaitsealuseks piirkonnaks ning 1974. aastal kehtestati detailplaneering, mille abil tagati väärtuslike hoonete säilimine väärtuskategooriate kaudu (M. Lehtimäki (Ed) (2006). Sustainable Historic Towns – Urban Heritage as an Asset of Development. Project Report. National Board of Antiquities, Finland, 2006. http://www.spatial.baltic.net/_files/SuHiTo_Report.pdf (vaadatud 06. III 2011), lk 11).

¹³¹ M. Lehtimäki (2006). Sustainable Historic Towns – Activities in Finland. http://www.cmm.pl/1stCHFPdf/pdf_articles/4.6_Lehtimaki.pdf (vaadatud 05. III 2011), lk 1.

valmis aastaks 1980¹³² ning seda täiendati Keskkonnaministeriumi ja Muinsuskaitseameti koostöös 1993. aastal.¹³³ Inventeerimise tulemusena tähistati 1993. aastal 1722 paika riikliku tähtsusega kultuuriajalooliseks alaks (*valtakunnallisesti merkittävät kulttuurihistorialliset ympäristöt*) – külad, puitlinnad, linnakeskused, sepikojad, tehased, saekaatrid, veskid, tööliselamud, mõisad, pastoraadid, kirikud, raudteejaamad, kindlused, vanad teed, kanalid jne.¹³⁴ 2003. aastal alustati uue üleriigilise inventeerimise programmiga, mille lõpliku nimekirja kinnitas Muinsuskaitseamet 2009. aasta lõpus. Uus riikliku tähtsusega ehitatud kultuuriväärtuslike alade (*valtakunnallisesti merkittävät rakennetut kulttuuriympäristöt*) register sisaldas 2009. aastal avaldatud andmete põhjal kokku 1260 paika.¹³⁵ Inventuuri register on ametnike ja planeerijate igapäevane töövahend. Riikliku tähtsusega kultuuriväärtuslike alade kaitse- ja kasutustingimused ning arengusuunad määratakse üld- ja detailplaneeringutes.¹³⁶

1. 6. 2. Kaitsealade korraldus tänapäeval

Ehitatud keskkonna kasutust on Soomes võimalik reguleerida nii objektikeskselt kui ka hõlmates tervet planeeringuala või selle osi. Soome keskkonnaministeriumis koostatud Maakasutus- ja ehitusseaduse seeria 2000 juhendis nr 10 ja 12¹³⁷ tutvustatakse üld- ja detailplaneeringutes kasutatavaid kaitsetähistusi (*suojelumerkinnät*, nt SR, S, /s, s, sr, jne),¹³⁸ mille reguleerimisala täpsustab vastavalt vajadusele KOV. Kaitsetähistusi võib omavahel kombineerida ning nende kasutus ei ole seadusega rangelt piiratud, mis võimaldab kehtestada kaitse- ja kasutustingimusi alates üldistest nõuetest kuni detailsete tingimusteni olemasolevate hoonete säilitamisel ja uushoonestuse rajamisel.¹³⁹

¹³² K. Niskala (2001). The Built Cultural Milieu in Finland. http://www.arcchip.cz/w01/w01_niskala.pdf (vaadatud 05. III 2011), lk 5.

¹³³ Rakennettu kulttuuriympäristö. Valtakunnallisesti merkittävät kulttuurihistorialliset ympäristöt. Museoviraston rakennushistorian osaston julkaisuja 16. Museovirasto ja ympäristöministeriö. Helsinki 1993.

¹³⁴ Ympäristöministeriö (2011). Rakennusperinnön ja kulttuuriympäristön hoito ja suojele. <http://www.ymparisto.fi/default.asp?node=3909&lan=fi> (vaadatud 05. III 2011).

¹³⁵ Museovirasto (2011). Museoviraston esitys valtakunnallisesti merkittäviksi rakennetuiksi kulttuuriympäristöiksi. <http://www.nba.fi/tiedostot/2184fb21.pdf> (vaadatud 05. III 2011), lk 10.

¹³⁶ Ympäristöministeriö (2011). Valtakunnallisesti merkittävien rakennettujen kulttuuriympäristöjen huomioonottamisesta kaavoituksessa ja lupamenettelyssä. Ympäristöministeriö, Museovirasto, Suomen Kuntaliitto, 23. 12. 2009. <http://www.ymparisto.fi/download.asp?contentid=43061&lan=fi> (vaadatud 06. III 2011).

¹³⁷ Opas 10 Maakuntakaavamerkinnät ja –määräykset, Opas 12 Asemakaavamerkinnät ja –määräykset.

¹³⁸ Ympäristöministeriö (2011). Maankäyttö- ja rakennuslaki 2000. Opas 12. Asemakaavamerkinnät ja –määräykset. <http://www.ymparisto.fi/download.asp?contentid=5847&lan=FI> (vaadatud 05. III 2011), lk 115–121.

¹³⁹ Kaitsetähistuste määramise protsessi detailplaneeringutes on lähemalt tutvustanud Juho Rajaniemi (J. Rajaniemi, Asemakaavoitus: Rakennussuojelusta yhdyskuntarakenteen korjaukseen. – Arvot ja

Kui ehitustegevus puudutab riikliku tähtsusega kultuuriväärtuslikku ala, on KOV-te ametnikud kohustatud ehituslube väljastades konsulteerima Muinsuskaitseameti või kohaliku muuseumi spetsialistidega.¹⁴⁰ Kohaliku tähtsusega objekte ja piirkondi ei tunnistata üldjuhul riiklikuks kultuurimälestiseks, kui nende säilimine on võimalik tagada planeeringuliste vahenditega. Kui olemasolev detailplaneering on sisuliselt aegunud ning selles ei ole arvestatud kultuuriväärtuslikult oluliste ehitiste või piirkondade säilitamisega, võib Keskkonnaministerium KOV-elt nõuda uue detailplaneeringu koostamist, mis tuleb kehtestada ettenähtud aja sees.¹⁴¹

Riikliku tähtsusega kultuuriväärtuslike alade registris on 92 linnas asuvat erinevatel perioodidel ehitatud planeeringuliselt kaitstud ala (*kaava-alue*). Vanimatest puitlinnadest on esindatud näiteks Hamina, Hämeenlinna, Kaskinen, Kemi, Kokkola, Kristiinankaupunki, Kuopio, Loviisa, Naantali, Oulu, Pietarsaari, Raahe, Rauma, Pori, Porvoo, Tampere, Turu, Uusikaupunki ja Vaasa.¹⁴²

2010. aasta 1. jaanuaril jõustunud planeerimis- ja ehitusseaduse¹⁴³ muudatuse kohaselt tuleb Soomes kõikidel planeeringutasanditel – maakonnaplaneering (*maakuntakaava*), üldplaneering (*yleiskaava*) ja detailplaneering (*asemakaava*) – arvesse võtta kultuuripärandi väärtuslikkust ja ehitatud keskkonna säilitamist. Lisaks sellele on seadusejärgselt võimalik iga planeeringuga nii kultuuriväärtuslikult oluliste üksikobjektide kui ka piirkondade kaitsmise eesmärgil seada vajalikke piiranguid.¹⁴⁴ Maakonnaplaneeringus peab tähistama riikliku, maakondliku ja kohaliku tähtsusega kultuuriväärtuslikud alad ja maastikud, mille maakasutuse määramisel tuleb arvestada nende ajaloolisi väärtusi.¹⁴⁵ Ajaloolise linnakeskkonna kaitsmine

Korjausrakentaminen. Pohjois-Pohjanmaan korjausrakentamiskeskus. Oulu: Proprint Raahen Kirjapaino Oy, 2003, lk 66–70).

¹⁴⁰ European Heritage Network (2008). Finland, 4 – Knowledge and Protection. 4.2.3 – Heritage Protection: effects and implementation. http://www.european-heritage.coe.int/sdx/herein/national_heritage/voir.xsp?id=4.2.3_FI_en (vaadatud 05. III 2011).

¹⁴¹ H. Rutanen, S.-K. Virtala (2007). Rakennussuojelulain käyttämisestä.

http://www.rakennusperinto.fi/Sailyttaminen/Artikkelit/fi_FI/rakennussuojelulainkayttaminen/ (vaadatud 05. III 2011).

¹⁴² Museovirasto (2011). Valtakunnallisesti merkittävät rakennetut kulttuuriympäristöt (RKY).

http://www.rky.fi/read/asp/r_default.aspx (vaadatud 06. III 2011).

¹⁴³ Laki maankäyttö- ja rakennuslain muuttamisesta 1589/2009; esimene vastuvõetud oli Maankäyttö- ja rakennuslaki 5. 2. 1999/132.

¹⁴⁴ Rakennusperinto (2011). Suojellut rakennukset Suomessa, Määritykset ja kohdejoukon kuvaus. Museovirasto ja Ympäristöministeriö, 2010. http://www.rakennusperinto.fi/Sailyttaminen/fi_FI/kaavoitusjasuojelu/_files/84926035753109210/default/Suojellut%20rakennukset%20Suomessa,%20M%C3%A4%C3%A4ritykset%20ja%20kohdejoukon%20kuvaus.pdf (vaadatud 01. III 2011), lk 3.

¹⁴⁵ European Heritage Network (2008). Finland, 4 – Knowledge and Protection. 4.2.2 – Urban planning and environment legislation. http://www.european-heritage.coe.int/sdx/herein/national_heritage/voir.xsp?id=4.2.2_FI_en (vaadatud 05. III 2011).

toimub väga suurel määral KOV-e tasandil läbi kaitseregulatsioonide ja tingimusi sisaldavate detailplaneeringute.¹⁴⁶ Kaitsetingimused võivad hõlmata nii suuremaid alasid kui ka üksikobjekte.¹⁴⁷ Tänapäeval on Soomes riikliku kaitse all olevaid ehitisi kokku 250 ringis, riiklike määrustega kaitstavaid riigiomandis hooneid ligikaudu 800¹⁴⁸ ja umbes 15 000–20 000 hoonet, mis on kaitstud KOV-e tasandil detailplaneeringutega.¹⁴⁹

Lisaks kultuuriajalooliselt väärtuslike alade kaitsmisele tegeletakse Soomes järjepidevalt ühiskonna teadlikkuse tõstmisega ümbritseva keskkonna suhtes. Alates 2000. aastast on üha rohkem KOV-i koostanud kohalikku arhitektuuripoliitikat käsitlevaid dokumente.¹⁵⁰ Ehitatud keskkonnaga tegelevad otseselt ka ehitatud kultuuriväärtuslike alade edendamiseks loodud programmid (*kulttuuriympäristön hoito-ohjelma*), millega luuakse järgnevatiks aastateks piirkonda ja selle arendamist mõjutavaid valdkondi hõlmav tegevuskava. Maakonnatasandil kaardistatakse ja analüüsitakse kultuuriväärtusliku ala hetkeolukorda laiemas perspektiivis. Arenguprogrammi roll on koordineerida erinevate asutuste ja valdkondade omavahelist koostööd ühiste eesmärkide saavutamisel. Hea näitena võib tuua Satakunta maakonna kultuuriväärtuslike alade arenguprogrammi.¹⁵¹

Täpsemad tegevuskavad elukeskkonna kvaliteedi tõstmiseks koostatakse KOV-tes. Näiteks Kuopio linna kultuuriväärtuslike alade arendusprogrammis on kirjeldatud linna erinevate piirkondade ja eriilmeliste ruumilõikude iseloom, märgitud ära alal teostatud uuringud, põhjendatud ala väärtus, toodud välja üldisemad probleemid, antud planeeringulised kaitsemeetmed ning lisatud soovitusel, kuidas ala kaitsta ja arendada. Tabelina on lisatud väärtuslikud ehitised ja nende kaitsemeetmed.¹⁵²

¹⁴⁶ K. Niskala (2001). Building Heritage in Finnish Wooden Towns. http://www.arcchip.cz/w03/w03_niskala.pdf (vaadatud 05. III 2011), lk 2.

¹⁴⁷ Museovirasto (2011). Lainsäädäntö. http://www.nba.fi/fi/rak_lainsaadanto (vaadatud 05. III 2011).

¹⁴⁸ Riigiomandis olevate hoonete kaitse kohta on Soome valitsus teinud aastatel 1980–1995 määruse alusel otsused, mis puudutavad umbes 800 hoonet ja 200 piirkonda. Kaitsealuste hoonete nimekirja eest kannab hoolt Muinsuskaitseamet (Ympäristöministeriö (2011). Maankäyttö- ja rakennuslaki 2000. Opas 12.

Asemakaavamerkinät ja -määräykset. <http://www.ymparisto.fi/download.asp?contentid=5847&lan=FI> (vaadatud 05. III 2011), lk 119).

¹⁴⁹ Ympäristöministeriö (2011). Rakennusperintöä suojelemaan uusi laki. <http://www.ymparisto.fi/default.asp?contentid=359970&lan=fi> (vaadatud 05. III 2011).

¹⁵⁰ Arkkitehtuuripoliitikka (2011). Alueiden ja kuntien arkkitehtuuripoliitikka. http://www.apoli.fi/kunnat_ja_alueet/alueiden_ja_kuntien_arkkitehtuuripoliitikka (vaadatud 06. III 2011).

¹⁵¹ N. Uusi-Seppä (2009). Satakunnan kulttuuriympäristöohjelma 2009 – 2015. Turku: Lounais-Suomen ympäristökeskus, 2009. <http://www.ymparisto.fi/download.asp?contentid=103541&lan=fi> (vaadatud 06. III 2011).

¹⁵² Kulttuuriympäristö Kuopio (2011). Kuopion kulttuuriympäristö. Strategia ja hoito-ohjeet. [http://www.kulttuuriymparisto.kuopio.fi/kut/kulttuuristrategia_liitepank.nsf/Files/280108132938975/\\$FILE/Nett_ymppstrat.pdf](http://www.kulttuuriymparisto.kuopio.fi/kut/kulttuuristrategia_liitepank.nsf/Files/280108132938975/$FILE/Nett_ymppstrat.pdf) (vaadatud 06. III 2011).

1. 6. 3. Rootsi

Sarnane muinsuskaitse korralduse süsteem kehtib ühtlasi Rootsis, kus on määratud analoogsed riikliku tähtsusega kultuuriväärtuslikud alad (*Riksintresse för kulturmiljövården*).¹⁵³ Ehitatud keskkonna kaitse, mille alla kuulub kultuuripärandi ja väärtuslike linnamaastike säilitamine, on ka seal KOV-te ülesanne. Selle teostamise tagavad erinevad seadused ja nendest tulenevad meetmed. Kas, kuidas ja mil määral kaitsmise otsus tehakse, sõltub KOV-est, kellel on võimalik ehitatud keskkonnale määrata kaitse- ja kasutustingimusi mitmel viisil. Peamiselt toimub see detailplaneeringute tasandil nagu ka Soomes kasutusel olevate kaitsemärgistuste (tähistustega Q, q, k, f) kaudu.¹⁵⁴

Alternatiiviks detailplaneeringutele on üldplaneeringus piirkonna määramine nõ eritingimustega alaks (*områdesbestämmelser*)¹⁵⁵, millega reguleeritakse kindla valdkonna (nt muinsuskaitse, haljastus, jne) korraldust, seda peetakse väga heaks vahendiks väärtuslike linnakeskkondade säilitamisel.¹⁵⁶ Lisaks sellele on kasutusel ehitusreeglistikud (*byggnadsordning*) väga täpsete nõuete kehtestamiseks.¹⁵⁷ Kuigi Rootsi riikliku tähtsusega kultuuriväärtuslike alade¹⁵⁸ hulgas on ka palju linnakeskusi ja ajaloolisi piirkondi, on need reaalselt kaitstud ainult siis,

¹⁵³ 1970.–1990. aastatel läbi viidud inventeerimiste käigus tuvastati ja piiritleti Rootsis väga erineva iseloomuga väärtuslikud alad, mis tähistati peale 1987. aastal jõustunud Muinsuskaitseadust (*Lag (1988:950) om kulturminnen m.m.*) riikliku tähtsusega kultuurikeskkondadeks (D. Damell et al, *The Cultural Heritage in Society*. – National Atlas of Sweden. Ed K.-G. Selinge. Central Board of National Antiquities. Italy: SNA, 1994, lk 169–173).

¹⁵⁴ Länsstyrelsen Örebro län (2010). Skyddad kulturmiljö? Kartläggning av hur kulturhistoriska värden har säkerställts i den kommunala samhällsplaneringen i Örebro län 1987–2009. Länsstyrelsen Örebro län, Publ. 2010:27.

http://www2.lansstyrelsen.se/orebro/SiteCollectionDocuments/Sv/publikationer/2010/2010_27%20Rapport%20R%C3%A4kna%20Q.pdf (vaadatud 02. III 2011), lk 12–13.

¹⁵⁵ Detailplaneeringute ja eritingimustega alade erinevusi käsitletakse detailselt Rootsi Hoonestus-, Ehitus- ja Planeerimisameti trükises „Boken om detaljplan och områdesbestämmelser“ (Boverket (2009). Boken om detaljplan och områdesbestämmelser. 2002 års revidering. Kalmar: Lenanders Grafiska AB, 2009. http://www.boverket.se/Global/Webbokhandel/Dokument/2002/Boken_om_detaljplan.pdf (vaadatud 02. III 2011).)

¹⁵⁶ Länsstyrelsen Östergötland (2010). K-märkt? Kulturmiljöer skyddade med hjälp av Plan- och Bygglagen. Östergötlands län. <http://www.lansstyrelsen.se/NR/rdonlyres/E44F0701-BD23-4BD3-A3FB-7343865AF1B2/161454/Rapport200921.pdf> (vaadatud 28. II 2011).

¹⁵⁷ Vt Visby kesklinna detailplaneeringu ehitusreeglistikku ja Nora keskuse ehitusreeglistikku ja eritingimusi: Gotlands kommun (2010). Byggnadsordning för Visby innerstad. Tillhör detaljplan för Visby innerstad. <http://www.gotland.se/imcms/37899> (vaadatud 28. II 2011); Oldén, Göran; Granlund, Per (2010). Byggnadsordning och områdesbestämmelser för Nora stadskärna. <http://www.nora.se/byggabomiljo/kommunensplanarbete/norastadskarna.4.48017f1a1291d8a2b7b8000454.html> (vaadatud 28. II 2011).

¹⁵⁸ Nimekiri vaadeldav Rootsi muinsuskaitseameti veebilehel: Riksantikvarieämbetet (2011). Riksintressen beskrivningar. http://www.raa.se/cms/extern/kulturarv/landskap/riksintressen_beskrivningar.html (vaadatud 02. III 2011).

kui KOV on selleks rakendanud vastavaid meetmeid (nt kehtestanud eritingimustega või detailplaneeringuga ala ehitusreeglistiku).¹⁵⁹ Rootsis ei ole riiklikult kehtestatud linnakeskuste kaitsealaid, mis oleksid võrreldavad näiteks Eesti vanalinnade muinsuskaitsealadega.

1. 6. 4. Kokkuvõte

Nii Soomes kui ka Rootsis on tehtud maa- ja linnapiirkondades erineva iseloomuga riikliku tähtsusega kultuuriväärtuslike piirkondade inventuur. Soomes on erinevatest perioodidest pärinevaid linnalisi alasid 92, sealhulgas ka vanalinnad. Väärtuslike ehitatud keskkondade säilimise tagamiseks kasutatakse nii üld- kui ka detailplaneeringutes kaitsetähiseid, mille piirangud täpsustab KOV. Seega ei ole Soomes üleriigilist kehtivat süsteemi või meetodikat väärtuslikele piirkondadele planeeringute koostamiseks. Kõik kaitse- ja kasutustingimused määratakse vastavalt piirkonna iseärasustele ja vajadustele. Oluline on rõhutada, et Keskkonnaministeeriumil on õigus kohustada KOV-t koostama uut planeeringut, kui kehtiva planeeringu sätted ja ulatus ei suuda tagada riikliku tähtsusega kultuuriväärtusliku keskkonna säilimist.

Kultuuripärandi säilitamise mitmekülgse propageerimise tõttu võib Soomet pidada maailmatasemel eeskujuks. Kõikvõimalike kampaaniate ja koolitustega pööratakse suurt rõhku üldisele keskkonnakasvatusele nii täiskasvanute kui noorte seas, mis hõlmab ka muinsuskaitset ja arusaamist kultuuripärandi säilitamise olulisusest. Seega on muinsuskaitse valdkond tugevalt seotud nii arhitektuuripoliitika, keskkonnakaitse kui planeerimistegevusega ning on kindel osa piirkondlikest arengukavadest, kuna laiemas perspektiivis teenitakse ühist eesmärki, milleks on elukvaliteedi tõus ja jätkusuutlik areng.

¹⁵⁹ Signe Wirby uurimustöös riikliku tähtsusega kultuurikeskkondadest on käsitletud muinsuskaitse ja planeerimise vahelisi kokkupuutepunkte ja analüüsitud, kuidas oleks võimalik neid täiustada (S. Wirdby. Riksintressen för kulturmiljövården. Kritisk genomgång av fördjupaderiksintresse-beskrivningar. Uppsats för avläggande av filosofie kandidatexamen i Kulturvård, Bebyggelseantikvariskt program. Institutionen för kulturvård, Göteborgs Universitet, 2010. http://gupea.ub.gu.se/bitstream/2077/22734/1/gupea_2077_22734_1.pdf (vaadatud 02. III 2011), lk 15, 36).

2. EESTI VANALINNADE MUINSUSKAITSEALAD

2. 1. Muinsuskaitsealade kujunemisest

Järgnevas peatükis on esmalt esitatud lühiülevaade muinsuskaitsealade kujunemisest Eestis ning seejärel keskendutud tänapäevasele muinsuskaitsealade korraldusele, tuues välja peamised kitsaskohad. Analüüsitud on ka võimalusi olukorra parandamiseks ja toodud mõningad näited heast praktikast väikelinnades, mis võiksid olla ka mujal Eestis linnaplaneerimise ja kultuuripärandi säilitamisega seotud töös eeskujuks.

Eestis oli arhitektuuripärandi kaitse kuni 1940. aastate keskpaigani objektikeskne.¹⁶⁰ Peale Teist maailmasõda tekkis vajadus langetada otsuseid sõjas tugevasti kannatada saanud väärtuslike linnakeskuste edasise saatuse kohta. Eesti vanalinnade kaitsmise kujunemisest ja selle põhjustest nõukogude perioodi alguses on kirjutanud põhjalikumalt Riin Alatalu¹⁶¹ ja Lilian Hansar,¹⁶² mistõttu on siinkohal seda teemat käsitletud väga põgusalt.

Paljudes Euroopa riikides tekitasid 1960. aastail muinsuskaitsealade seas poleemikat modernistlikest linnaehitusprintsippiidest lähtuvad ulatuslikud ümberehituskavad. Vaatamata Eesti NSV poliitilis-majanduslikust olukorrast tulenevatele erinevustele võis siingi täheldada samaaegselt sarnaseid probleeme. Kuna peale sõda ja 1950. aastatel koostatud üsnagi radikaalseid linnade uuendamise kavasad ei suudetud ennekõike ressursside puudumise tõttu teostada, siis 1960. aastatel üritati uuendusi läbi viia rekonstrueerimise nime all. See tähendas olemasoleva ajaloolise hoonestuse asendamist suuremate uute majadega.¹⁶³ Nagu ka paljudes lääneriikides, tekitas see vastuseisu inimeste seas, kes pidasid õigemaks väärtusliku ajaloolise linnakeskonna säilitamist. Hoolimata mitmetest sõjajärgsetest pingutustest varemtes vanalinnu võimalikult suurel määral taastada, hakati Eesti vanalinnade sisulise ja terviklikkuse printsiibist lähtuva kaitsmisega tegelema alles 1960. aastate alguses.

¹⁶⁰ Eesti Vabariigi kultuuripärandi kaitsele pandi seadusandlik alus „Muinasvarade kaitse seadusega“ 19. juunil 1925. aastal, millega algatati ka muinasvarade registri koostamine. Muinsuskaitsealuseid objekte nimetati siis veel harva mälestisteks. Enimlevinud olid mälestus (märk), muinas- või minevikujäänus, muinsus(vara), peale seaduse vastu võtmist kasutati ka sõna muistis. (K. Jõekalda, Muinsuskaitsekorraldus 1920.–30. aastate Eestis. Ideed ja praktika arhitektuuripärandi kaitsele. – Muinsuskaitse aastaraamat 2009. Muinsuskaitseamet, Tallinna Kultuuriväärtuste Amet, Eesti Kunstiakadeemia muinsuskaitse ja restaureerimise osakond, 2010, lk 98).

¹⁶¹ R. Alatalu, Vanalinnade kaitsetsoonid Eesti NSV-s. Linnasüdame säilitamine totaalkaitse meetodil. – Kunstiteaduslikke Uurimusi 2009, kd 18 (3–4). Tallinn: Eesti Kunstiteadlaste Ühing, 2009, lk 79–97.

¹⁶² L. Hansar, Linnast muinsuskaitsealaks. Linnaehituslike struktuuride muutused Eesti väikelinnades 13.–20. sajandil. Eesti Kunstiakadeemia, 2010, lk 145–157.

¹⁶³ D. Bruns, Tallinna vanade elamurajoonide rekonstrueerimisprintsippiidest. – Ehitus ja Arhitektuur 1965, nr 4, lk 7–12.

1966. aasta 2. augustil kehtestatud Tallinna vanalinna riikliku kaitsetsooni moodustamiseks vajalikud uuringuid viisid läbi ja kaitsetsoonide metoodika töötasid välja Helmi Üprus, Rasmus Kangropool ja Rein Zobel.¹⁶⁴ Otseseid eeskujusid kaitsetsoonide loomisel väidetavalt ei olnud, kuid Rein Zobel¹⁶⁵ on maininud, et ettevalmistustööde ajal oldi siiski teadlikud, et sarnase tööga tegeleti juba ka teistes riikides (Tšehhoslovakkia¹⁶⁶ ja Leedu¹⁶⁷). Kaitsetsooni põhimäärusega keelati üldreeglina uushoonestuse rajamine ning olemasolevatele hoonetele peale- ja juurdeehitused.¹⁶⁸ Edaspidine tegevus kulges regenereerimise nime all, võimaldades ajaloolise hoonestuse kaasajastamist ja ka rekonstrueerimist.¹⁶⁹

Tallinna eeskujul jätkati tööd teiste Eesti vanalinnade kaitsetsoonide ettevalmistamisega ning 27. veebruaril 1973. aastal kehtestati Haapsalu, Kuressaare, Lihula, Paide, Pärnu, Rakvere, Tartu, Viljandi ja Võru ajalooliste keskuste kaitsetsoonid ja kinnitati nende põhimäärused.¹⁷⁰ Lisaks kehtestatud muinsuskaitsealadele kaaluti 1970. ja 1980. aastatel teistes asulates kaitsetsoonide moodustamist. Räägitud on Kärdla, Narva-Jõesuu, Kallaste, Sindi, aga ka Laekvere kaitse vajadusest, kuid tänaseni ei ole üheski neist kehtestatud isegi mitte miljööväärtuslikke hoonestusalasid.¹⁷¹ 1995. aastal lisati muinsuskaitsealade hulka ka Valga linnatuumik.¹⁷²

Endise Teadusliku Restaureerimise Töökoja (TRT)¹⁷³ baasil loodud Vabariiklikus Restaureerimisvalitsuses (VRV), hilisemas Kultuurimälestiste Riiklikus Projekteerimisinstituudis (KRPI) alustati 1970. aastatel vanalinnade detailplaneeringute koostamist. Vanalinnade regenereerimisprojektide ja detailplaneeringute koostamise eesmärk oli hoonetele kaasaegse

¹⁶⁴ R. Alatalu, Vanalinnade kaitsetsoonid Eesti NSV-s, lk 81–82, 87–88.

¹⁶⁵ Rein Zobel (1928) on Eesti arhitekt ja arhitektuuriajaloolane.

¹⁶⁶ S. Mälk, K. Kivi, K. Kukk. Intervjuu Rein Zobeliga 28. X 2009. Helisalvestis ja transkriptsioon S. Mälgu, K. Kivi ja K. Kuke valduses, Eesti Kunstiakadeemia Muinsuskaitse ja restaureerimise osakonnas.

¹⁶⁷ Enne Tallinna vanalinna uuringute läbiviimist käidi Leedus tutvumas sealsete kaitsealade moodustamisega. Leedukeelseid materjale ei olnud aga võimalik eeskujuna kasutada (R. Alatalu, L. Hansar, Intervjuu R. Zobeliga 31. I 2010. Märkmed R. Alatalu ja L. Hansari valduses).

¹⁶⁸ Eesti NSV Ministrite Nõukogu määrus nr 256 „Tallinna vanalinna riikliku kaitsetsooni loomise kohta“. – Eesti NSV Ülemnõukogu ja Valitsuse Teataja nr 37, 02. VIII 1966.

¹⁶⁹ R. Zobel, Peasuunaks regenereerimine. Tallinna vanalinna osast linna generaalplaanis. – Ehitus ja Arhitektuur 1969, nr 3, lk 70–71.

¹⁷⁰ Eesti NSV Ministrite Nõukogu määrus „Pärnu, Tartu, Haapsalu, Kingissepa, Paide, Rakvere, Viljandi ja Võru linna ning Lihula alevi ajalooliste keskuste kaitsetsoonide põhimääruse“ ja kaitsetsoonide piiride kinnitamise kohta. – ENSV Ülemnõukogu ja Valitsuse Teataja nr 10, 09. III 1973.

¹⁷¹ R. Alatalu, Vanalinnade kaitsetsoonid Eesti NSV-s, lk 90.

¹⁷² Vabariigi Valitsuse 27. 02. 1995. a määrus nr. 81 "Valga linnatuumiku muinsuskaitseala põhimäärus". – Riigi Teataja I 1995, 24, 339.

¹⁷³ Teaduslik Restaureerimise Töökoda (TRT) loodi 15. VI 1950. aastal. TRT oli esimene ettevõtte, mis loodi arhitektuurimälestiste uurimise, restaureerimisprojektide koostamise ja praktilise restaureerimise eesmärgil. (Ü. Puustak, Muinsuskaitse ajalooline areng Eestis. – Muinsuskaitse aastaraamat 2008. Tallinn: Muinsuskaitseamet, Tallinna Kultuuriväärtuste Amet, Eesti Kunstiakadeemia muinsuskaitse ja restaureerimise osakond, 2009, lk 84).

funktsiooni leidmine, sobimatute uusehitiste, aga samas ka vanalinna muuseumiks muutumise vältimine ning alalise elanikkonna säilimise tagamine ajaloolises linnakeskuses.¹⁷⁴

Detailplaneeringud sisaldasid linnade ehitusajaloolisi uuringuid, ajalooliste fotode ja linnaplaanide kogusid ja fotomaterjali hetkeolukorrast, hoonestuste vanuste ja väärtuste plaane ning regenereerimisettepanekuid.¹⁷⁵ Hoonestuse hindamisel kasutati järgmisi väärtuste kategooriad: eriti või enamväärtuslik, väärtuslik, vähe(m)väärtuslik ja väärtusetu. Eraldi kategooria moodustasid mälestised (arhitektuuri ja ajaloo) ning uusehitised (ehitatud pärast 1940. aastat). Arvestati tänavaruumi miljööväärtuslikkust, arheoloogiliselt olulisi alasid, maastiku (reljeef, haljastus, veekogud) väärtusi, plaanilist ja ruumilist kompositsiooni, ehitusajaloolist kujunemist (tänavatevõrk, kvartalite asend ja struktuur linnaplaanis). Paides oli lisaks esile tõstetud funktsiooniväärtust ning hinnatud isegi hoone rolli linnaruumis (aktiivne, passiivne, negatiivselt aktiivne).¹⁷⁶ Võrus aga jagati hooned hoopis: arhitektuuri-ajaloolisteks, kultuuriloolisteks, ajaloolisteks ning miljööväärtuslikeks. Neile lisandusid mälestised ja väärtusetu hooned.¹⁷⁷ Rakveres rõhutati ka väikeobjektide nagu keldrid, kaevud, piirded, tänavakate, trepid jne hindamise vajalikkust, mida aga töö käigus teha ei jõutud.¹⁷⁸ Kuressaares kasutati väärtuste määramisel põhjalikku punktisüsteemi, kus iga eraldi väärtuse (nt vanus, säilivus, miljööväärtus, ehitusarheoloogiline väärtus, ajaloolisus, stiiliväärtus, funktsiooniväärtus) eest anti punkte ning hooned jagati seejärel vastavalt kogutud punktide arvule kolme väärtusklassi (enamväärtuslik, väärtuslik, vähemväärtuslik). Teisejärgulise tähtsusega oli hoonete kapitaalsuse aste, tehniline seisund ja taastamisväärtus, kuid sealjuures märgiti, et nende kui objektiivsete majanduslike näitajatega tuleb kindlasti arvestada.¹⁷⁹

Vanalinnade detailplaneeringutes määratud hoonete väärtushinnangud on tähelepanuväärsed mitmel põhjusel. Need heidavad valgust nii planeeringute koostajate kui ka üldiselt toleaege muinsuskaitse seisukohtadele vanalinna säilitamise ulatuse osas – st milliseid hooneid, kui

¹⁷⁴ R. Kangropool, Tallinna vanalinna regenereerimisest. – Eesti Ehitismälestised. Toim. T. Masso. Tallinn: Valgus, 1990, lk 12; F. Toms. Eesti Arhitektuurimälestiste kaitsest ja kasutamisevõimalustest. – Ehitus ja Arhitektuur, 1985, nr ½, lk 10.

¹⁷⁵ L. Hansar, Linnast muinsuskaitsealaks, lk 155, 201–208 (Lisa II – loetelu vanalinnade uuringutest muinsuskaitseameti arhiivis).

¹⁷⁶ Paide vanalinna detailplaneerimine. Vanalinna hoonestuse ja tänavavõrgu väärtuste hindamine. Köide III. Tallinn 1984. MKA P-7151, lk 5–9.

¹⁷⁷ Võru vanalinn. Võru linna ajaloolises kaitse- ja ehitustegevuse reguleerimistsoonis paikneva hoonestuse väärtuste hinnang muinsuskaitse seisukohast. Köide I. Tallinn 1982. MKA P-6201, lk 2–3.

¹⁷⁸ Rakvere vanalinn. Vanalinna kaitsetsooni detailplaneerimine. Köide II. Kohaliku tähtsusega arhitektuurimälestised vanalinna kaitsetsoonis. O. Kirss, F. Toms. MKA P-2683, lk 3–6.

¹⁷⁹ Kingissepa vanalinna hoonestuse ja tänavavõrgu väärtuste hindamine. Köide I. Tallinn, 1980. MKA A-439, lk 6–11.

palju ja mis tingimustel peeti säilitamisväärseteks. Nii on näiteks 1990. aastal koostatud Rakvere vanalinna detailplaneeringu väärtuste ja üldfunktsioonide tugiplaanil märgitud üllatavalt palju nii tänavaäärseid elumaju kui ka abihooneid miljööväärtuseta hooneks.¹⁸⁰ Seletuskirjast selgub, et nende hoonete kapitaalne rekonstrueerimine, lammutamine või uuega asendamine tuleb iga konkreetset juhul eraldi otsustada, millest võib järeldada, et hoonete ümberehitamine või lammutamine oli iseenesest aktsepteeritud.

Täpsemalt on uurimata, mil määral detailplaneeringutes tehtud ettepanekud ka vanalinnades realiseeruda jõudsid. L. Hansari hinnangul, kes töötas 1980.–1990. aastatel Saaremaal peaarhitektina, oli Kuressaare vanalinna detailplaneering väga oluline dokument, millele sai vaidluste korral viidata ning kindlasti oli sellest abi ajalooliste hoonete säilitamisel, eriti aga sobimatute uusehitiste rajamise vältimisel vanalinnas.¹⁸¹

Detailplaneeringute tarbeks koostatud alusuuringud on tänaseni kõige põhjalikumad ja terviklikumad Eesti vanalinnu käsitlevad materjalid. Kindlasti on oluline nende igakordne analüüs ka tulevaste (teema)planeeringute koostamisel ajaloolistes linnakeskustes.

¹⁸⁰ Kasutatud on nelja väärtuskategooriat: vabariikliku ja kohaliku tähtsusega arhitektuurimälestised, miljööväärtusega ja miljööväärtuseta hooned. (Väärtuste ja üldfunktsioonide tugiplaan. Rakvere vanalinna d/p muinsuskaitseosa. Köide P–II. KRPI, 1990. MKA, P–9346).

¹⁸¹ Intervjuu L. Hansariga 2. IV 2011. Märkmed autori valduses.

2. 2. Muinsuskaitsealade korraldus tänapäeval

Seoses Eesti Vabariigi taasiseseisvumisega 1991. aastal toimusid ulatuslikud muudatused ka muinsuskaitse valdkonnas. Koostati uus muinsuskaitseadus, mis jõustus 1994. aasta 16. aprillil ning töötati välja uue muinsuskaitseadusega kooskõlas olevad muinsuskaitsealade põhimäärused.¹⁸² Senikehtinud vanalinnade detailplaneeringud olid paljuski aegunud juba varem, kuid osutusid nüüdsest kasutuskõlbmatuteks ennekõike muutunud poliitilise olukorra ja eraomandi tekke ning paljude teiste planeerimisprotsesse mõjutavate tegurite tõttu. Vanalinnade kaitsetsoonid nimetati uue seadusega ümber muinsuskaitsealadeks.

R. Alatalu leiab, et vaevalt oleks näiteks Haapsalu, Paide ja Rakvere ilma nõukogudeaegse muinsuskaitse sekkumiseta oma tänase võlu ajalooliste linnadena säilitanud. KOV-ed esitasid juba nõukogude perioodil taotlusi vanalinnade kaitsetsoonide vähendamiseks, kuna leiti, et need pärsvad linnade arengut. Samalaadseid ettepanekuid on tehtud ka 2000. aastatel.¹⁸³ Viimane viitab sellele, et mitmed KOV-ed ei näe või ei soovi tunnistada vanalinnade väärtusest tulenevat potentsiaali, mida on võimalik arendada positiivses suunas ja seda ka majanduslikus mõttes.

G. Ashworth on öelnud, et mistahes kujul pärandiga tegelemine on paratamatult riskantne, kuna see on seotud sotsiaalsete muutuste, aadeldamise¹⁸⁴ ja spekulatsiooniga.¹⁸⁵ Seetõttu on kultuuripärandina väärtustatud ajaloolises linnakeskkonnas toimuvate muutuste tasakaalus hoidmine ja planeerimine ühelt poolt kulukam ja kindlasti keerulisem kui uuemates linnaosades. Ent mida rohkem tegureid planeeringute koostamisel arvesse võetakse ja erinevaid osapooli planeerimisprotsessi kaasatakse, seda suurem on võimalus ennetada probleeme.

Vanalinnade muinsuskaitsealade korraldus tugineb tänapäeval 2002. aastal kehtestatud muinsuskaitseadusele¹⁸⁶ ja vanalinnade muinsuskaitsealade põhimäärustele, mis võeti

¹⁸² Ü. Puustak, Muinsuskaitse ajalooline areng Eestis, lk 85.

¹⁸³ R. Alatalu, Vanalinnade kaitsetsoonid Eesti NSV-s, lk 80, 90–91.

¹⁸⁴ Aadeldamise mõistet on avardanud laiemalt Priit-Kalev Parts: „Aadeldamine ehk gentrifikatsioon (*gentrification*) moodustub õiguslikest, poliitilistest, administratiivsetest, sotsiaalmajanduslikest jms tavadest, mille tagajärjeks on jõukamate, informeeritumate, haritumate jne elanike immigratsioon mingile alale seniste elanike arvel – nende arvel, kelle valduses on vähem kultuurilist ja enamasti ka finantskapitali.“ (P.-K. Parts, Kultuurilise tootmise tehnoloogia poole: kultuuripärandi näide. – Akadeemia 2007, nr 2, lk 249–256; P.-K. Parts, Vaateid pärandimajandusele teoorias ja praktikas. – Muutused, erinevused ja kohanemised Eesti kultuuriruumis ja selle naabruses. Koost. Madis Arukask. Tartu Ülikool Viljandi Kultuuriakadeemia, Viljandi 2007, lk 135–141).

¹⁸⁵ Märkmed Prof. G. Ashworthi loengute seeriast "The Heritage Approach" Eesti Kunstiakadeemia muinsuskaitse ja restaureerimise osakonnas 7.–11. III 2011.

¹⁸⁶ Esimene taasiseseisvunud Eesti Vabariigi Muinsuskaitseadus võeti vastu 3. IX 1994.

esmalt vastu sõltuvalt linnast 1995 ja 1997¹⁸⁷ aastal ning mida muudeti aastail 2003–2006¹⁸⁸. Muinsuskaitseaduse viimase muudatuse võttis Riigikogu vastu 2011. aasta 23. veebruaril, see jõustub 2011. aasta 1. juunil.¹⁸⁹ Seoses muinsuskaitseaduse muutmisega muudetakse ka planeerimisseadust, mille paragrahve 8 ja 9 täiendatakse, kohustades üldplaneeringu (§ 8 lõige 10) ja detailplaneeringu (§ 9 lõige 9¹) koostamisel arvestama Muinsuskaitseameti kooskõlastatud eritingimustega. Eriti oluline on see muudatus detailplaneeringu tasandil, kuna mitmed vanalinnadesse uushoonestuse rajamise ning ajaloolisesse linnakeskkonda sobitumisega seotud probleemid tulenevad just muinsuskaitsealade nõuete juriidiliselt siduva aluse puudumisest.¹⁹⁰ Nimelt on muinsuskaitsealade põhimäärused olnud tänaseni lisaks muinsuskaitseadusele sisuliselt ainsad dokumendid, millele on uusehitistele tingimuste esitamisel ja põhjendamisel olnud võimalik toetuda. Põhimäärused on aga üsna üldsõnalised ega lähtu piisavalt erinevate vanalinnade ehitusajaloolistest traditsioonidest. Samas võib väita, et põhimäärus peakski kajastama vanalinnade säilitamise üldisi eesmärke ja taotlusi pikemas perspektiivis ning täpsustavad nõuded tuleks esitada mingil teisel ja täpsemal kujul. Sellised vanalinna terviklikult kirjeldavad, kaasaegset situatsiooni analüüsivad ja kogu muinsuskaitseala või selle osade (nt kvartalite) terviklikkuse printsiibist lähtuvaid säilitamisetepanekuid sisaldavad dokumendid aga puuduvad. Sõltuvalt planeerimis- ja ehitusprotsessides osalevate osapoolte teadmistest ja erialasest taustast on ehitatud keskkonna väärtuste tõlgendamine paratamatult erinev, mis võib tekitada möödarääkimisi ja konflikte. Vanalinna terviklikult hõlmava dokumendi olemasolu annaks aga võimaluse laiendada inimeste arusaamist muinsuskaitsealade aspektidest ja taotlustest vanalinnades.

Üks võimalikest lahendustest oleks teemaplaneeringute koostamine vanalinnade muinsuskaitsealadele, mille vajalikkust on Muinsuskaitseametis küll tõdetud, ent mitte ametlikult arutatud.¹⁹¹ 2003. aastal jõustunud planeerimisseaduse § 7 lõige 2 ja § 8 lõige 2 kohaselt on teemaplaneering dokument, mis täiendab ja täpsustab maakonna- või üldplaneeringut.¹⁹²

¹⁸⁷ 1995 – Tallinn, Tartu, Pärnu, Võru, Viljandi, Paide, Kuressaare, Valga ja 1997 – Haapsalu, Rakvere ja Lihula.

¹⁸⁸ Tallinn 2003; Tartu, Viljandi ja Kuressaare 2004; Paide, Haapsalu 2005; Valga, Võru, Rakvere, Lihula 2006.

¹⁸⁹ Riigi Teataja (2011). Muinsuskaitseaduse ja sellega seonduvate seaduste muutmise seadus, vastu võetud 23. II 2011. <https://www.riigiteataja.ee/akt/121032011004> (vaadatud 25. III 2011).

¹⁹⁰ Probleemi on otseselt käsitletud Leele Välja. (L. Välja, Uusehitistest ja detailplaneerimisest muinsuskaitsealades. – Muinsuskaitse aastaraamat 2006. Tallinn: Muinsuskaitseamet, Tallinna Kultuuriväärtuste Amet, Eesti Kunstiakadeemia muinsuskaitse ja restaureerimise osakond, 2006, lk 92).

¹⁹¹ Vestluring Muinsuskaitseameti töötajate I. Mäesalu, S. Konsa, T. Laidvere, M. Kinksi ja L. Hansariga 11. II 2011. Helisalvestis autori valduses; Intervjuu A. Kaldami ja R. Järgiga 07. II 2011. Märkmed autori valduses.

¹⁹² Riigi Teataja (2011). Planeerimisseadus, vastu võetud 13. XI 2002. <https://www.riigiteataja.ee/akt/226995?leiaKehtiv> (vaadatud 25. III 2011).

Muinsuskaitsealadest on teemaplaneering koostatud Rebalas,¹⁹³ mille iseloom erineb aga oluliselt vanalinnadest, kuna tegemist on 72 km² suuruse küladest koosneva maapiirkonnaga. Kahtlemata võib selle koostamise metoodikast ja protsessist ning kerkinud probleemidest mõndagi õppida ka planeeringu koostamisel linnalise kaitseala puhul. Rebala kaitseala teemaplaneeringu avalikul väljapanekul esitatud vastuväiteid tutvustava avaliku arutelu protokollist võib näiteks lugeda etteheited, et avalikustamise etapis on liiga hilja teha suuremaid sisulisi muudatusi. Kohalike elanike ja erinevate huvigruppide õigeaegne kaasamine planeerimisprotsessidesse on üks tõsine teema, millega seonduvaid probleeme on viimaste aastate jooksul palju lahatud ka ajakirjandusveergudel, hiljuti näiteks Tallinna Hipodroomi juhtumi tõttu.¹⁹⁴

Endine Muinsuskaitseameti arhitektuurimälestiste peainspektor Hain Toss¹⁹⁵ ja Muinsuskaitseameti Viljandimaa vaneminspektor Anne Kivi¹⁹⁶ on teemaplaneeringu suhtes aga avaldanud jällegi teistsugust arvamust. Anne Kivi leiab, et väärtushinnangute andmine hoonestusele oleks tänapäeva muutuvaid olusid arvestades üpris riskantne tegevus, tuues näite Viljandist, kus 1996. aastast pärinev OÜ Inrestauraator Projekt koostatud vanalinna hoonestuse väärtushinnanguline analüüs on tänapäevaks sisuliselt aegunud, kuna nii mõnedki tol ajal vähemväärtuslikuks peetud hooneid vaadatakse nüüd teise pilguga. Analüüsi kasutatakse tänaseni peamiselt vaid uurimisandmeid sisaldava töövahendina. Planeeringu kujul oleks see aga võrdsustatud seadusega, mille muutmise on hulga keerulisem.

H. Tossi sõnul oleks teemaplaneering otstarbekas ainult juhul, kui määratakse kindlaks teatud üldised näitajad (hoonete mahud, katusekaju, kruntide ja tänavate struktuur) laskumata seejuures detailidesse.¹⁹⁷ Väärtuskategooriate andmisel tuleks arvesse võtta ka nõukogude perioodil antud hinnanguid. Järelikult on ennekõike oluline säilitada otsustusprotsesside paindlikkus, mida planeeringuliselt kehtestatud väärtuskategooriate süsteem ilmselt

¹⁹³ Jõelähtme vallavalitus (2011). Jõelähtme valla üldplaneeringu osa teemaplaneeringu "Rebala muinsuskaitseala asustust ja maakasutust suunavad tingimused", 2009. <http://www.joelahtme.ee/index.php?page=259> (vaadatud 28. III 2011).

¹⁹⁴ Ü. Mark. Arhitektuurituul: Sõlmpunkt, pilv ja ühendus. – Sirp, 02. III 2007, lk 19; K. Lass, Planeerimine taas lihtsaks. – Keskkonnatehnika, 2008, nr 2, lk 9–11; M. Hiob, Planeerimine ja planeerimatus. – Sirp, 27. III 2009, lk 14–15; T. Tuvikene, Eesti linnaplaneerimisest urbanisti pilguga. – Sirp, 14. X 2010, lk 15–16; M. Mutso, Planeering – jumalik töö või bürookraatlik dokument? – Sirp, 11. XI 2010, lk 20–21; E. Mänd, Avavalss ehk linnaplaneerimise muustriline nägu Tallinnas. – Postimees, 7. XII 2010, lk 10; P. Mardiste, Kesklinna planeerimine huvitab meid kõiki : kodanikuühiskond – huvirühmad aitavad otsustada. – Tartu Postimees, 14. III 2011, lk 2.

¹⁹⁵ Intervjuu H. Tossiga 29. III 2011. Helisalvestis ja märkmed autori valduses ning Eesti Kunstiakadeemia muinsuskaitse ja restaureerimise osakonnas.

¹⁹⁶ Intervjuu A. Kiviga 30. III 2011. Helisalvestis ja märkmed autori valduses.

¹⁹⁷ Intervjuu H. Tossiga 29. III 2011. Helisalvestis ja transkriptsioon autori valduses ning Eesti Kunstiakadeemia muinsuskaitse ja restaureerimise osakonnas.

kahandaks. Teisalt ollakse ühel nõul, et üldjoontes võiks mingisugune vanalinna kui tervikut käsitlev dokument (arengukava, kontseptsioon vms) siiski eksisteerida. Arengukava vajadust on maininud ka Rakvere linnaarhitekt Raul Järg.¹⁹⁸

Kahtlemata tuleb arvestada, et muinsuskaitse eesmärged on keeruline saavutada arvestamata seejuures majanduslike ja sotsiaalseid tegureid, kuna need on omavahel paratamatult tihedalt seotud.¹⁹⁹ Sotsiaalsed muutused mõjutavad ehitatud keskkonna arengut ja majanduslikku olukorda ning vastupidiselt võib ehitatud keskkonna kvaliteedi langus või tõus tuua kaasa sotsiaalseid ja majanduslike muutusi. Seoseid majanduslike aspektide ja kultuuripärandi vahel ja nende omavahelisi mõjusid on aga keeruline analüüsida, mistõttu on seda kahjuks ka vähe tehtud. Priit-Kalev Parts on tõstatanud küsimuse: „Millised on näiteks muinsuskaitse-objektiks registreerimise sotsiaalsed, ökoloogilised ja majanduslikud tagajärjed?“²⁰⁰ Juba Tallinna vanalinna kaitsetsooni eeluringutega pöörati tegelikult rõhku linna sotsiaalsele ja funktsionaalsele struktuurile ja looduslikele aspektidele kui olulistele teguritele linnaehituslikus arengus.²⁰¹ On arusaadav, et uuringud olid tol ajal pigem tagasivaatava iseloomuga, asetades rõhu linna kujunemise analüüsimisele. Tänapäeval tuleks ehk keskenduda eelkõige olemasolevale situatsioonile, protsessidele ja sotsiaalmajanduslikele mõjutustele laiemas perspektiivis, et mõista vanalinna kui arenevaid linnaosaid ja seeläbi jõuda jätkusuutlike lahendusteni ajalooliste linnakeskuste planeerimisel.

Kunstiteadlane H. Üprus tutvustas oma artiklis Bad Segebergis 1971. aastal toimunud Saksa FV muinsuskaitse ühingu kokkutuleku järeldusi, kus oli muuhulgas ka arusaam, et muinsuskaitse peab tegema koostööd „urbanistidega, sotsioloogidega, ökonomistidega, geograafidega, psühholoogidega jne“²⁰². Tundub, et isegi 40 aastat hiljem ei ole see tark mõte veel tegelikkuses kanda kinnitanud. Arvestades linnade toimemehhanismide ja arenemise keerukust, oleks muinsuskaitsealade edasisel planeerimisel oluline pöörata tähelepanu lisaks muinsuskaitsele aspektidele ka kõikidele muudele teguritele, mis vanalinna käekäiku mõjutavad, kuna ajaloolisi keskusi ei ole võimalik enam kaasajal säilitada üksnes kaitsetingimuste rakendamise teel.

¹⁹⁸ Intervjuu A. Kaldami ja R. Järgiga 07. II 2011. Märkmed autori valduses.

¹⁹⁹ K. Clark, Only Connect – Sustainable Development and Cultural Heritage. – The Heritage Reader. Eds. G. Fairclough, R. Harrison, J. H. Jameson Jnr, J. Schofield. London, New York: Routledge, 2008, lk 82.

²⁰⁰ P.-K. Parts, Kultuurilise tootmise tehnoloogia poole: kultuuripärandi näide. – Akadeemia 2007, nr 2, lk 240.

²⁰¹ H. Üprus, Sotsiaalsete, funktsionaalsete ja looduslike iseärasuste osatähtsus Tallinna vanalinna regenereerimisel. – Ehitus ja Arhitektuur, 1974, nr 1, lk 12–22.

²⁰² H. Üprus, Külas SFV ja Taani restauraatoritel. – Ehitus ja Arhitektuur, 1974, nr 1, lk 32.

2. 3. Näiteid Eesti kaitsealadele koostatud projektidest ja kodanikealgatustest

Erinevad autorid nagu G. Ashworth ja E. Hobson on esile toonud, et muinsuskaitsega tegelevad institutsioonid tõstavad üldjoontes esikohale paiga või objekti loomuomased (*intrinsic*) väärtused (arhitektuuriväärtus, vanus, esteetilisus jne), kuid ei arvesta tihti nende väärtustega, mida näevad inimesed. Üldjuhul kaasaegne inimene mainitud muinsuskaitselisi väärtusi aga ei tunneta ning väärtustab samu objekte ja paiku lähtudes hoopis teistsugustest, sealhulgas isiklikest motiividest.²⁰³ Hobsoni sõnul tegutsevad professionaalid küll avaliku huvi²⁰⁴ kaitsmise sildi all, kuid tegelikkuses võivad eriala spetsialistide, kelle jaoks on hoone väärtuslikkus nende eelnevate teadmiste tõttu enesestmõistetav ja valdkonnaga mitte tegelevate kodanike väärtushinnangud üksteisest oluliselt erineda.

Olukorra parandamiseks on nii ruumilises planeerimises üldiselt kui ka muinsuskaitse valdkonnas Euroopa riikides järjest enam aktuaalsust kogunud kaasava planeerimise temaatika, et planeerimisprotsesside kulgemisel oleks senisest enam esindatud avalik(ud) huvi(d).²⁰⁵ Samas on kohalike elanike kaasamisel ka omad küsimärgid, kuna võib väita, et avalik huvi võib olla muutlik ja sellest sõltumine ei pruugi olla alati kasuks järjekindlust vajavale muinsuskaitsele. Hobson leiab, et pelgalt põhimõtte pärast avalikkuse kaasamine ei pruugi anda senimaani tulemusi, kuni spetsialistide arvamustega mitteühtivaid kohalike huve ja hinnanguid peetakse vähem õigeteks või seaduslikeks. Niisiis tekib siinkohal kaks võimalust – kas loota, et kodanikud usaldaksid ekspertide väärtushinnanguid või leida võimalusi kohalike elanike arvamuste arvestamiseks juba planeerimisprotsessi algstaadiumites.²⁰⁶ Ehkki kaasamisega tegeletakse üha rohkem ka Eesti planeerimismaastikul, seda eriti Tallinnas ja Tartus aktiivselt tegutsevate kogukonna- ja piirkonnaseltside kaudu, toimub mujal planeeringute arutelu ja põhimõtete selgitamine enamjaolt veel üksnes avalikustamise etapis, nii nagu seda näeb ette planeerimis-seadus. Rääkides vanalinnadest, mille arengut mõjutab paratamatult väga suurel määral

²⁰³ G. J. Ashworth, M. J. Kuipers, Heritage planning in the Netherlands: how far have we come, lk 3.

²⁰⁴ Avaliku huvi mõistet ei ole seni Eesti õigusloomes selgepiirilisel defineeritud. Mõiste sisu on pikemalt analüüsinud Tallinna Halduskohtu Tallinna kohtumaja kohtunik Kadriann Ikkonen. (K. Ikkonen. Avalik huvi kui määratlemata õigusmõiste. – Juridica, 2005, nr 3, lk 187–199). Riikliku, üldise ja avaliku huvi mõistete defineerimine on tehtud ettepanekuna üleriigilise planeeringu „Eesti 2030” koostamisel. Nende sisu on tutvustanud Tallinna Linnaplaneerimise Ameti üldplaneeringute osakonna juhataja Martti Preem. (M. Preem, Miks ei saa Tallinna planeerida nii nagu Helsingit? – Sirp, 18. III 2011, lk 19).

²⁰⁵ Vt kaasamisest lähemalt: H. Hinsberg, U. Kübar (2009). Kaasamise käsiraamat ametnikele ja vabaihendustele. Eesti Mittetulundusühingute ja Sihtasutuste Liit. Tallinn: Ecoprint, 2009. <http://www.ngo.ee/sites/default/files/files/Kaasamise%20k%C3%A4siraamat.pdf> (vaadatud 22. IV 2011).

²⁰⁶ E. Hobson, Conservation and Planning, lk 71.

muinsuskaitseala staatus, on kaasamine kahtlemata üks oluline tegevus linnaosa arengu edendamisel. See annab võimaluse mõttevahetuseks ja koostööks kogukonna, KOV-e ja erinevate valdkondade ning huvigruppide esindajatega.

Üks positiivne näide on MTÜ Rakvere Vanalinna Selts 2011. aasta alguses algatatud projekt „Vana Linna Sotsiaalne Kogukond“, mille eesmärk on ühiste tegevuste ja koolitustega kogukonna koostoimimise tugevdamine ning piirkonna arengus kaasarääkimise võimaluste suurendamine. Projekti käigus on järgneva aasta jooksul kavas koolitada Vanalinna Seltsi ja kogukonna liikmeid ning KOV-te esindajaid ja koostada tegevusmudel, mis aitaks kaasa kogukonna arengule ja koostööle.²⁰⁷ Hiljuti valmis „Minu Viljandi“ heakorraveeb, mis on kohalikke elanikke ja linnavalitsust ühendav keskkond Internetis, kus on võimalik arutada kõikvõimalikke linnaga seotud probleeme, pakkuda välja võimalusi olukorra muutmiseks ning olla rohkem kaasatud avaliku ruumi planeerimisse ja sellega seotud otsuste tegemisse.²⁰⁸

Avaliku ruumi kvaliteedi tõstmiseks koostati Viljandis 2007. aastal vanalinna kujunduskontseptsioon, mille eesmärk on rõhutada ajaloost tulenevaid eripärasid, määrata linnamüüri markerimispehõhimõtted linnapildis, kujunduselementide valik, tänavate katendite tüübid ja olulisemad detailid (äärekivid, vihmavee äravool jms), tänavavalgustuse pehõhimõtted ja kujundustüübid ning teha ettepanekuid uute kujunduselementide kasutamiseks.²⁰⁹ Rakveres ootab teostamist vanalinnas asuva Pika tänava teekatete ja haljastuse projekt, mis annab loodetavasti oma panuse piirkonna omapära esiletõstmiseks.²¹⁰

Planeeringute vallast on heaks näiteks Põltsamaa linn, kus 2008. aastal algatati KOV-e tellimusena Põltsamaa jõeäärse ala detailplaneeringu koostamine, millele tehti ka linnaehitlikku arengut ja analüüsi sisaldavad muinsuskaitse eritingimused. Detailplaneeringu arhitektuursete nõuete osas on määratletud muuhulgas ka hoonete korruselisus, katusekatte materjalid, välisviimistluse materjalid ja soovitatavad värvitoonid ning reeglid piirete rajamiseks.²¹¹

²⁰⁷ Rakvere Vanalinna Selts (2011). Projekti tutvustus. <http://www.rakvere.ee/uudised/13-projekti-tutvustus.html> (vaadatud 09. IV 2011).

²⁰⁸ Vt lähemalt Minu Viljandi heakorraveeb (2011). <http://minu.viljandi.ee/> (vaadatud 09. IV 2011).

²⁰⁹ K. Männik; K. Peirumaa (2007). Viljandi vanalinna kujunduskontseptsioon., 2007. <http://failid.viljandi.ee/arh/Vanalinna%20kujunduskontseptsioon/> (vaadatud 09. IV 2011).

²¹⁰ Rakvere Vanalinna Selts (2011). Pika tn projekti väljavõte. <http://www.rakvere.ee/uudised/12-pika-tn-projekti-valjavote.html> (vaadatud 09. IV 2011).

²¹¹ K. Bachmann (2010). Põltsamaa jõeääre detailplaneering. Tekst ja joonised, Tartu 2010.

http://www.poltsamaa.ee/files/menu/detailplaneeringud_2010/2011032312572222microsoft_word___poltsamaa_joeaare_seletus.pdf (vaadatud 09. IV 2011), lk 13–14.

Alale koostatud muinsuskaitse eritingimustes on tehtud ühtlasi ettepanek kehtestada Põltsamaa jõega külgneva ajaloolise tuumiku muinsuskaitseala.²¹²

Need on vaid mõned näited käimasolevast protsessist, mida iseloomustab inimeste kasvav huvi rääkida kaasa oma elupaiga arengus. Teisalt väljendub see ka KOV-te tegevuses algatada linnaruumiliselt oluliste alade arendamiseks planeeringuid nagu seda on tehtud Põltsamaal, mis ei ole isegi mitte kaitseala. Eesti vanalinnade muinsuskaitsealadel ei ole taasiseseisvumise perioodil koostatud ühtegi tervet piirkonda hõlmavat planeeringut. Seni praktiseeritud krundi kaupa detailplaneerimine on toimunud lähtudes asulate üldplaneeringutest, mis ei sisalda vanalinnade linnaehituslikke analüüse ega ole piisav alusmaterjal detailplaneerimisele ajaloolises piirkonnas, kus tuleb arvestada palju laiema ja mitmekihilisema kontekstiga kui seda on lihtsalt ühe kinnistu piirid ja selle lähiümbrus. Uus muinsuskaitse- ja planeerimis- seaduse nõue muinsuskaitse eritingimuste koostamiseks on kahtlemata samm edasi olukorra parandamiseks. Arvestades vanalinna terviklikkuse säilitamise vajalikkust, oleks tõenäoliselt kasulik, kui detailplaneeringute koostamisel saaks tugineda spetsiaalselt vanalinna käsitlevale baasdokumendile, mis sisaldaks muinsuskaitseala struktuuri ja ruumilise kujunemise analüüsi ja kus oleks sõnastatud erinevate ruumiosade kaitse- ja kasutustingimused.

Teemaplaneering oleks üks võimalik lahendus vanalinna kui kaitsealuse linnaosa tervik- visiooni koostamiseks, andes ühtaegu suuna vanalinna omapära säilimiseks ning juriidilise aluse ajaloolise linnakeskkonna kaitsmise põhimõtetele, avaliku ruumi kujundamisele ja uus- ehitistele esitatud tingimustele. Laiihaardelisema tulemuse aga ka riskide vähendamise saavu- tamiseks peaks teemaplaneeringu koostamisse olema kaasatud võimalikult erinevate erialade spetsialiste, kes on seotud linnaliste protsesside uurimisega (lisaks arhitektidele, linnaplaneeri- jatele ja muinsuskaitsetajatele ka urbanistid, linnageograafid, sotsioloogid jne). Nagu eelpool rõhutatud, tuleks juba planeerimise algfaasis anda võimalus kaasa rääkida kohalikel elanikel, et välja pakutud lahendused ühtiks ka nende inimeste arvamusega, kelle igapäevasesse eluruumi planeeringuga sekkutakse.

²¹² K. Bachmann, J. Maiste (2008). Muinsuskaitse eritingimused Põltsamaa jõeääre detailplaneeringu koostamiseks, Tartu 2008.
http://www.poltsamaa.ee/files/menu/detailplaneering_uus_10.10.2005/2009100810094242_muinsuskaitse_eritingimused_poltsamaa_joeaare_dp_2008.pdf (vaadatud 09. IV 2011), lk 30.

3. RAHVUSVAHELINE KONTEKST

Rääkides ehitatud keskkonna kaitsmise arengutest 20. sajandil ei saa mõistagi mööda vaadata rahvusvahelistest protsessidest ja koostööst, mille mõjuväli ulatus mingil määral ka raudse eesriide taha nii erialakirjanduse kui ka rahvusvaheliste kohtumiste kaudu, kuhu lubati alates 1970. aastatest järjest enam ka Eesti NSV muinsuskaitse spetsialiste. Ajalooliselt väärtusliku linnakeskkonna terviklik kaitse on Euroopas mõningate eranditega valdavalt 20. sajandi teise poole nähtus, seadusega reguleeritud kaitsemehhanismideni jõuti alles alates 1960. aastatest. Ka suurem osa rahvusvahelisel tasandil töötavate organisatsioonide, nõukogude ja komiteede koostatud kokkuleppeid, hartasid, deklaratsioone ja resolutsioone linnade kaitsest pärineb 1960.–1990. aastatest, mil linnastumisega seonduvaid probleeme tunnistati järjest enam ka riiklikul tasandil.²¹³

3. 1. Rahvusvaheline koostöö kujunemine ajalooliste linnade kaitseks

Muudatused II maailmasõja järgses linnaplaneerimises olid tugevalt mõjutatud modernismi uuenduslikest ideedest, mille abil üritati lahendada elamufondi kriisi ja autostumise küsimusi ning luua sealjuures paremat elukeskkonda. Paraku ei töötanud teoorias ideaalsena tunduvad ideed tegelikkuses sugugi nii hästi kui loodeti. Enne selle mõistmist jõuti paljudes vanades linnades planeerida ja kohati ka ellu viia terveid linnakvartaleid hõlmavaid ümberehituskavasid, hävitades seeläbi väljakujunenud linnaehituslikku struktuuri. Üks esimesi rahvusvahelisi dokumente, kus tõdeti ajaloolise arhitektuuri säilitamise olulisust linnades ka hoonete gruppidega, oli arhitekide ja linnaplaneerijaid ühendava organisatsiooni CIAM (*Congrès international d'architecture moderne*) modernismi ideid kuulutav manifest „Ateena Harta“ (*La Charte d'Athènes*).²¹⁴

1957. aastal toimus Pariisis esimene arhitektide ja ajalooliste hoonetega tegelevate spetsialistide kongress (*First Congress of Architects and Specialists of Historic Buildings*), mille käigus nenditi iseseisva muinsuskaitse ja restaureerimisega tegeleva organisatsiooni asutamise vajalikkust. 1964. aastal Veneetsias toimunud teise kongressiga võeti vastu 13 resolutsiooni

²¹³ Vt Lisa I – Ajalooliste linnade ja piirkondade kaitset käsitlevad rahvusvahelised dokumendid.

²¹⁴ Selle avaldas Le Corbusier 8 aastat hiljem 1933. aastal toimunud CIAM-i IV kongressist. (J. Jokilehto, Arhitektuuri konserveerimise ajalugu, lk 356).

koos Veneetsia hartaga²¹⁵, millele vastavalt tunnustati esmakordselt mälestistena ka ajaloolisi paiku (*site*). Veneetsia harta oli aluseks ka järgmisel aastal Varssavis ja Krakovis asutatud Rahvusvahelisele Mälestiste ja Mälestisalade Kaitse Nõukogule (*International Council on Monuments and Sites – ICOMOS*).²¹⁶

1960. aastate alguses algatas Euroopa Nõukogu Konsultatiivassamblee Kultuurikomitee (*Cultural Committee of the Consultative Assembly*) ajaloolise väärtusega hoonete ja piirkondade kaitse ja arendamise kampaania, mille põhjal koostas Konsultatiivassamblee 1963. aastal soovitused pärandi kaitseks (*Recommendation 365, 1963*). Järgnevate aastate jooksul korraldati viis rahvusvahelist sümposiumi (Barcelona, 1965; Viin, 1965; Bath, 1966; Haag, 1967; Avignon, 1968), mille lõpptulemusena valmis teema erinevaid tahkusi käsitlevad järjekordsed soovituselised (*Palma, Vienna, Bath, Hague ja Avignon Recommendation*).²¹⁷ Haagis vastu võetud soovitude põhjal koostatud 1968. aasta resolutsiooniga²¹⁸ tunnustati muuhulgas ajalooliste piirkondade väärtuslikkust ning rõhutati nende säilitamise olulisust läbi linnaplaneerimise. Resolutsioonis soovitati muinsuskaitselike aspektide lõimimist kõikidesse planeerimistasanditesse ja seadusandluse loomist ajaloolistelt väärtuslike mälestiste, ansamblite ja piirkondade kaitseks. Seejuures tähtsustati avalikkuse teavitamist ja paremate sotsiaalsete ja majanduslike tingimuste loomist, mis aitaksid kaasa ajalooliselt väärtuslike hoonete ja piirkondade edendamisele.

Riikidevahelisel koostööl Euroopa Nõukogu vahendusel oli kahtlemata oma roll juhtimaks tähelepanu niivõrd laiahaardelisele ja keerulisele teemale nagu vanade linnaosade säilitamine ja kaasajastamine. Kuid riiklikul tasandil võib nii Suurbritannias kui Prantsusmaal ehitatud keskkonna kaitsealad sisaldava seadusandluse jõustumist 1960. aastail pidada suurel määral kas ühe inimese või väikese spetsialistide grupi tahte ja järjepideva töö viljaks. Siinkohal võib paralleele tuua Eestis toimunuga, kus vanalinnade kaitsetsoonide loomine sai alguse vaid

²¹⁵ Veneetsia harta (International Charter for the Conservation and Restoration of Monuments and Sites) võeti vastu 31. V 1964. (ICOMOS (2011). International Charter for the Conservation and Restoration of Monuments and Sites (The Venice Charter), 1964. http://www.international.icomos.org/charters/venice_e.htm (vaadatud 01. IV 2011)).

²¹⁶ J. Jokilehto, Arhitektuuri konserveerimise ajalugu. Eesti Kunstiakadeemia, 2010, lk 359–361; ICOMOS (2011). Historic background. From the emergence of the concept of world heritage to the creation of ICOMOS. http://www.international.icomos.org/hist_eng.htm (vaadatud 11. IV 2011).

²¹⁷ R. H. M. Goy, The International Protection of the cultural and natural heritage. – Netherlands Yearbook of International Law, Vol 4. T.M.C. Asser Press, 1973, lk 123.

²¹⁸ Council of Europe (2011). Res(68)12E 03 May 1968 on the active maintenance of monuments, groups and areas of buildings of historical or artistic interest within the context of regional planning. <https://wcd.coe.int/wcd/com.instranet.InstraServlet?command=com.instranet.CmdBlobGet&InstranetImage=584317&SecMode=1&DocId=632536&Usage=2> (vaadatud 01. IV 2011).

väheste muinsuskaitsega tegelevate inimeste initsiatiivil. Olgugi, et 1961. aasta kultuurimälestiste seadus kaitsealade loomist võimaldas, tuli nende reaalseks kehtestamises siiski töötada nõ altpoolt üles ja osata poliitikute otsuseid õigeaegselt mõjutada. Kui Suurbritannias, Prantsusmaal, Tšehhis ja Hollandis alustati aga kaitsealade loomist suhteliselt kohe peale seadusandluse (vastavalt aastatel 1967, 1962, 1958, 1961) kehtestamist, siis meil talitati vastupidi.

Veel tänapäevalgi aktuaalseid linnaplaneerimise küsimusi arutati juba 1975. aastal Brügges toimunud ICOMOS-i IV Peaassamblee Rahvusvahelisel Väikelinnade Konserveerimise Sümpoosiumil, kus võeti vastu Brügge resolutsioon.²¹⁹ Dokumendis võeti kokku üldisemad väikelinnade arengute probleemid ja võimalikud ohud ning rõhutati muuhulgas järjekindla planeerimispoliitika olulisust kohalikul tasandil, vältimaks elufunktsioonide kadumist linnakeskustest, linnaehitusliku struktuuri lõhkumist jne. Peale selle tõdeti, et väikelinnade muinsuskaitseprobleemid on järk-järgult kasvamas ning ilmselgelt on vajadus suurema riikliku abi järele, mis toetaks väikelinnade säilitamist ja arengut.

Rahvusvahelisel tasandil tegutsemise aktiivseimaks perioodiks võib pidada 1980. aastaid, mil sõlmiti nii kokkuleppeid kui avaldati ajalooliste linnade ja arhitektuuripärandi kaitseprobleematikat lahkavaid soovituslikke dokumente (Appletoni harta, Granada konventsioon, Washingtoni harta, jne).²²⁰ Kõikides käesolevas töös käsitletud riikides oli selleks ajaks välja kujunenud ajalooliste linnaosade kaitsmise vorm ja metoodika ning mõnedes riikides tegeleti juba uut tüüpi kaitsealade moodustamisega (Tšehhi, Prantsusmaa). Skandinaavia riikides ning Hollandis on viimase kahekümne aasta jooksul edasi töötatud selle nimel, et muinsuskaitseliste aspektidega arvestamine oleks üleüldise ruumilise planeerimise osa ning ehitatud keskkonna kvaliteedi parandamine käiks käsikäes olemasolevate väärtuslike hoonete säilitamisega ja seda mitte ainult kaitsealadel. Suure osa sellest tegevusest moodustab ühiskonna teadlikkuse tõstmine, kusjuures suurt rõhku pööratakse ajaloolise keskkonna säilitamise teemadele ka haridussüsteemis.

Euroopa Nõukogu Kohalike ja Piirkondlike Omavalitsuste Kongressil (*Congress of Local and Regional Authorities of the Council of Europe*) võeti 2000. aastal vastu Resolutsioon Euroopa ajalooliste linnade kohta (*Resolution 98 (2000) on historic towns in Europe*), millega juhiti taas tähelepanu erinevatele kultuuripärandit puudutavatele probleemidele ajaloolistes

²¹⁹ ICOMOS (2011). Resolutions of the International Symposium on the Conservation of Smaller Historic Towns, at the 4th ICOMOS General Assembly. http://www.icomos.org/docs/small_towns.html (vaadatud 01. IV 2011).

²²⁰ Vt Lisa I – Ajalooliste linnade ja piirkondade kaitset käsitlevad rahvusvahelised dokumendid.

linnades, rõhutati järjekordselt muinsuskaitse lõimimise olulisust keskkonnakorralduse ja linnaplaneerimisega, majanduslike ja sotsiaalsete aspektidega arvestamist ning üritati taasalgatada ajalooliste linnade sümposiumite seeria, mida korraldati aastail 1971–1992.²²¹

2000. aastal algatatud kampaania „Europe – a common heritage“ raames pandi alus tänaseni tegutsevale Euroopa ajalooliste linnade ja piirkondade ühendusele (*European Association of Historic Towns and Regions*) edendamaks rahvusvaheliste koostööprojektide kaudu ajalooliste linnade arengut. Läänemere riikide kultuuriministrite kohtumisel 1999. aastal Gdanskis algatati ühisprojekt „Jätkusuutlikud ajaloolised linnad“ (*Sustainable Historic Towns*), mille raames toimusid järgnevatel aastatel kohtumised ja töötod Oulus, Stockholmis, Tallinnas ja Kopenhaagenis.²²² 2000. aastatel on käivitatud mitmeid Euroopa riike ja linnu kaasavaid projekte, mis tegelevad kultuuripärandi säilitamise, jätkusuutliku arengu, majanduslike ja sotsiaalsete probleemide ja paljude muude teemadega.²²³

3. 3. Kokkuvõte

Rahvusvahelistes dokumentides on läbi aastakümnete korduvalt nenditud mitmete tänaseni aktuaalsete probleemide olemasolu ja koostatud soovitusi olukorra parendamiseks. Nende väärtus seisneb enamasti rahvusvaheliselt tunnustatud teoreetiliste ja meetodiliste aluste loomises, mis on olnud ja on jätkuvalt orientiiriks nii üldisemalt riiklike muinsuskaitsepoliitiliste kui ka valdkonnaspetsiifiliste seisukohtade kujundamises.

²²¹ Toimunud sümposiumite loetelu võib leida resolutsiooni lisast. (The Congress of Local and Regional Authorities (2011). Resolution 98 (2000) on historic towns in Europe. <https://wcd.coe.int/wcd/ViewDoc.jsp?id=837661&Site=COE> (vaadatud 04. IV. 2011)).

²²² Baltic Sea Heritage Co-operation (2005). Cultural Heritage in the Baltic Sea States Working group "Sustainable Historic Towns" Progress report. <http://balticheritage.raa.se/reports/towns1.pdf> (vaadatud 04. IV 2011).

²²³ Täna on näiteks lõpule viidud pärandi kaudu linnade regenereerimise teemaline projekt InHerit [Interreg III (2011). INHERIT – Investing in Heritage to Regenerate Heritage Cities. http://www.interreg3c.net/sixcms/detail.php?id=7522&_map24sid=&_searched=&_currfloatlang=en (vaadatud 04. IV 2011)); planeerimise ja avalikkuse kaasamise vahenditega tegelev projekt Co-Herit (Riksantikvaren (2011). Communicating Heritage in Urban Development Processes 2007-08. Co-Herit Project Report. <http://www.riksantikvaren.no/filestore/CoHerit.pdf> (vaadatud 05. IV 2011)); toimumas on ajalooliste linnade energiatõhususe teemaline projekt Links (Urbact (2011). LINKs Network Baseline Study. http://urbact.eu/fileadmin/Projects/LINKS/documents_media/LINKS-Baseline_nov_2010_2__2_.pdf (vaadatud 04. IV 2011)); lõpetamisel on ajalooliste linnade jätkusuutliku haldamise strateegiatega tegelev projekt HerO [Urbact (2011). HerO – Heritage as Opportunity Sustainable Management Strategies for Vital Historic Urban Landscapes. Baseline Study. http://urbact.eu/fileadmin/Projects/HERO/projects_media/HerO_-_BLS.pdf (vaadatud 04. IV 2011)); jätkusuutlikusega tegelev HISTORICENTRES_NET oli projekt, mis jäi pooleli (Urbact (2011). Historiccentres_Net. Networking for sustainability of historical centres. <http://urbact.eu/en/projects/cultural-heritage-city-development/historiccentres-net/our-project/> (vaadatud 04. IV 2011)).

Viimasel kümnendil on rahvusvahelise koostöö avaldumisvormiks olnud üha rohkem ühisprojektide korraldamine. Ühest küljest on see väga kasulik ja positiivne nähtus ennekõike oskusteabe vahendamise tõttu. Paraku aga jäävad taolised projektid tihti ressursside puudumise tõttu kas liiga pinnapealseks ja lühiajaliseks või ei kaasata projektidesse inimesi, kes olukorda tegelikult oma igapäevase töö kaudu muuta suudaks ja saadud kogemusi ka edaspidises töös rakendaks. Nagu ajalugu on näidanud, toimuvad olulisemad muutused siiski pikemaajaliste protsesside tulemusena ja ehkki projektipõhised algatused aitavad sellele kahtlemata kaasa, on sellegipoolest vajalik tegutseda samaaegselt rahvusvahelisele ja riiklikule tasandile ka elanikke kaasavate meetoditega kohalikul tasandil. Mitmete Euroopa riikide nagu Soome, Holland ja Taani põhjal võib öelda, et ajaloolistelt väärtuslike piirkondade säilitamine on järjepideva ja pikaajalise läbimõeldud poliitika tulemus.

4. EUROOPA RIIKIDE KAITSEALADE VÕRDLEV ANALÜÜS

Tulenevalt Eesti NSV poliitilisest olukorrast on kaitsealade korralduse mehhanisme kuni Eesti Vabariigi iseseisvumise taastamiseni küllaltki keeruline võrrelda Lääne-Euroopa riikide situatsiooniga. Enamikes töös käsitletud riikides oli kaitsealade moodustamise kohustus juba 1960. aastatel KOV-tel ning viimaste aastakümnete jooksul on jätkatud detsentraliseerimist ka muinsuskaitse vallas. Eestis toimub muinsuskaitsealade puudutavate otsuste tegemine tänaseni riiklikul tasandil. Kultuuripärandiga tegelemine miljööväärtuslike hoonestusalade kaudu sai KOV-te kohustuseks 2002. aastal kehtestatud planeerimisseadusega. Ehitatud keskkonna kaitse kohalikul tasandil on Eestis seega võrdlemisi noor.²²⁴

4. 1. Kaitsealade üldine kujunemine ja tüübid

Uute kaitsealade (Eesti kontekstis ka muinsuskaitsealade) moodustamist jätkatakse paljudes riikides tänase päevani. Eestis toimub sama protsess miljööväärtuslike hoonestusalade kujul, mille kaitse- ja kasutustingimused seatakse piirkonna üld- või teemaplaneeringuga.²²⁴ Tegelikult arutati Eestis juba nõukogude perioodil täiendavate kaitsetsoonide kehtestamist, kuid muinsuskaitsealade hulka on peale 1973. aastat lisandunud üksnes Valga linnatuumik.

Kui Tallinna vanalinna kaitsetsoonist on räägitud kui esimesest omataoliselt Nõukogude Liidus, siis esimene muinsuskaitseala mõistet sisaldav seadus kommunistlikes riikides ja tõenäoliselt kogu Euroopas loodi Tšehhoslovakkias 1958. aastal, võimaldades realselt kaitsta juba 1950. aastal kaitsealuseks tunnistatud ajaloolisi linnakeskusi. Samas koostati alates 1956. aastast Leedu NSV-s Vilniuse vanalinna rekonstrueerimise plaani, mis kehtestati 1959. aastal. Tõenäoliselt oli see esimene planeering Leedus ja kogu Nõukogude Liidus, millega taotleti ajalooliselt väärtusliku linnaehitusliku struktuuri ja hoonete säilitamist.²²⁵

²²⁴ Miljööväärtuslikke hoonestusalasid üritati esmakordselt moodustada Eestis 1994. aastal Tartus. Tallinnas määrati 2001. aasta üldplaneeringuga miljööväärtuslike alade piirid ja ulatus, kuid miljööväärtusliku hoonestusala mõiste sai seadusandliku tähenduse alles 2003. aasta 1. jaanuaril jõustunud planeerimisseaduses. (M. Preem, Miljööalad – mis ja milleks? Miljööväärtuslikest hoonestusaladest Tallinna kesklinnas. – Maja 2008, nr 3 (57), lk 26). Teemaplaneering “Tallinna Kesklinna miljööväärtuslike hoonestusalade piiride ning kaitse- ja kasutamistingimuste määramine” kehtestati Tallinna Linnavolikogu otsusega nr 78, 16. IV 2009. Tallinna Õigusaktide Register (2011). Teemaplaneeringu “Tallinna Kesklinna miljööväärtuslike hoonestusalade piiride ning kaitse- ja kasutamistingimuste määramine” kehtestamine. <https://oigusaktid.tallinn.ee/?id=3001&aktid=114139> (vaadatud 22. IV 2011).

²²⁵ G. Rutkauskas (2002). The regeneration of the historic city centre in Vilnius. – Cultural Heritage Research: A Pan-European Challenge. 5th European Commission Conference. Crakow, Poland, May 16–18, 2002. http://www.cyf-kr.edu.pl/~ncbratas/pdf/full_rutkauskas.pdf (vaadatud 02. IV. 2011).

Eeldatavasti olid põhjused, miks kaitsealade moodustamine toimus varem just kommunistlikes riikides, osaliselt tingitud poliitilisest ja majanduslikust süsteemist. Demokraatlikes riikides, kus linnaehituslikust arengust ja eeskätt kinnisvara arendamisest huvitatud osapoolte hulgas olid ka eraomanikud ja investorid, võis muinsuste kaitse eest võitlejatel olla mõnevõrra raskem saada poliitilist toetust. Seevastu tsentraliseeritud võimuga riikides nagu Tšehhoslovakkia ja NSVL-u kuulunud liiduvabariigid oli kõrgetel positsioonidel olevate poliitikute poolehoidu saavutamiseks vajalik teist laadi taktikate kasutamine, sest ettepanekuid ja plaane tuli osata esitada õiges ja vastuvõetavas ideoloogilises „pakendis“. Siit võib järeldada, et „säilitamine totaalkaitse meetodil“ nagu seda on sõnastanud R. Alatalu, oli ka Eesti NSV-s suuresti võimalik tänu kehtinud poliitilisele ja sotsiaalmajanduslikule korrale, kus puudus eraomand. Ometi on saanud eelnevalt analüüsitud Lääne-Euroopa riikide põhjal selgeks, et taolised otsused tehti ka seal suhteliselt väheste huvigruppide eestvedamisel, kuigi kaitsealade ideed serveeriti ülla avaliku huvi ja hüvena.

Lääneriikidest töötati kõige otsesemalt ajaloolise keskkonna ja linnaplaneerimisega seotud süsteem välja 1960. aastate alguses Prantsusmaal, kus kaitsealade moodustamise riiklik metoodika oli aluseks planeerimisele. Suurbritannia ja Hollandi kaitsealade korraldamine jäeti valdavalt KOV-te kohustuseks ning ühendati juba toimiva ehitus- ja planeerimislubade menetlusprotsessiga. See aga tingis piirkonniti väga erineva kvaliteedi, kuna väärtuste hindamine ja kaitse ulatus sõltus tihti kohalike ametnike kompetentsusest. Sellest tulenevaid probleeme on hiljem eriti tõdetud Suurbritannias. Taani ajalooliste linnade säilitamine tuginneb tänapäeval peamiselt 1990. aastate alguses loodud SAVE meetodil koostatud linnaatlastele, mis on KOV-te igapäevaseks töövahendiks ehitustegevuse reguleerimisel. Soomes ja Rootsis on küllaltki sarnasel põhimõttel toimivad riikliku tähtsusega kultuuriväärtuslikuks tunnistatud alad, mille kaitsemehhanismide rakendamine detailplaneeringute kaudu on samuti KOV-te ülesanne.

Kui võrrelda ajalooliste linnakeskuste ja teiste ajalooliste linnaosade kaitsealade eristamist, nagu seda on Eesti kontekstis muinsuskaitsealad ja miljööalad, siis võib mitmeid paralleele tuua Prantsusmaa ja Tšehhiga. Neis maades on samuti loodud kahte tüüpi kaitsealad ning ajalooliste linnakeskuste kaitseregulatsioonid on tugevamad kui teistel kaitsealadel. Erinevalt Prantsusmaast ei ole Eestis vanalinna muinsuskaitsealadel kohalike planeeringutega sisulise kaitsemetoodikani jõutud. Samas pakuvad meil KOV-e algatatud miljööväärtuslike alade teemaplaneeringud väga häid võimalusi kultuuripärandi säilitamiseks väljaspool riiklikke

kaitsealasid. Tšehhi ja Eesti kaitsealade kujunemise ja korralduse ajaloos on mitmeid ühiseid jooni ning tänapäeval ollakse muinsuskaitsealade osas suhteliselt sarnases situatsioonis, kus kehtivaid riiklikke regulatsioone ei ole veel suudetud tõhusalt lõimida kohalikesse planeeringutesse.

4. 2. Käsitletud riikide kaitsealade võrdlev analüüs

Käesolevas töös olen koostanud käsitletud riikide (va Rootsi²²⁶) mälestiste²²⁷ ja kaitsealade²²⁸ arvusid võrdleva tabeli (tabel 1) ning arvutanud välja riikide elanikkonna ja pindala suhte mälestiste ja kaitsealade arvuga. Seejärel olen kasutanud vastavat jagatist, et arvutada, milline oleks võimalik mälestiste ja kaitsealade arv Eestis sama rahvaarvu ja sama pindala suhte korral kui käsitletud riikides. Siinkohal tuleb märkida, et Eestis ei ole seni koostatud põhjalikku uuringut kaitsealade pindalade suuruse ja seal asuvate hoonete arvu²²⁹ osas, mis annaks võrdluseks mõnevõrra parema aluse.

Tabeli analüüsimisel tuleb kindlasti arvesse võtta juba eelnevates peatükkides kirjeldatud kaitsealade toimemehhanismide erinevusi hoonete säilitamisel, mis on sageli üheks põhjenduseks näiteks mälestiste arvu rohkusele või vähesusele. Täiendavalt tuleb silmas pidada, et Eesti kaitsealade puhul on arvestatud ka kõikide kehtestatud miljööaladega, kuna mitmetes riikides ei eristata selgelt ajalooliste vanalinnade kaitsealasid ülejäänud ajalooliste piirkondade kaitsealadest. Vaatamata nende vähesusele, eksisteerib Eestis miljööväärtuslikke alasid ka maapiirkondades, mistõttu on tabelis arvestatud näiteks Tšehhi ja Hollandi puhul ka küla- piirkondade kaitsealadega. Arvesse peab võtma ka asjaolu, et kaugeltki mitte kõikidel Eesti miljööväärtuslikel hoonestusaladel ei ole üld- või teemaplaneeringuga kehtestatud kaitse- ja kasutustingimusi, mis tähendab, et miljööala staatus on pigem formaalne ning piirkondade reaalse kaitsmisega ei ole võimalik praktikas tegeleda.

²²⁶ Kuna Rootsis ei eksisteeri Eestiga võrreldavat kaitsealade riiklikku süsteemi, siis ei ole võimalik täpset kaitsealade arvu esitada.

²²⁷ Ehkki käesolev töö on keskendunud kaitsealade analüüsimisele, on mõistlik esitada kaitsealade arvud koos arhitektuurimälestiste arvuga, kuivõrd nende arvu suurus on mõnes riigis mõjutatud hoonete kaitsmise võimalikkusest kaitsealadel.

²²⁸ Eestis on lisaks vanalinnade muinsuskaitsealadele (11) arvestatud ka kehtestatud miljööalade arvu.

²²⁹ Muinsuskaitseameti mälestiste registri andmetel on muinsuskaitsealadega kokku seotud 3832 aadressi. Ehkki võiks arvata, et ühel krundil paikneb umbkaudselt 1–3 hoonet, on siiski sellest arvust järelduste tegemine keeruline. Näiteks on Paide muinsuskaitsealaga seotud 227 aadressi, kuid Muinsuskaitseameti Järvamaa vaneminspektori Tiit Schwede andmetel on Paide muinsuskaitsealal 180 hoonet. Õige statistika saamiseks tuleks sama põhimõtte alusel lugeda üle kõikide vanalinnade muinsuskaitsealade hooned ja abihooned.

Keeruline on hinnata, mil määral ehitatud keskkonna kaitsmine töös käsitletud riikide kaitsealadel tegelikkuses toimib. Seetõttu ongi siinkohal oluline rõhutada, et koostatud tabel on suures osas üldistav ja selle põhjal ei ole võimalik teha absoluutseid järeldusi, kuna vaatlusaluste riikide muinsuskaitse korraldused on niivõrd erinevad ja sõltuvad paljuski planeerimissüsteemi ülesehitusest. Arvestades eelpoolöeldut, pööraksin üldiselt rohkem tähelepanu pindala ja mälestiste ning kaitsealade suhtele. Ent ka siin ei ole võimalik teha suuri üldistusi, sest vastupidiselt tihedalt asustatud Hollandile on Soomes ja Rootsis tuhandete ruutkilomeetrite kaupa asustamata maad. Ent kahtlemata ei saa mööda vaadata ka elanikkonna arvu näitajatest, kuna rahvaarvu suurus on läbi ajaloo olnud väärtuslike hoonete ja alade endi kontsentratsiooni olulistest kujundajatest ja annab tänasel päeval mõningal määral aimu sellest, kui suur hulk elanikkonnast peaks ehitatud kultuuripärandi eest hoolitsema (mitu elanikku ühe mälestise kohta).

	Elanike arv	Pindala	Mälestiste arv	Kaitsealade arv	Elanikud/ mälestised (elanikku ühe mälestise kohta)	Elanikud/ kaitsealad (elanikku ühe kaitseala kohta)	Pindala/mälestised	Pindala/ kaitsealad	Võimalik mälestiste ja kaitsealade arv Eestis, arvestades sama rahvaarvu suhet	Võimalik mälestiste ja kaitsealade arv Eestis, arvestades sama pindala suhet
Eesti	1 340 122 (01. I 2011)	45 227 km ²	5 250 arhitektuurimälestist ¹	12 muinsuskaitseala 60 miljööala	255 elanikku ühe mälestise kohta	18613 elanikku ühe kaitseala kohta	1 mälestis 8,6 km ² kohta	1 kaitseala 628 km ² kohta		
Inglismaa	51 810 000 (01. VI 2009)	130 395 km ²	374 319 arhitektuurimälestist	9 800	138 elanikku ühe mälestise kohta	5287 elanikku ühe kaitseala kohta	1 mälestis 0,4 km ² kohta	1 kaitseala 13 km ² kohta	9711 mälestist 254 kaitseala	113 068 mälestist 3479 kaitseala
Prantsusmaa	65 821 885 (01. I 2011)	674 843 km ²	14 367 klassifitseeritud arhitektuurimälestist	100 muinsuskaitseala 605 ZPPAUP-d Kokku 705	4581,5 elanikku ühe mälestise kohta	93364 elanikku ühe kaitseala kohta	1 mälestis 46,9 km ² kohta	1 kaitseala 857 km ² kohta	293 mälestist 14 kaitseala	962 mälestist 53 kaitseala
Holland	16 670 158 (01. II 2011)	41 848 km ²	50 752 arhitektuurimälestist	418 kaitseala kokku 105 linna Belvedere kaitseala	329 elanikku ühe mälestise kohta	39 881 elanikku ühe kaitseala kohta	1 mälestis 0,8 km ² kohta	1 kaitseala 100 km ² kohta	4073 mälestist 34 kaitseala	56533 mälestist 452 kaitseala
Tšehhi	10 526 685 (01. II 2011)	78 866 km ²	40 263 kultuurimälestist	40 linna muinsuskaitseala 61 küla muinsuskaitseala 253 linna kaitsetsooni 211 küla kaitsetsooni	261 elanikku ühe mälestise kohta	18631 elanikku ühe kaitseala kohta	1 mälestis 2 km ² kohta	1 kaitseala 140 km ² kohta	5135 mälestist 72 kaitseala	22 614 mälestist 323 kaitseala
Taani (mitte arvestatud Gröönimaad ja Fääri saari)	5 560 628 (01. I 2011)	43 098 km ²	9000 arhitektuurimälestist, 355 000 säilitamisväärsed hooned	90 (SAVE süsteemi järgi koostatud atlast) ²	618 elanikku ühe mälestise kohta	61785 elanikku ühe kaitseala kohta	1 mälestis 4,8 km ² kohta	1 kaitseala 479 km ² kohta	2168 mälestist 22 kaitseala	9422 mälestist 94 kaitseala
Soome	5 374 781 (01. III 2011)	338 430 km ²	1142 arhitektuurimälestist	92 ³	4706 elanikku ühe mälestise kohta	58422 elanikku ühe kaitseala kohta	1 mälestis 296 km ² kohta	1 kaitseala 3678 km ² kohta	288 mälestist 23 kaitseala	153 mälestist 12 kaitseala

Tabel 1. Eesti, Inglismaa, Prantsusmaa, Hollandi, Tšehhi, Taani ja Soome mälestiste ja kaitsealade arvude võrdlus.

¹ Eesti ajaloomälestiste hulgas on 195 ehitist. Kuna need kattuvad osaliselt arhitektuurimälestistega, on tabelis kasutatud vaid arhitektuurimälestiste arvu.

² Kuna Taanis puuduvad riiklikult kehtestatud kaitsealad, siis on toodud võrdlusastmena linnaatlaste arv, mis sisaldavad suures osas säilitamisväärsed hooned.

³ Riikliku tähtsusega kultuuriajalooliste alade registris on 92 linnas asuvat erinevatel perioodidel ehitatud planeeringuliselt kaitstud ala (*kaava-alue*).

Kõige suuremad erinevused nii mälestiste kui kaitsealade arvu poolest esinevad Eesti ja Inglismaa²³⁰ vahel. Tulenevalt **Suurbritannia** muinsuskaitse seadusandlusest on tänaseni kõige olulisem ja efektiivsem vahend hoone säilitamise tagamiseks selle kultuurimälestiseks tunnistamine. Ehitatud linnakeskkonda hakati seadusega kaitsma samal ajaperioodil kui Eestis – 1960. aastate teisel poolel. Kaitsealade iseloom on aga küllaltki erinev, kuna Eesti vanalinnades on alati olnud oluline hoone terviklikkuse säilimine. Suurbritannias loodud kaitsealade tunnuseid saab seega kõrvutada pigem Eesti miljööväärtuslike aladega, kus hoonete interjööride säilitamist ei ole nõutud. Teisalt ei ole Suurbritannias kaitsealadele jällegi erinevalt miljööaladest eraldiseisvaid planeeringuid teadaolevalt koostatud. Kaitset korraldab KOV-e planeerimisosakond, kelle otsused tuginevad aladele koostatud ekspertiisidele. Kuigi kaitsealade reaalse kaitsmise efektiivsust on väga palju kritiseeritud, panustatakse Inglismaal sellegipoolest tänapäeval ennekõike säästvat ja muinsuskaitsest mõtlemist suunavate teadmiste levitamisele. Lisaks KOV-te ametnike harimisele ja kompetentsi kasvatamisele püütakse tõsta ka omanike ja elanike muinsusteadlikkust.

Vaadeldes esitatud võrdlustabelit, ilmnebki kõige suurem vahe Inglismaa ja Eesti kaitsealade ja mälestiste arvudes. Kui arvestada riigi pindala suhet mälestistesse ja kaitsealadesse, siis võiks Eestis olla 20 korda rohkem arhitektuurimälestisi ja ligi 50 korda rohkem kaitsealasid. Ka elanikkonna arvu põhjal võiks Eestis olla ligi kaks korda rohkem arhitektuurimälestisi ja 3,5 korda rohkem kaitsealasid.

Kõige väiksema mälestiste ja kaitsealade kontsentratsiooniga riik koostatud tabeli järgi on **Prantsusmaa**. Siinkohal oleks ilmselt palju abi informatsioonist kaitsealade pindalade ja kaitsealadel asuvate hoonete umbkaudse arvu kohta, kuna vastupidiselt Suurbritanniale on Prantsusmaa enamik hooneid kaitsitud just läbi kaitsealade planeeringute. Eestis toimus kaitsealade loomine kümmekond aastat hiljem ja muinsuskaitsealade regenereerimiseks koostati tõi küll 1970.–1980. aastatel detailplaneeringuid, kuid tervet linnaosa hõlmavat kaasaegset vanalinna planeeringut ei ole üheski linnas tänaseni koostatud. Prantsusmaal on vanalinnade kaitsmine olnud linnaplaneerimisega seotud juba 1960. aastatest.

1980. aastatel võeti kasutusele teinegi kaitseala liik, millega tekitati võimalus ka ülejäänud väärtuslike linna- ja maapiirkondade kaitsmiseks ja seda samuti planeeringute kaudu. Niisiis võib Prantsusmaa muinsuskaitse süsteemis tuua mitmeid paralleele tänapäevase Eesti

²³⁰ Tulenevalt Inglismaa, Šotimaa ja Wales'i mõningatest erinevustest mälestiste ja kaitsealade kaitsel on Suurbritannia puhul tabelis piiratud ainult Inglismaa näitajatega.

kaitsealade korraldusega. Tingliku võrdusmärgi võib tõmmata kaitseala (*secteur sauvegardé*) ja muinsuskaitseala ning linnalise arhitektuuripärandi ja maastike kaitsetsooni (*zone de protection du patrimoine architectural urbain et paysager*) ja miljööväärtusliku hoonestusala vahel. Esimeste puhul on kindel sarnasus kaitsealade korralduse tsentraliseerituses, mis ka Prantsusmaal toimub riiklikult kehtestatud skeemi järgi. Eestis on miljööaladel jõutud mõnevõrra efektiivsema kaitsevormini tänu teemaplaneeringutele, kuid muinsuskaitsealadest on 2011. aastaks teemaplaneering kehtestatud vaid Rebalas.

Prantsusmaa näitel tuleks esile tõsta seda, et liigse täiuslikkuse taotlemise tõttu toimus 1960. ja 1970. aastatel peensusteni läbitöötatud planeeringute koostamine väga aeglaselt ning tekitas praktikas kriitikat ja rahulolematust. Siinkohal võib paralleeli tuua 1970. ja 1980. aastatel valminud Eesti vanalinnade planeeringutega, mis tuginesid samuti põhjalikele uuringutele ja analüüsidele. Siit järeldub planeeringu koostamise täpsusastme valiku olulisus, kusjuures ülemäärane üksikasjalikkus võib osutada arenguvõimalustele takistuseks.

Prantsusmaal on riigi pindala ja elanike arvu kohta suhteliselt väike arv hooneid riikliku kaitse all. Sama pindala suhet arvestades võiks Eestis kaitse all olla vaid alla 1000 hoone ja 53 piirkonda ning elanike arvu suhte puhul alla 300 hoone ja 14 piirkonda. Prantsusmaal on peamine rõhk mitte üksikhoonete, vaid ehitatud keskkonna kaitsmisel tervikuna.

Hollandi mälestiste ja kaitsealade arv on Suurbritanniaga võrreldes küll tagasihoidlikum, kuid Prantsusmaast ollakse siiski kõvasti ees. Nii on juba 1970. aastatel viidatud sellele, et Prantsusmaal oli liiga vähe mälestisi arvele võetud, Suurbritannias liiga palju ning Holland on kuskil nende vahepeal.²³¹

Belvedere programmi käigus määrati Hollandis 1999. aastal 105 linnalist kaitseala, kus KOV-d on kohustatud reguleerima ehitustegevust viisil, mis tagaks nende kultuuriajalooliste väärtuste säilimise. Planeeringutes ei ole antud hoonetele eraldi väärtushinnanguid, vaid on kasutatud tsoneerimist ja piirkonniti sätestatud kaitse- ja kasutustingimusi. Igasugune ehitustegevus vajab KOV-e ehitusluba, mille väljastamisel lähtutakse tsoneerimisplaneeringus kehtestatud reeglitest. Sama kehtib külade kaitsealade puhul. Niisiis otsustatakse kaitse ulatus iga hoone puhul individuaalselt. See nõuab aga kompetentseid ametnikke ja vastavate spetsialistide olemasolu KOV-es. Hinnangut nende olemasolu või puudumise kohta ei õnnestunud käesoleva töö käigus leida. Võib arvata, et Hollandis selline süsteem toimib, kuna ruumilises planeerimises on kultuuriajaloolisi aspekte arvestatud üle kümne aasta. Eeldatakse, et valdava

²³¹ A. Dobby, *Conservation and Planning*, 1978, lk 77.

osa inimeste mõttelaad on juba iseenesest kultuuriväärtuslikku keskkonda väärtustav ning fakt, et Holland on üks suurima mälestiste ja kaitsealade kontsentratsiooniga riike Euroopas, räägib iseenda eest.

Hollandi muinsuskaitseüsteem on Eestiga võrreldes rohkem detsentraliseeritud, kuna ehituslubade väljastamine ja järelvalve kaitsealadel on vaid KOV-te kohustus, mis sarnaneb Eestis pigem miljööväärtuslike hoonestusalade kaitsekorraldusele. Kuigi otsuste tegemisel lähtutakse planeeringus vastavale tsoonile sätestatud kaitse- ja kasutustingimustest, tehakse siiski iga hoone väärtus ning teostatavate tööde iseloom ja ulatus kindlaks *ad hoc* meetodil. Erinevalt Hollandist on aga Eesti muinsuskaitsealadel kohustuslikud muinsuskaitse eritingimused ning projekteerimis- ja ehitustööde kooskõlastamine Muinsuskaitseametiga.

Hollandi kaitsealade arvuks on tabelis võetud nii linnade kui külade kaitsealad, kuna Eesti puhul on arvestatud ka miljööaladega, mis asuvad samuti maapiirkondades. Eesti ja Hollandi pindala on samas suurusjärgus, kuid mälestiste arv on Hollandis kümme ning kaitsealade arv ligi kuus korda suurem. Võrreldes riike aga rahvaarvu põhjal, mis on Hollandis 12 korda suurem kui Eestis, on Hollandis iga elaniku kohta ligi sama arv mälestisi ning kaitsealasid elaniku kohta poole vähem kui Eestis.

Tšehhi kaitsealade ajalugu võib väga selgelt kõrvutada Eesti vanalinnade kaitse arenguga. Nii nagu Eesti NSV-s, viidi ka tolaeagses Tšehhoslovakkias kaitsealadel läbi ulatuslikke uurin-
guid ja inventeerimisi ning koostati üldisi ehituslikke kaitsetingimusi sisaldavad regenereerimisplaanid. 1980. aastail alustati lisaks kaitsealadele kaitsetsoonide moodustamist, mis hõlmasid senistest kaitsealadest suurema maa-ala ning kus oli väga väärtuslike hoonete ja nende koosluste kontsentratsioon väiksem kui kaitsealadel. Kuigi Tšehhi kaitsetsoone võiks üldjoontes võrrelda Eesti miljööväärtuslike hoonestusaladega, on üks põhimõtteline erinevus see, et nii sealsetel kaitsealadel kui ka kaitsetsoonides on võimalik esitada nõudmisi hoonete interjööride säilitamiseks. Kõigele vaatamata ei olnud välja töötatud tõhusalt toimivat ja linnaehitusliku terviku säilitamisest lähtuvat meetodikat. Sarnaselt Eestile tingisid 1990. aastate alguse poliitilised ja majanduslikud muudatused ka muinsuskaitse korralduse ümberorganiseerimise. Esimeste planeeringuliste meetmeteni kaitstavatel aladel jõuti Tšehhis alles 2000. aastate lõpus.

Võrdlustabelist järeldub, et Eestis ja Tšehhis on peaaegu sama arv elanikke ühe mälestise ja kaitseala kohta. Pindala suhtes lähtudes on Eestis mälestisi ja kaitsealasid 4,5 korda vähem. Niisiis on nii Eesti kui Tšehhi mälestiste ja kaitsealade arvude omavaheline suhe võrdlemisi

sama. Linnalisi kaitsealasid on Tšehhis vähem kui külade kaitsealasid. Eestis on olukord jällegi vastupidine. Külamiljööde kaitsmine, mis Tšehhis algas juba 1958. aastal koos linnade kaitsealade moodustamisega, on siinmail põhjalikult käsile võetud alles viimase kümnendi jooksul²³².

Taanis on laiemate kaitsealade süsteemi esialgne väljakujunemine võrreldes Eestiga toimunud teistel alustel. Eesmärgiks on eelkõige olnud ulatuslikud uuringud, et mõista, mis on väärtuslik ja sellest lähtuvalt on toimunud üld- ja detailplaneeringute koostamine. Vaadates seadusandlike dokumentide kehtestamist, erinevaid programme ja uuringuid kronoloogilises järjestuses, võib tõdeda, et Taanis jõuti tervikliku linnaruumi väärtustamise ja kaitseni hiljem kui Eestis. Teisalt aga toimus Taani muinsuskaitsealade tegevuses hüppeline areng 1980. aastate lõpus SAVE projekti käivitamisega, millega pandi tänaseni toimiv metoodiline alus linnade ja külade väärtuste kaardistamisele ja hindamisele. Eestis kehtestati vanalinnade kaitsealad küll juba enamikus linnades 1973. aastal, millele järgnesid ulatuslikud uuringud, kuid põhjapaneva kaitsemetoodikani, mis oleks otseselt seotud kohalike planeeringutega, ei ole vanalinnade muinsuskaitsealadel tänaseni jõutud. Kindlasti on Taanis määravaks teguriks olnud ka majanduslikud võimalused, tänu millele on jõutud niivõrd põhjalike ja ulatuslike uuringuteni ja linnaehituslike väärtusi esile toovate linnaatlaste koostamiseni pea kõigis linnades, samuti mitmetes küldes. Tuleb märkida, et Eesti miljööväärtuslike hoonestusalade kontseptsiooni koostamisel on metoodiliseks eeskujuks tihti olnud just Taani InterSAVE süsteem ning alade kaitsmist hõlbustavad miljööväärtuslike hoonestusalade teema-planeeringud.

Kuna Taani riigi pindala (välja on jäetud Gröönimaa ja Fääri saared) on Eestiga samas suurusjärgus, siis kerkib huvitava faktina esile see, et Taanis on ligi poole võrra rohkem riikliku kaitse all olevaid arhitektuurimälestisi. Teisalt on rahvaarvu poolest Taanis iga mälestise kohta kaks korda ning iga kaitseala (linnaatlase) kohta enam kui kolm korda rohkem inimesi kui meil. Arvestades asjaolu, et Taanis konkreetsed kaitsealad Eesti mõistes puuduvad, siis on toodud võrdlusastmena linna(osa)dele koostatud linnaatlaste arv, mis sisaldavad suures osas säilitamisväärsed hooneid. Viimaste arvu oleks huvitav võrrelda Eestis näiteks muinsuskaitsealadel ja miljööväärtuslikel hoonestusaladel (millele on juba kaitse- ja kasutustingimused

²³² Nõukogude perioodil oli terviklikuna kaitse all vaid Koguva küla Muhu saarel. 1968. aastal kehtestati Koguva etnograafilis-maastikuline kaitseala ning 1973. aastast kuulus Koguva arhitektuurimälestiste hulka. (E. Kangilaski, Koguva küla rahvaarhitektuur. – Ehitus ja Arhitektuur, 1985, nr ½, lk 47). Tänapäeval on Koguva küla väärtuslikud hooned ja planeering koos kiviaedade, haljastus ja teedega kaitse all eraldi arhitektuurimälestistena.

kehtestatud) paiknevate hoonete arvuga. Paraku ei ole Eestis sellist statistikat veel koostatud. Taani linnaatlaste süsteemi positiivseteks külgedeks võib kahtlemata pidada nende põhjalikkust ja ulatuslikkust ning koostamise toetamist riiklikul tasandil. Laiihaardelisuse printsiibil töötamise kaudu on jõutud ka väikelinnade ja külade kaardistamise ja nende ehitatud keskkonna väärtuslikkuse tunnustamiseni.

Soomes ei eristata kaitsealade tüüpe nende kaitsemeetmete iseloomu või ehitusperioodide kaudu nagu Eestis muinsuskaitsealad ja miljööväärtuslike hoonestusalad. Üldplaanis sarnanevad omavahel Soome ja Rootsi muinsuskaitsekorraldus, kuna kummagi riikliku tähtsusega kultuuriväärtuslike alade haldamine on KOV-te kohustus ning ehitustegevuse korral konsulteeritakse Muinsuskaitseametiga. Eestis kuuluvad mälestisi ja muinsuskaitsealad puudutavad planeeringud kooskõlastamisele Muinsuskaitseametis. Soome ja Rootsi kaitsetähiste süsteem võimaldab keskkonna eripäradest ja vajadustest lähtuvat lähenemist eeldusel, et selle rakendamiseks on tehtud vajalikud alusuuringud, inventeerimised ja piirkonna väärtuste põhjalik hindamine. Planeeringus märgitud kaitsetähisega saab kaitsta ka hoonete interjööre, mis on Eestis võimalik vaid mälestistel ja muinsuskaitsealadel asuvatel hoonetel muinsuskaitse eritingimuste alusel. Ilmselt on kehtiv korraldus Soomes hästi toimiv just tänu paindlikkusele, kuna erineva iseloomuga kultuurikeskkonnad nõuavad kohati ainulaadseid kaitsetingimusi, mida ainult väärtuskategooriatel põhinevad standardiseeritud säilitusnõuded tihti pakkuda ei suuda.

Võrdlevas tabelis tuleb Soome puhul arvestada fakti, et suurem osa ehituspärandist on kaitsitud planeeringute kaudu ja neid võib eksisteerida ka väljaspool riiklikult tähtsate kultuuriväärtuslike piirkondade kaitsealad (nt kohaliku tähtsusega objektid). Sel põhjusel on riiklike mälestiste arv Soomes ligi viis korda väiksem kui Eestis. Võttes aluseks vaid pindala suhte, on Eesti arhitektuurimälestiste arv 34 korda ning kaitsealade arv 6 korda suurem. Samas on Soome asustustihedus Euroopa üks väiksemaid (17 elanikku ruutkilomeetri kohta). Iga mälestise kohta on Soomes 18 ja kaitseala kohta 3 korda rohkem inimesi kui Eestis. Võrdlustabelis on kasutatud ainult ajalooliste linnakeskuste kaitsealade arvu, kuigi Soome riikliku tähtsusega kultuuriväärtuslike alade hulgas on ka kultuurmaastikud, külakeskkonnad, väärtuslikud hooned, nende kompleksid jms. Nagu eelpool mainitud, on Soomes detailplaneeringutega kaitsitud ehitiste arv hinnanguliselt 15 000–20 000. Eestis samalaadset statistikat koostatud ei ole, mis teebki võrreldavuse Soomega keeruliseks.

4. 3. Järeldused

Kokkuvõtteks võib öelda, et Suurbritannias ja Hollandis, kus kaitsealade regulatsioonid ja nõuded kehtestatakse igale juhtumile ja olukorrale eraldi, vastandub kaitsekorralduse ülesehitus kõige rohkem Soomele ja Rootsile, kus ehitatud keskkonna kaitsmine toimib suuremas osas läbi planeeringute. Sellele vaatamata tuleks käsitletud riikide muinsuskaitseüsteeme võrreldes tugeva ühise joonena esile tõsta KOV-te osakaalu ja vastutust kultuuripärandi eest hoolitsemisel ja järelvalve teostamisel. Tulenevalt Eesti lähimineviku poliitilisest olukorrast toimib muinsuskaitsealade korraldus siiani riiklikul tasandil ning alles viimasel kümnendil on KOV-i kohustatud tähelepanu pöörama oma haldusalasse jäävale kultuuripärandile miljööväärtuslike alade määramise kaudu. Kaitsealade kujunemine on Eestiga mõneti sarnane olnud Tšehhis. Kaitstavate alade jaotus ajalooliste linnakeskuste ja ülejäänud väärtuslike piirkondadega on Eestis võrreldavad Tšehhi ja Prantsusmaaga. Nii pindala kui rahvaarvu põhjal võrdlemise tulemusena on kõige märgatavamad lahknevused Inglismaa ja Soome puhul (Inglismaal tunduvalt rohkem, Soomes tunduvalt vähem mälestisi ja kaitsealasid kui meil). Selliste kõrvutuste tegemisel tuleb aga meeles pidada rahvastikutihedusest tingitud eripärasid.

Nii Soomes, Rootsis, Taanis kui Hollandis pannakse suurt rõhku kultuuripärandi väärtustamisele ja säilitamisele kui lahutamatu osale üldisest ruumilisest planeerimisest, mis lähtub säästva arengu printsiipidest. Seda tõendab 2007. aastal Eestit külastanud Hollandi riigiarhitekti Mels Crouweli ütlus, et „ei ole olemas eraldi infrastruktuuri-, arhitektuuri-, kunsti-, planeerimis- ja muinsuskaitseprobleeme, vaid nende koosmõju“.²³³ Järelikult tuleks ühtlasi planeerimisel kasutada interdistsiplinaarseid meetodeid, mille abil need valdkonnad omavahel siduda. See saab toimuda eeldusel, et toimunud on pööre ka inimeste mõtlemises. See tähendaks arusaama, et keskkond on tervik, koosnedes nii hoonetest kui nende vahelisest ruumist koos inimestega ning mille eest hoolitsemine ja edendamine nõuab erinevate valdkondade ühist tegutsemist.

Muinsuskaitse on kuni viimase kümnendini olnud Eestis institutsioonina teistest ruumilise planeerimise ja ehitamisega seotud valdkondadest võrdlemisi eraldatud ja omamoodi suletud süsteem. Ühelt poolt tuleneb see asjaolust, et muinsuskaitse eest vastutamine on olnud suures osas vaid riigiameti kohustus, ehkki nii muinsuskaitseadus kui ka muinsuskaitsealade põhimäärused kohustavad kultuuripärandi säilitamise eest vastutama ühtlasi KOV-i. Olukorda on

²³³ Ü. Mark, Arhitektuurituul: Rijksbouwmeester / riigi ehitusmeister. – Sirp, 16. II 2007, lk 18.

parandanud Muinsuskaitseameti ja KOV-te halduslepingud, mis on sõlmitud Tallinna, Tartu, Pärnu ja Haapsalu linnaga.

Lahendamist vajavate küsimuste tagamaad ulatuvad ilmselt juba riigiparaadi ülesehitusse, kuna ruumilise planeerimisega seotud valdkonnad on jaotunud eri ministeeriumide vahel, soodustades veelgi suuremat killustatust olukorras, kus ehitatud keskkonna kvaliteedi tõstmise eesmärgi nimel peaks tegema pigem koostööd ja järgima ühtset poliitikat.²³⁴

Kindlasti ei ole mõistlik ja ka võimalik olukorra parandamiseks Eestis jäljendada teiste riikide praktikat. Sellegipoolest on väga kasulik olla kursis mujal toimuvaga, et leida võimalusi uuendusteks lähtuvalt meie endi võimalustest ja kontekstist. Lisaks Taani SAVE süsteemile, mille eeskujuna on Eestis juba kasutatud, võiks tutvuda ka näiteks Suurbritannias kasutusel olevate muinsuskaitsealade ekspertiisidega, Soome ja Rootsi kaitsemärgistuste süsteemiga, Prantsusmaa kaitsealade planeeringute ülesehitusega, mis sarnanevad paljuski Eesti teemaplaneeringutele, aga ka Rootsi ehitusreeglistikke ja eritingimusi omavate alade korraldusega.

Eesti muinsuskaitsealadel on viimase aja positiivseks muudatuseks muinsuskaitse eritingimuste nõue muinsuskaitsealadel koostatavatele detailplaneeringutele, võimaldades anda täpsemaid tingimusi uusehitiste rajamisele ajaloolistes linnakeskustes. Teisalt tuleb tõdeda, et see on jällegi üks samm reeglite kehtestamise poole, ent puuduvad juhendid, kuidas piiranguid planeeringutele koostada ja nende alusel toimida. Üheks eelduseks sobivate lahenduste leidmisel on arhitektide teadlikkus ja ajaloolise keskkonna tundmine. On küsitav, mil määral teistes riikides kaitsealade tarbeks koostatud juhendmaterjalid reaalselt toimivad ja kuivõrd neid kasutatakse, kuid need on kindlasti osa selgitustööst, mida tuleks muinsuskaitsealade aspektide kaitsmise eesmärgil teha selleks, et neid mõistaks ka muinsuskaitsealade koolitusetajad.

Põhjapanevaid ümberorganiseerimisi ei ole võimalik teha üleöö, sest muutuste läbiviimiseks tuleb tegeleda samaaegselt nii kaugeleulatuvate ja laiahaardelisemate plaanidega, kui ka käesoleval hetkel oluliste küsimustega. Need on näiteks muinsuskaitsealade põhimääruste kaasajastamine, vanalinnade kui linnaosade arengukavade või kontseptsioonide koostamine, avaliku ruumi planeerimine ja selle kvaliteedi tõstmine ning elanike kaasamisvõimaluste suurendamine koostatavatesse planeeringutesse. Heaks näitajaks on see, et suuremates

²³⁴ Probleemi on põhjalikumalt tutvustanud Tallinna Linnaplaneerimise Ameti üldplaneeringute osakonna juhataja Martti Preem. (M. Preem, Miks ei saa Tallinna planeerida nii nagu Helsingit? – Sirp, 18. III 2011, lk 19).

linnades nagu Tallinn ja Tartu on üha enam moodustatud piirkonna seltse ja kodanikealgatuslikke ühinguid, kes on huvitatud oma kodukandi käekäigust ja soovivad ka ise selle mõjutamisest osa saada. Olgugi, et nende eesmärgid ei puuduta ainult muinsuskaitset ning võivad sellest ka lahku minna, võib antud nähtust siiski pidada üheks märgiks, et selgitustöö muinsuskaitsest seisukohtadest kohalike elanike ja ka KOV-te esindajate seas on hakanud vilja kandma. Laiemas perspektiivis oleks Eestis vajalik muinsuskaitseliste põhitõdede järjepidev tutvustamine haridussüsteemi kaudu alates juba algklassidest nagu seda tehakse näiteks Soomes nii riiklikes kui ka huvikoolides. Loodetavasti on sellekohaseid teadmisi avardavad ka eelmainitud näited erinevatest kaasamise projektidest Viljandis ja Rakveres ning aitavad inimestel mõista, et erahuvidel, avalikel huvidel ja riiklikel huvidel on kultuuriväärtuste kaitsmisel rohkem ühist kui osatakse arvata.

KOKKUVÕTE

Käesolevas magistritöös on vaadeldud, millal ja kuidas jõuti Euroopa riikides tõdemuseni, et kultuuriväärtuslike piirkondade säilitamiseks ei piisa vaid üksikute hoonete kaitsmisest. Uurimuses on koostatud Eesti ja kuue Euroopa riigi kaitsealade kujunemise ja korralduse võrdlev analüüs ning antud soovitusi Eesti vanalinnade muinsuskaitsealade korralduse edendamiseks.

Vaatamata üksikutele varasematele püüdlustele säilitada ajaloolist keskkonda kui tervikut, jõuti enamikes Euroopa riikides kaitsealade kontseptsioonini seadusandlikul tasandil 1960.–1970. aastatel. Uurimuses käsitletud riikidest (Suurbritannia, Prantsusmaa, Holland, Tšehhi, Taani, Soome, Rootsi) alustati esimesena kaitsealade loomist Tšehhis peale muinsuskaitse-seaduse kehtestamist 1958. aastal, kusjuures paljud ajalooliselt väärtuslikud linnakeskused olid seal kaitsealadeks tunnistatud juba 1950. aastal. Uuritud allikate põhjal võib järeldada, et ilmselt oli Tšehhoslovakkia üks esimesi terves Euroopas, kus sõnastati kaitsealade mõiste seadusandlikul tasandil. Lääne-Euroopa riikidest seadustati kaitsealad esimestena Hollandis (1961) ja Prantsusmaal (1962).

Kaitsealade loomist võib vaadelda kui laiaulatuslikku vastureaktsiooni Teise maailmasõja järgsetele tendentsidele arhitektuuris ja linnaplaneerimises. Modernismist kannustatud ja parema elukvaliteedi poole püüdlevald plaanid teenisid ideoloogiliselt küll õilsaid eesmärke, ent samaaegselt eemalduti aina rohkem traditsioonilistest planeerimis- ja ehitusvõtetest. Ulatuslikud ümberehituskavad vanalinnades hõlmasid sageli terveid kvartaleid, asendades vanu hooneid uute ja mahuliselt palju suuremate ehitistega, mis eirasid ajaloolistele keskuste omast tihedat linnaehituslikku struktuuri. Aeg näitas, et muinsuskaitsest huvitatud inimesed ei olnud niivõrd radikaalsete uuendustega valmis leppima ning linnakeskkonna väärtuste kaitsmiseks tekkis vajadus seadusandlike meetmete järele.

Linnastumisega seonduvaid ohtusid ajaloolistele linnadele ja linnaosadele teadvustati rahvusvahelisel tasandil juba 1950. aastate lõpus, kuid meetmeteni olukorra parandamiseks jõuti 1960. aastate keskel. Selle väljenduseks oli näiteks Veneetsia harta (1964) ning Euroopa Nõukogu algatatud kampaania ja rahvusvahelised sümposioonid kultuuripärandi kaitsmisest, mille tulemusena anti välja mitmeid resolutsioone ajalooliste linnakeskuste säilitamiseks. Alates 1960. aastate keskpaigast väljendati rahvusvahelistes dokumentides selgelt ehitatud keskkonna kaitsmise vajalikkust, mille poole tuleks püüelda linnaplaneerimise ja kaitsealade

loomise abil. Eesti kaitsealade ajalugu ulatub samasse perioodi – vanalinnad on olnud muinsuskaitse all ligi 40 aastat. Nõukogude ajal töötati välja vanalinnade uurimise meetoodika ja tänaseni kehtiv muinsuskaitsealade riiklik kaitsmise kord. Ehkki Eesti poliitiline ja majanduslik olukord erines kapitaalselt Lääne-Euroopa riikide omast, on siinsete kaitsealade loomises nähtud samu põhjuseid. Peale taasiseseisvumist on tähelepanu koondunud üha rohkem teiste väärtuslike linnaosade säilitamisele, et hoida terviklike kooslustena elus ka nooremat kultuuripärandit. Miljööväärtuslike hoonestusalade kaitsmise korraldus KOV-te kaudu on seega uuem ja vastab mõnevõrra paremini kaasaja situatsioonile kui muinsuskaitsealade kaitsekorraldus riiklikul tasandil.

Uurimistöö käigus ilmnis, et tulenevalt vaadeldud riikide muinsuskaitse korralduse ülesehituse erinevusest, on kaitsealade kõrvutamine võrdlemisi keeruline. Enamikes riikides ei eristata sisuliselt ajalooliste linnakeskuste kaitsealasid teistest väärtuslikest piirkondadest. Seega ei ole loodud eraldi kaitsevormi vanalinnade jaoks – kõikide kaitset väärivate alade korraldus toimib üldjoontes ühtemoodi. Kuna kaitsealade säilimise eest vastutavad paljudes riikides valdavalt KOV-ed, siis täpsed regulatsioonid esitatakse kohalikul tasandil. See kehtib üldjoontes nii Suurbritannia, Hollandi, Taani, Rootsi kui Soome puhul. Riiklikud kaitsealad on kehtestatud Prantsusmaal, Tšehhis, Hollandis ja Soomes.

Suurbritannia kaitsealade ehituslikud nõuded sõltuvad suures osas kohalike ametnike otsustest, mis lähtuvad kaitsealadele KOV-es koostatud ekspertiisidest ja üldisest KOV-se muinsuskaitse- ja planeerimispoliitikast. Nii Prantsusmaal kui ka Tšehhis eksisteerib Eestiga sarnase põhimõtte järgi loodud kahte tüüpi kaitsealasid, mida saab võrrelda Eesti vanalinnade muinsuskaitsealade ja miljööväärtuslike hoonestusaladega. Mõlemas riigis toimub muinsuskaitsealade korraldus riiklikult kehtestatud süsteemi järgi. Kõige sarnasemad Eestile on Prantsusmaa kaitsealad, kus on võimalik kaitsta ühtlasi hoonete interjööre, kuid arhitektuuri-, linna- ja maastikupärandi kaitsetsoonides (meie mõistes miljööaladel) aga mitte. Tšehhis on see võimalus mõlema kaitseala tüübi puhul.

Prantsusmaa on kaitsealade korraldamises olnud äärmiselt järjepidev, 1960. aastatel loodud planeeringute meetoodikat kasutatakse ja täiendatakse tänase päevani. Ilmselt on prantslaste süsteem tõhusalt toimiv, kuna mõlemat tüüpi kaitsealasid luuakse seal pidevalt juurde. Kahte tüüpi kaitsealade toimemehhanismid on tihedalt lõimitud ruumilise planeerimise protsessidesse ning kõikide kaitsealasid puudutavate otsuste tegemisel omab olulist rolli piirkonna arhitekti seisukoht.

Taanis on kultuuripärandi kaitsmisel mänginud viimasel kahel aastakümnel olulist osa SAVE metoodika, mille põhjal koostatud linnaatlased on aluseks nii planeeringutele kui ka linnaruumiga seonduvatele otsustele. Ehitatud keskkonna kvaliteedi tõstmine ja väärtusliku kultuuripärandi säilitamine on käsikäes käivad teemad Hollandis ja Soomes. Hollandis on viimasel aastakümnel riikliku kampaania tulemusena tõusnud ruumilise planeerimise üheks oluliseks osaks kohaliku identiteedi otsingud. Muinsuskaitstes nähakse vajalikku partnerit, kes ei ole arengu takistaja, vaid kelle toel saab teoks kvaliteetsema linnaruumi loomine, säilitades samaaegselt piirkonna eripärasid. Soomes ja Rootsis kaitstakse riikliku tähtsusega kultuuriväärtuslikke alasid KOV-te planeeringutega ning väärtuslike ehitiste või linnaehituslike elementide säilitamiseks on kasutusele võetud kaitsetähistuste süsteem. Ehitatud keskkonna väärtuste hoidmise nimel tehakse Soomes väga mitmekülgset tööd, mis väljendub näiteks muinsuskaitsete kampaaniate, lastele ja noortele mõeldud arhitektuuri ja ehitatud keskkonna huvikoolide korraldamises ning üldises muinsuskaitsetes teavitustöös.

Võrreldes riikide kaitsealade arvu pindala suhtes, on rohkuse poolest esikohal Suurbritannia, mis tuleneb nende muinsuskaitsetesüsteemi iseärasustest. Planeeringulisi kaitsemehhanisme rakendavates riikides nagu Prantsusmaa ja Soome on kaitsealade pindala kohta võrdlemisi vähe. Viimastest rohkem on kaitsealade Eestis, Taanis, Tšehhis ja Hollandis.

Eesti vanalinnade kaitsmisel tuginetakse muinsuskaitseadusest ja muinsuskaitseala põhimäärusest tulenevatele kitsendustele, mis on võrdlemisi üldsõnalised ega arvesta piisavalt linnade omapära. Sellest tulenevalt on vanalinnade säilitamise juures olnud taasiseseisvumisest alates problemaatiline teema uusehitised ja nende ehitustingimused. Loodetavasti muudab edaspidi olukorda 2011. aasta 1. juunil jõustuvast muinsuskaitseadusest tulenev kohustus koostada muinsuskaitsealadel asuvatele detailplaneeringutele uusehitiste rajamiseks muinsuskaitse eritingimusi.

Eesti vanalinnade parema säilimise tagamiseks on üks võimalikest lahendustest koostada muinsuskaitseala teemaplaneering, milles kajastub kaitstava piirkonna side kogu linnaehitusliku situatsiooniga ning mis samas lähtub vanalinna kui ajalooliselt väljakujunenud terviku säilitamisest. Siinkohal on soovitatav tutvuda näiteks Prantsusmaa vanalinnade kaitsealade planeeringute metoodikaga, mida on järjepidevalt kasutatud ligi 50 aasta vältel ning mille eesmärgid ühtivad Eesti muinsuskaitsealade säilitamise põhimõtetega. Planeeringuliste vahendite kasutamise eeliseks on seadusandliku aluse loomine vanalinna arengu suunamiseks. Planeeringu kui ühiskondliku kokkuleppe heaks küljeks on ka avalikustamise kohustus, kuna

muinsuskaitseliste piirangutega alade planeerimisel on väga oluline avalike arutelude abil kohalike elanike ja sihtgruppide kaasamine.

Muinsuskaitselistest piirangutest tulenevate mitmesuguste majanduslike ja sotsiaalsete mõjude täpset ulatust linnaosade arengutele ei ole seni Eestis veel uuritud. Nende teadvustamine oleks aga ennekõike vajalik vanalinnade elujõulisuse hoidmiseks. Et saavutada parem tasakaal muinsuskaitseliste nõuete ning linnaosa funktsionaalse toimimise edendamise vahel, on oluline koostada dokumente, mis sisaldaksid lisaks linnaehitusliku kujunemise uuringutele majanduslikke ja sotsiaalseid tegureid hõlmavat hetkeolukorra põhjalikku analüüsi, riskide ja arenguvõimaluste hindamist ning muid vajalikke alusuuringuid. See võib toimuda näiteks arengukava vormis nagu seda on tehtud Tallinna vanalinnas või mõne teise raamdokumendina. Eeskuju võiks võtta näiteks Suurbritannias KOV-te koostatud kaitsealade ekspertiisidest, milles antakse ülevaade piirkonna ehitusajaloolisest kujunemisest, analüüsitakse hoonestuse iseloomu ja piirkonna väärtuseid, hinnatakse ala olemasolevat olukorda ning esitatakse soovitusi kaitseala edendamiseks ja ehitatud keskkonna kvaliteedi tõstmiseks.

Käesoleva uurimustöö käigus olen jõudnud järeldusele, et enamikes vaadeldud riikidest on kultuuripärandi säilitamine väga tihedalt seotud nii ruumilise planeerimise kui ka keskkonnapoliitikaga. Kaitstavate alade omapära ja identiteedi säilimine on mitme valdkonna ühine prioriteet, mille nimel tehakse koostööprojekte ja kampaaniaid, et läheneda probleemidele võimalikult mitmetasandiliselt. Ehitatud keskkonna väärtuste säilimine sõltub seega paljuski valdkondi siduva ühtse muinsuskaitsepoliitika olemasolust ja sellest, mil määral ja missuguste institutsioonide kohustuste hulka kultuuripärandi kaitsmine kuulub. See on ka üheks põhjuseks, miks teiste riikide muinsuskaitseüsteemide tarbeks välja töötatud kaitsekorralduse meetodika ei pruugi mujal niivõrd hästi toimida. Üheks selliseks näiteks on Taani SAVE meetod, mille ellu rakendamine jäi Eestis tegelikult poolikuks, kuna väärtuslike uuringutulemusi ei kasutata KOV-tes sellisel kujul nagu seda tehakse Taanis. Sellegipoolest aitab välismaa praktikast teadlik olemine vigu vältida ning jõuda seeläbi paremate lahendusteni, mis oleksid sobilikud siinses kontekstis. Seda enam, et muinsuskaitsealade korralduse kogemus turumajanduse situatsioonis on Eestis olnud tunduvalt lühiajalisem kui Lääne-Euroopa riikides, ehkki kaitsealade loomine toimus siinmail samal perioodil.

Magistritöö piiratud mahu tõttu ei olnud võimalik käsitleda mitmeid teemasid, mis kattuvad suuremal või vähemal määral käsitletava uurimisprobleemiga. Leian, et teiste riikide kaitsealade moodustamise põhjuste, korraldamise viiside ja strateegiate mõistmine kultuuripärandi

säilitamisel nõuab põhjalikumat süvenemist või koguni töötamise kogemust seelses muinsuskaitse süsteemis. Edaspidi võiks näiteks põhjalikumalt uurida välisriikide muinsuskaitsega tegelevate institutsioonide ülesehitust ning koostööd muude ehitatud keskkonnaga tegelevate asutuste ja KOV-tega. Euroopa kaitsealade kujunemise loole annaks täiendava mõõtme Läti ja Leedu kaitsealade ajaloo ja korralduse uurimine. Eesti vanalinnade kaitsemehhanismide kaasajastamisel tuleks kahtlemata lähtuda ennekõike kohalikust taustsüsteemist ja olemasolevatest võimalustest. Teadmised välisriikide praktikast annavad võimaluse võrdluste loomiseks ja on olulised siinsete kaitsealade korralduse efektiivsuse hindamise ja täiustamise seisukohast.

Üheks olulisemaks ülesandeks on tõhusamate kaasamise võtete leidmine kaitsealade planeeringute koostamise protsesside tarbeks ja ka üldine koostöö arendamine. See võimaldaks inimesi muinsuskaitseks harida ning annaks samas kohalikele elanikele väljundi oma nägemuste ja soovitude avaldamiseks kodukandi paremaks muutmisel. Positiivse ilminguna on Eestis juba mitmete projektidega algust tehtud, mis sellise eesmärgi poole püüdleval ja loodetavasti annavad need oma panuse ka vanalinnade säilitamisele ja tugevate kogukondade loomisele.

Käesolevas magistritöös olen kättesaadava informatsiooni põhjal andnud ülevaate Euroopa riikide kaitsealade kujunemisest, nende tüüpidest ning erinevatest ehitatud keskkonna kaitse mehhanismidest. Loodan, et töös esitatud ettepanekud ja läbitöötatud materjal leiab kasutust edasistes uurimustes ning on abiks Eesti vanalinnade muinsuskaitsealade kaitsekorralduse parendamisel.

ALLIKAD JA KIRJANDUS

Arhiiviallikad

Muinsuskaitseameti arhiiv

- Kingissepa vanalinna hoonestuse ja tänavavõrgu väärtuste hindamine. Köide I. Tallinn, 1980. MKA A-439.
- Paide vanalinna detailplaneerimine. Vanalinna hoonestuse ja tänavavõrgu väärtuste hindamine. Köide III. Tallinn 1984. MKA P-7151.
- Rakvere vanalinn. Vanalinna kaitsetsooni detailplaneerimine. Köide II. Kohaliku tähtsusega arhitektuurimälestised vanalinna kaitsetsoonis. O. Kirss, F. Tomps. MKA P-2683.
- Võru vanalinn. Võru linna ajaloolises kaitse- ja ehitustegevuse reguleerimistsoonis paikneva hoonestuse väärtuste hinnang muinsuskaitse seisukohast. Köide I. Tallinn 1982. MKA P-6201.
- Väärtuste ja üldfunkstioonide tugiplaan. Rakvere vanalinna d/p muinsuskaitseosa. Köide P-II. KRPI, 1990. MKA, P-9346.

Kirjandus

- Alatalu, Riin. Vanalinnade kaitsetsoonid Eesti NSV-s. Linnasüdamete säilitamine totaalkaitse meetodil. – Kunstiteaduslikke Uurimusi 2009, kd 18 (3-4). Tallinn: Eesti Kunstiteadlaste Ühing, 2009, lk 79-97.
- Bruns, Dimitri. Tallinna vanade elamurajoonide rekonstrueerimisprintsipiidest. – Ehitus ja Arhitektuur 1965, nr 4, lk 7-12.
- Cherry, Gordon Emanuel. Town Planning in Britain Since 1900: The Rise and Fall of the Planning Ideal. Oxford: Blackwell Publishers, 1996.
- CHIP, Cultural Heritage in Planning. Identifying valuable cultural environments through planning. Ministry of Environment and Energy, Danish Forest and Nature Agency, Denmark, 2001.
- Clark, Kate. Only Connect – Sustainable Development and Cultural Heritage. – The Heritage Reader. Eds. G. Fairclough, R. Harrison, J. H. Jameson Jr, J. Schofield. London, New York: Routledge, 2008, lk 82-98.
- Damell, David et al. The Cultural Heritage in Society. – National Atlas of Sweden. Ed K.-G. Selinge. Central Board of National Antiquities. Italy: SNA, 1994, lk 154-175.
- Davidson, Hans D. F. The Jordaan and Haarlem Neighborhoods in Amsterdam: Planning for the Future of a Historic Neighborhood. – The Conservation of European Cities. Ed D. Appleyard. London: the MIT Press, 1979, lk 221-236.
- Delafons, John. Politics and Preservation: Policy History of the Built Heritage, 1882-1996. London: E&FN Spon, 1997.

- Dobby, Alan. Conservation and Planning. London: Hutchinson & Co Ltd, 1978.
- Evenson, Norma. The City as an Artefact: Building Control in Modern Paris. – Planning for Conservation. Ed R. Kain. London: Mansell, 1981, lk 177–198.
- Fontaine, G. France. Legislation, Organisation, Finance, Participation. – Protection and Cultural Animation of Monuments, Sites and Historic Towns in Europe: the Present Situation in Belgium, Bulgaria, Canada, the Federal Republic of Germany, France, Greece, Hungary, Italy, the Netherlands, Poland, the United Kingdom, and Yugoslavia. Germany FR. National Commission for UNESCO; Ed H.-D. Dyroff. Bonn: German Commission for UNESCO, 1980, lk 105–117.
- Goy, Raymond H.M. The International Protection of the cultural and natural heritage. – Netherlands Yearbook of International Law, Vol 4. T.M.C. Asser Press, 1973, lk 117–141.
- Hansar, Lilian. Linnast muinsuskaitsealaks. Linnaehituslike struktuuride muutused Eesti väikelinnades 13.–20. sajandil. Eesti Kunstiakadeemia, 2010.
- Hansar, Lilian. Miljööväärtused linnas. Keskkonnaministeerium, 2004.
- Hein, Ants. Poolteist sajandit arhitektuurimälestiste restaureerimise algusest Eestis. – Ehitus ja Arhitektuur, 1985, nr ½, lk 96–101.
- Hiob, Mart. Planeerimine ja planeerimatus. – Sirp, 27. III 2009, lk 14–15.
- Hobson, Edward. Conservation and Planning: Changing Values in Policy and Practice, London: Spon Press, 2004.
- Ilves, Toomas-Hendrik. Sõnaus – üks samm lõpmata teel. – Sirp, 03. XII 2011, lk 28.
- Jokilehto, Jukka. Arhitektuuri konserveerimise ajalugu. Eesti Kunstiakadeemia, 2010.
- Jõekalda, Kristina. Muinsuskaitsekorraldus 1920.–30. aastate Eestis. Ideed ja praktika arhitektuuripärandi kaitsel. – Muinsuskaitse aastaraamat 2009. Muinsuskaitseamet, Tallinna Kultuuriväärtuste Amet, Eesti Kunstiakadeemia muinsuskaitse ja restaureerimise osakond, 2010, lk 98–102.
- Kain, Roger. Conservation Planning in France: Policy and Practice in the Marais, Paris. – Planning for Conservation. Ed R. Kain. London: Mansell, 1981, lk 199–233.
- Kangilaski, Epp. Koguva küla rahvaarhitektuur. – Ehitus ja Arhitektuur, 1985, nr ½, lk 47–60.
- Kangropool, Rasmus. Tallinna vanalinna regenereerimisest. – Eesti Ehitusmälestised. Toim. T. Masso. Tallinn: Valgus, 1990, lk 10–20.
- Koponen, Olli-Paavo. Arkkitehtuurin keinoja kaupunkien rakennussuojelussa. Vaihtoehtoisia lähestymistapoja pirstaloituneiden kaupunkien täydennysrakentamiseksi. Licensiaattityö, Tampereen Teknillinen Korkeakoulu Arkkitehtuurin Historian ja Teorian Laitos, 2001. Käsikiri Eesti Kunstiakadeemia muinsuskaitse ja restaureerimise eriala osakonnas.
- Larkham, Peter J. Conservation and the City. New York, London: Routledge, 1996.
- Lass, Kaur. Planeerimine taas lihtsaks. – Keskkonnatehnika, 2008, nr 2, lk 9–11.
- Loew, Sebastian. Modern Architecture in Historic Cities. Policy, planning and building in contemporary France. London and New York: Routledge, 1998.

- Longuet, Isabelle; Vincent, Jean-Marie. France. – Policy and Law in Heritage Conservation. Ed R. Pickard. London: Spon Press, 2001, lk 92–112.
- Lunn, Ulla. Preservation of Buildings in Denmark. National Forest and Nature Agency, 1993.
- Lunn, Ulla; Lund Carsten. Denmark. – Policy and Law in Heritage Conservation. Ed R. Pickard. London: Spon Press, 2001, lk 73–91.
- Mardiste, Peep. Kesklinna planeerimine huvitab meid kõiki : kodanikuühiskond – huvirühmad aitavad otsustada. – Tartu Postimees, 14. III 2011, lk 2.
- Mark, Ülar. Arhitektuurituul: Rijksbouwmeester / riigi ehitusmeister. – Sirp, 16. II 2007, lk 18.
- Mark, Ülar. Arhitektuurituul: Sõlmpunkt, pilv ja ühendus. – Sirp, 02. III 2007, lk 19.
- Mutso, Margit. Planeering – jumalik töö või bürokraatlik dokument? – Sirp, 11. XI 2010, lk 20–21.
- Mänd, Endrik. Avavalss ehk linnaplaneerimise muustriline nägu Tallinnas. – Postimees, 7. XII 2010, lk 10.
- Nelissen, Nicolaas Johannes Maria; de Vocht, Cees. The Netherlands. Legislation, Organisation, Finance, Participation; Case Study Dokkum, 's Hertogenbosch, Leiden. – Protection and Cultural Animation of Monuments, Sites and Historic Towns in Europe: the Present Situation in Belgium, Bulgaria, Canada, the Federal Republic of Germany, France, Greece, Hungary, Italy, the Netherlands, Poland, the United Kingdom, and Yugoslavia. Germany FR. National Commission for UNESCO; Ed H.-D. Dyroff. Bonn: German Commission for UNESCO, 1980, lk 269–325.
- Nissen, Ove. Planning for the Protection of Monuments and Buildings in Denmark. – The Conservation of European Cities. Ed D. Appleyard. London: the MIT Press, 1979, lk 203–206.
- Pace, Anthony. Malta. – Policy and Law in Heritage Conservation. Ed R. Pickard. London: Spon Press, 2001, lk 227–250.
- Parts, Priit-Kalev. Kultuurilise tootmise tehnoloogia poole: kultuuripärandi näide. – Akadeemia 2007, nr 2, lk 227–271.
- Parts, Priit-Kalev. Vaateid pärandimajandusele teoorias ja praktikas. – Muutused, erinevused ja kohanemised Eesti kultuuriruumis ja selle naabruses. Koost. Madis Arukask. Tartu Ülikool Viljandi Kultuuriakadeemia, Viljandi 2007, lk 129–148.
- Pearce, David. Conservation Today. London, New York: Routledge, 1989.
- Pendlebury, John. United Kingdom. – Policy and Law in Heritage Conservation. Ed R. Pickard. London: Spon Press, 2001, lk 289–314.
- Preem, Martti. Miljöalad – mis ja milleks? Miljöväärtuslikest hoonestusaladest Tallinna kesklinnas. – Maja 2008, nr 3 (57), lk 25–27.
- Preem, Martti. Miks ei saa Tallinna planeerida nii nagu Helsingit? – Sirp, 18. III 2011, lk 19.
- Puustak, Ülo. Muinsuskaitse ajalooline areng Eestis. – Muinsuskaitse aastaraamat 2008. Tallinn: Muinsuskaitseamet, Tallinna Kultuuriväärtuste Amet, Eesti Kunstiakadeemia muinsuskaitse ja restaureerimise osakond, 2009, lk 82–86.

- Rajaniemi, Juho. Asemakaavoitus: Rakennussuojelusta yhdyskuntarakenteen korjaukseen. – Arvot ja Korjausrakentaminen. Pohjois-Pohjanmaan korjausrakentamiskeskus. Oulu: Proprint Raahen Kirjapaino Oy, 2003, lk 64–71.
- Richel-Bottinga, Saskia. The Netherlands. – Policy and Law in Heritage Conservation. Ed R. Pickard. London: Spon Press, 2001, lk 251–264.
- Štulc, Josef. Czech Republic. – Policy and Law in Heritage Conservation. Ed R. Pickard. London: Spon Press, 2001, lk 41–72.
- Zobel, Rein. Peasuunaks regeneerimine. Tallinna vanalinna osast linna generaalplaanis. – Ehitus ja Arhitektuur 1969, nr 3, lk 68–71.
- Tarn, John Nelson. Urban Regeneration: The Conservation Dimension. – Design and Conservation in the City. Ed G. Dix, J. N. Tarn. Liverpool University Press, 1985, lk 245–267.
- Tiesdell, Steven; Heath, Tim; Oc, Taner. Revitalizing historic urban quarters. Oxford : Architectural Press, 1996.
- Tomps, Fredi. Eesti Arhitektuurimälestiste kaitsest ja kasutamisevõimalustest. – Ehitus ja Arhitektuur, 1985, nr ½, lk 10.
- Tuvikene, Tauri. Eesti linnaplaneerimisest urbanisti pilguga. – Sirp, 14. X 2010, lk 15–16.
- Viik, Tõnu. Kultuuriline pööre. – Keel ja Kirjandus 2008, 8–9, lk 604–616.
- Välja, Leele. Uusehitistest ja detailplaneerimisest muinsuskaitse. – Muinsuskaitse aastaraamat 2006. Tallinn: Muinsuskaitseamet, Tallinna Kultuuriväärtuste Amet, Eesti Kunstiakadeemia muinsuskaitse ja restaureerimise osakond, 2006, lk 92.
- Üprus, Helmi. Külas SFV ja Taani restauraatoritel. – Ehitus ja Arhitektuur, 1974, nr 1, lk 28–35.
- Üprus, Helmi. Sotsiaalsete, funktsionaalsete ja looduslike iseärasuste osatähtsus Tallinna vanalinna regeneerimisel. – Ehitus ja Arhitektuur, 1974, nr 1, lk 12–22.

Seadusandlikud ja rahvusvahelised muinsuskaitsealased dokumendid

- Eesti NSV Ministrite Nõukogu määrus „Pärnu, Tartu, Haapsalu, Kingissepa, Paide, Rakvere, Viljandi ja Võru linna ning Lihula alevi ajalooliste keskuste kaitsetsoonide põhimääruse“ ja kaitsetsoonide piiride kinnitamise kohta. – ENSV Ülemnõukogu ja Valitsuse Teataja nr 10, 09. III 1973.
- Eesti NSV Ministrite Nõukogu määrus nr 256 „Tallinna vanalinna riikliku kaitsetsooni loomise kohta“. – Eesti NSV Ülemnõukogu ja Valitsuse Teataja nr 37, 02. VIII 1966.
- Council of Europe (2011). Convention for the Protection of the Architectural Heritage of Europe, Granada, 3. X 1985. <http://conventions.coe.int/treaty/en/treaties/html/121.htm> (vaadatud 01. IV 2011).
- Council of Europe (2011). Recommendation no. R (86) 11 (Adopted by the Committee of Ministers on 12 September 1986 at the 399th meeting of the Ministers' Deputies) of the Committee of Ministers to Member States on Urban Open Space <https://wcd.coe.int/wcd/com.instranet.InstraServlet?command=com.instranet.CmdBlo>

- bGet&IntranetImage=551137&SecMode=1&DocId=74010&Usage=2 (vaadatud 01. IV 2011).
- Council of Europe (2011). Resolution (68)11 (Adopted by the Ministers' Deputies on 3 May 1968) on the principles and practice of the active preservation and rehabilitation of groups and areas of historical or artistic Interest.
<https://wcd.coe.int/wcd/com.instranet.InstraServlet?command=com.instranet.CmdBlobGet&IntranetImage=584287&SecMode=1&DocId=632496&Usage=2> (vaadatud 01. IV 2011).
- Council of Europe (2011). Res(68)12E 03 May 1968 on the active maintenance of monuments, groups and areas of buildings of historical or artistic interest within the context of regional planning.
<https://wcd.coe.int/wcd/com.instranet.InstraServlet?command=com.instranet.CmdBlobGet&IntranetImage=584317&SecMode=1&DocId=632536&Usage=2> (vaadatud 01. IV 2011).
- Europa Nostra (2011). Taormina Declaration “Saving Europe’s Memory and Identity”, “Safeguarding Europe’s Historic Small Towns and Villages and their Surrounding Landscapes” Taormina, Sicily, 4 June 2009.
http://www.europanostra.org/UPLOADS/FILS/Taormina%20Declaration%20June%202009_ENG_Final.pdf (vaadatud 01. IV 2011).
- Finlex (2011). Laki rakennusperinnön suojelemisesta 4.6.2010/498.
[http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2010/20100498?search\[type\]=pika&search\[pika\]=Laki%20rakennusperinn%C3%B6n%20suojelemisesta](http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2010/20100498?search[type]=pika&search[pika]=Laki%20rakennusperinn%C3%B6n%20suojelemisesta) (vaadatud 05. III 2011).
- ICOMOS (2011). Appleton Charter for the Protection and Enhancement of the Built Environment. Canada, August 1983. <http://www.international.icomos.org/charters/appleton.pdf> (vaadatud 01. IV 2011).
- ICOMOS (2011). Charter for the conservation of historic towns and urban areas (Washington Charter). Adopted by ICOMOS General Assembly in Washington D.C., October 1987. http://www.international.icomos.org/charters/towns_e.htm (vaadatud 01. IV 2011).
- ICOMOS (2011). First Brazilian Seminar About the Preservation and Revitalization of Historic Centers ICOMOS Brazilian Committee, Itaipava, July 1987.
<http://www.icomos.org/docs/itaipava.html> (vaadatud 01. IV 2011).
- ICOMOS (2011). International Charter for the Conservation and Restoration of Monuments and Sites (The Venice Charter). Second International Congress of Architects and Technicians of Historic Monuments, Venice, 1964.
http://www.international.icomos.org/charters/venice_e.htm (vaadatud 01. IV 2011).
- ICOMOS (2011). Resolutions of the International Symposium on the Conservation of Smaller Historic Towns, at the 4th ICOMOS General Assembly.
http://www.icomos.org/docs/small_towns.html (vaadatud 01. IV 2011).
- ICOMOS (2011). The Declaration of Amsterdam. Congress on the European Architectural Heritage, 21–25 October 1975. <http://www.icomos.org/docs/amsterdam.html> (vaadatud 01. IV 2011).
- ICOMOS (2011). The Declaration of Dresden, 1982.
<http://www.icomos.org/docs/dresden.html> (vaadatud 01. IV 2011).

- ICOMOS (2011). The Resolutions of Bruges: Principles Governing the Rehabilitation of Historic Towns. Submitted to the International Symposium on the „Conservation of Historic Towns" Bruges, 12–15 May 1975. <http://www.international.icomos.org/publications/93towns7k.pdf> (vaadatud 01. IV 2011).
- Kulturarvsstyrelsen (2011). Consolidated Act No. 1088 of 29 August 2007 on Listed Buildings and Preservation of Buildings and Urban Environments. http://www.kulturarv.dk/fileadmin/user_upload/kulturarv/english/The_Consolidated_Act_No._1088_on_Listed_Buildings_and_Preservation_of_Buildings_and_Urban_Environments.pdf (vaadatud 20. II 2011).
- Kulturarvsstyrelsen (2011). Executive Order on delegation of tasks and powers to the Heritage Agency of Denmark. Kulturministeriet, 2006. http://www.kulturarv.dk/fileadmin/user_upload/kulturarv/english/dokumenter/Executive_Order_No_1513_on_delegation_of_tasks_and_powers_to_the_Heritage_Agency_of_Denmark.pdf (vaadatud 21. II 2011).
- Legifrance, le service public de la diffusion du droit (2011). Code de l'Urbanisme. Version consolidée au 28 janvier 2011. <http://www.legifrance.gouv.fr/affichCode.do?cidTexte=LEGITEXT000006074075> (vaadatud 06. II 2011).
- Mezinárodní rada muzeí (2011). Act of the Czech National Council No. 20 Of March 30, 1987, concerning state care of monuments. http://www.cz-icom.cz/ceicom/CZ_zakon_3.html (vaadatud 24. II 2011).
- Miljøministeriet (2011). The Planning Act in Denmark, Consolidated Act No. 813 of 21 June 2007. http://www.mim.dk/NR/rdonlyres/B2E2B316-E223-4703-A50D-E12DAD9789CB/0/COP15_EP_planlovenpengelsk2007.pdf (vaadatud 20. II 2011).
- Retsinformation (2011). Bekendtgørelse af lov om planlægning. <https://www.retsinformation.dk/Forms/R0710.aspx?id=127131> (vaadatud 20. II 2011).
- Riigi Teataja (2011). Muinsuskaitseaduse ja sellega seonduvate seaduste muutmise seadus, vastu võetud 23. II 2011. <https://www.riigiteataja.ee/akt/121032011004> (vaadatud 25. III 2011).
- Riigi Teataja (2011). Muinsuskaitseadus, vastu võetud 27. II 2002. <https://www.riigiteataja.ee/akt/121032011008> (vaadatud 25. 03. 2011).
- Riigi Teataja (2011). Planeerimisseadus, vastu võetud 13. XI 2002. <https://www.riigiteataja.ee/akt/226995?leiaKehtiv> (vaadatud 25. III 2011).
- Tallinna Õigusaktide Register (2011). Teemaplaneeringu “Tallinna Kesklinna miljöväärtuslike hoonestusalade piiride ning kaitse- ja kasutamistingimuste määramine” kehtestamine. <https://oigusaktid.tallinn.ee/?id=3001&aktid=114139> (vaadatud 22. IV 2011).
- The Congress of Local and Regional Authorities (2011). Resolution 98 (2000) on historic towns in Europe. <https://wcd.coe.int/wcd/ViewDoc.jsp?id=837661&Site=COE> (vaadatud 04. IV. 2011).
- UNESCO (2011). Recommendation concerning the Safeguarding and Contemporary Role of Historic Areas, 26 November 1976. http://portal.unesco.org/en/ev.php-URL_ID=13133&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html (vaadatud 04. IV 2011).

UNESCO (2011). Vienna Memorandum on "World Heritage and Contemporary Architecture – Managing the Historic Urban Landscape", 2005.

whc.unesco.org/uploads/activities/documents/activity-48-3.doc (vaadatud 04. IV 2011).

Vabariigi Valitsuse 27. 02. 1995. a määrus nr. 81 "Valga linnatuumiku muinsuskaitseala põhimäärus". – Riigi Teataja I 1995, 24, 339.

Internet

Arkkitehtuuripoliitika (2011). Alueiden ja kuntien arkkitehtuuripoliitika.

http://www.apoli.fi/kunnat_ja_alueet/alueiden_ja_kuntien_arkkitehtuuripoliitika (vaadatud 06. III 2011).

Ashworth, Gregory, J. (2007). In search of the place-identity dividend: Using heritage landscapes to create place identity. Symposium: Health, well-being and identity. University of Hamilton, Hamilton, Canada. <http://www.ema.edu.ee/ktkdk/?s=104> (vaadatud 14. III 2011).

Ashworth, Gregory, J.; Kuipers, M. J (2004). Heritage planning in the Netherlands: how far have we come? – Agora 2004, Themanummer Erfgoed en planning, Vol. 2, Nr. 4, pp 12–23. <http://www.ema.edu.ee/ktkdk/?s=104> (vaadatud 14. III 2011).

Bachmann, Karin (2010). Põltsamaa jõeääre detailplaneering. Tekst ja joonised, Tartu 2010. http://www.poltsamaa.ee/files/menu/detailplaneeringud_2010/2011032312572222microsoft_word___poltsamaa_joeaare_seletus.pdf (vaadatud 09. IV 2011).

Bachmann, Karin; Maiste, Juhan (2008). Muinsuskaitse eritingimused Põltsamaa jõeääre detailplaneeringu koostamiseks, Tartu 2008. http://www.poltsamaa.ee/files/menu/detailplaneering_uus_10.10.2005/2009100810094242muinsuskaitse_eritingimused_poltsamaa_joeaare_dp_2008.pdf (vaadatud 09. IV 2011).

Belvedere (2011). The Belvedere Memorandum. A policy document examining the relationship between cultural history and spatial planning, 1999. http://www.belvedere.nu/download/belvedere_memorandum.pdf (vaadatud 26. II 2011).

Belvedere (2011). Voorbeeldprojecten. <http://belvedere.nu/page.php?section=08&pID=5> (vaadatud 13. III 2011).

Boverket (2009). Boken om detaljplan och områdesbestämmelser. 2002 års revidering. Kalmar: Lenanders Grafiska AB, 2009. http://www.boverket.se/Global/Webbokhandel/Dokument/2002/Boken_om_detaljplan.pdf (vaadatud 02. III 2011).

Czech Statistical Office (2011). Selected indicators – population. <http://www.czso.cz/eng/redakce.nsf/i/home> (vaadatud 25. II 2011).

Delvainquière, Jean-Cédric (2007). Country Profile, France. – Council of Europe/ ERICarts: "Compendium of Cultural Policies and Trends in Europe", 11th edition 2010. http://www.culturalpolicies.net/down/france_122007.pdf (vaadatud 05. II 2011).

- Department for Communities and Local Government (2010). Planning Policy Statement 5: Planning for the Historic Environment. <http://www.communities.gov.uk/documents/planningandbuilding/pdf/1514132.pdf> (vaadatud 13. II 2011).
- Department of the Environment; Department of National Heritage (1994). Planning Policy Guidance: Planning and the Historic Environment. <http://www.communities.gov.uk/documents/planningandbuilding/pdf/142838.pdf> (vaadatud 13. I 2011).
- Drdácký, Miloš (2001). Planning and Management of Historic Cities – a Czech Approach and Example of a World Heritage City of TELČ, ITAM – ARCCHIP. http://www.arcchip.cz/w03/w03_drdacky.pdf (vaadatud 15. XI 2010).
- English Heritage (2005). Measuring and Assessing Change in Conservation Areas. <http://www.english-heritage.org.uk/publications/measuring-change-in-conservation-areas/> (vaadatud 16. II 2011).
- English Heritage (2006). Guidance on Conservation Area Appraisals. <http://www.english-heritage.org.uk/publications/guidance-conservation-area-appraisals-2006/conservation-area-appraisals-20060320130154.pdf> (vaadatud 14. II 2011).
- English Heritage (2006). Guidance on the Management of Conservation Areas. <http://www.english-heritage.org.uk/publications/guidance-on-management-of-conservation-areas/managementofconservationareas.pdf> (vaadatud 16. II 2011).
- English Heritage (2010). Heritage Counts 2010. <http://hc.english-heritage.org.uk/content/pub/HC-Eng-2010> (vaadatud 21. II 2011).
- English Heritage (2011). Valuing Places: Good Practice in Conservation Areas. <http://www.english-heritage.org.uk/publications/valuing-places/valuing-places-good-practice-conservation-areas.pdf> (vaadatud 16. II 2011).
- European Heritage Network (2008). Denmark, 2 – Agents (Organisation and People). 2.2 Regional and local government. http://www.european-heritage.coe.int/sdx/herein/national_heritage/voir.xsp?id=2.2_DK_en (vaadatud 21. II 2011).
- European Heritage Network (2008). Finland, 4 – Knowledge and Protection. 4.2.2 – Urban planning and environment legislation. http://www.european-heritage.coe.int/sdx/herein/national_heritage/voir.xsp?id=4.2.2_FI_en (vaadatud 05. III 2011).
- European Heritage Network (2008). Finland, 4 – Knowledge and Protection. 4.2.3 – Heritage Protection: effects and implementation. http://www.european-heritage.coe.int/sdx/herein/national_heritage/voir.xsp?id=4.2.3_FI_en (vaadatud 05. III 2011).
- European Heritage Network (2008). Netherlands, 4 – Knowledge and Protection. 4.2.2 – Urban planning and environment legislation. http://www.european-heritage.coe.int/sdx/herein/national_heritage/voir.xsp?id=4.2.2_NL_en (vaadatud 26. II 2011).
- Feddes, Fred (1999). Nota Belvedere. Beleidsnota over de relatie cultuurhistorie en ruimtelijke inrichting. <http://www.belvedere.nu/download/nota.pdf> (vaadatud 13. III 2011).
- Gotlands kommun (2010). Byggnadsordning för Visby innerstad. Tillhör detaljplan för Visby innerstad. <http://www.gotland.se/imcms/37899> (vaadatud 28. II 2011).

- Hinsberg, Hille; Kübar, Urmo (2009). Kaasamise käsiraamat ametnikele ja vabaihendustele. Tallinn: Ecoprint, 2009. Eesti Mittetulundusühingute ja Sihtasutuste Liit. <http://www.ngo.ee/sites/default/files/files/Kaasamise%20k%C3%A4siraamat.pdf> (vaadatud 22. IV 2011).
- Institut national de la statistique et des études économiques (2011). Bilan démographique 2010. La population française atteint 65 millions d'habitants. http://www.insee.fr/fr/themes/document.asp?ref_id=ip1332 (vaadatud 20. II 2011).
- Interreg III (2011). INHERIT – Investing in Heritage to Regenerate Heritage Cities. http://www.interreg3c.net/sixcms/detail.php?id=7522&_map24sid=&_searched=&_currfloatlang=en (vaadatud 04. IV 2011).
- Jõelähtme vallavalitus (2011). Jõelähtme valla üldplaneeringu osa teemaplaneeringu “Rebala muinsuskaitseala asustust ja maakasutust suunavad tingimused”, 2009. <http://www.joelahtme.ee/index.php?page=259> (vaadatud 28. III 2011).
- Kuča, Karel (2009). Plán ochrany městské památkové zóny moravské budějovice. Objednatel: Město Moravské Budějovice, Kraj Vysočina, 2009. http://www.mbudejovice.cz/VismoOnline_ActionScripts/File.aspx?id_org=9890&id_dokumenty=434633 (vaadatud 24. II 2011).
- Kibic, Karel; Kuča, Karel; Kučová, Věra (2004). Principy posuzování změrů na novou výstavbu v památkové chráněných sídlech. Metodika. Národní památkový ústav, 2004. cd.ujep.cz/kamil/methodica/7_metodika_zastavbyproluk.doc (vaadatud 24. II 2011).
- Kulttuuriympäristö Kuopio (2011). Kuopion kulttuuriympäristö. Strategia ja hoito-ohjeet. [http://www.kulttuuriymparisto.kuopio.fi/kut/kulttuuristrategia_liitepank.nsf/Files/280108132938975/\\$FILE/Nettiympstrat.pdf](http://www.kulttuuriymparisto.kuopio.fi/kut/kulttuuristrategia_liitepank.nsf/Files/280108132938975/$FILE/Nettiympstrat.pdf) (vaadatud 06. III 2011).
- Kulturarvsstyrelsen (2011). Fredede og Fevaringsværdige Bygninger. Om FBB. <https://www.kulturarv.dk/fbb/omfbb.htm> (vaadatud 20. II 2011).
- Kulturarvsstyrelsen (2011). Udgivne atlas. <http://www.kulturarv.dk/kommuneplan/inspiration/atlas/udgivne-atlas/#c4336> (vaadatud 20. II 2011).
- Lehtimäki, Marianne (2006). Sustainable Historic Towns – Activities in Finland. http://www.cmm.pl/1stCHFPdf/pdf_articles/4.6_Lehtimaki.pdf (vaadatud 05. III 2011).
- Lehtimäki, Marianne (Ed)(2006). Sustainable Historic Towns – Urban Heritage as an Asset of Development. Project Report. National Board of Antiquities, Finland, 2006. http://www.spatial.baltic.net/_files/SuHiTo_Report.pdf (vaadatud 06. III 2011).
- Líbal, Dobroslav (1967). Methodes d'analyse des valeurs artistiques des monuments historiques des villes et des villages. – Monumentum, Vol. I, ICOMOS, 1967, pagineerimata. http://www.international.icomos.org/monumentum/vol1/vol1_6.pdf (vaadatud 26. II 2011).
- Länsstyrelsen Östergötland (2010). K-märkt? Kulturmiljöer skyddade med hjälp av Plan- och Bygglagen. Östergötlands län. <http://www.lansstyrelsen.se/NR/rdonlyres/E44F0701-BD23-4BD3-A3FB-7343865AF1B2/161454/Rapport200921.pdf> (vaadatud 28. II 2011).

- Macháček, Jaroslav (2001). Social and Economic Integration of Cultural Heritage. Advanced Research Initiation Assisting and Developing Networks in Europe. http://www.arcchip.cz/w01/w01_machacek.pdf (vaadatud 24. II 2011).
- Miljööväärtused (2011). Miljööväärtuslikud hoonestusalad. <http://www.miljooala.ee/harju-maakond> (vaadatud 21. II 2011).
- Ministère de la Culture et de la Communication (2001). Secteurs Sauvegardés. – Direction d'Architecture, 2001. <http://www.archi.fr/DAPA/pdf/SecSauv.pdf> (vaadatud 05. II 2011).
- Ministère de la Culture et de la Communication (2010). Patrimoine et architecture. – Chiffres Clés 2010, Statistiques de la Culture. <http://www.culture.gouv.fr/nav/index-stat.html> (vaadatud 05. II 2011).
- Ministerstvo Kultury (2011). Plán ochrany památkových rezervací a památkových zón. <http://www.mkcr.cz/cz/kulturni-dedictvi/pamatky/plan-ochrany-pamatkovych-rezervaci-a-pamatkovych-zon-7050/> (vaadatud 24. II 2011).
- Minu Viljandi heakorraveeb (2011). <http://minu.viljandi.ee/> (vaadatud 09. IV 2011).
- Muinsuskaitseamet (2010). Kultuurimälestiste riiklik register. Mälestised liigi järgi. <http://www.muinas.ee/register> (vaadatud 21. II 2011).
- Munasinghe, Harsha (2001). Cultural Heritage in Local and Regional Social and Economic Stability. The Finnish Experience. http://www.arcchip.cz/w02/w02_munasinghe.pdf (vaadatud 05. III 2011).
- Museovirasto (2011). Lainsäädäntö. http://www.nba.fi/fi/rak_lainsaadanto (vaadatud 05. III 2011).
- Museovirasto (2011). Museoviraston esitys valtakunnallisesti merkittäviksi rakennetuiksi kulttuuriympäristöiksi. <http://www.nba.fi/tiedostot/2184fb21.pdf> (vaadatud 05. III 2011).
- Museovirasto (2011). Rakennusperintörekisteri <http://kulttuuriymparisto.nba.fi/netsovellus/rekisteriportaali/portti/default.aspx> (vaadatud 06. III 2011).
- Museovirasto (2011). The history of antiquities administration in Finland. <http://www.nba.fi/en/history> (vaadatud 01. III 2011).
- Museovirasto (2011). Valtakunnallisesti merkittävät rakennetut kulttuuriympäristöt (RKY). http://www.rky.fi/read/asp/r_default.aspx (vaadatud 06. III 2011).
- Männik, Kati; Peirumaa, Rita (2007). Viljandi vanalinna kujunduskontseptsioon, 2007. <http://failid.viljandi.ee/arh/Vanalinna%20kujunduskontseptsioon/> (vaadatud 09. IV 2011).
- Národní památkový ústav (2011). MonumNet. Světové dědictví, NKP, chráněná území. <http://monumnet.npu.cz/chruzemi/hledani.php> (vaadatud 24. II 2011).
- Národní památkový ústav (2011). Památkově chráněná území - památkové rezervace, památkové zóny, ochranná pásma. <http://www.npu.cz/pro-odborniky/pamatky-a-pamatkova-pece/pamatkovy-fond/pamatkove-chranena-uzemi/> (vaadatud 24. II 2011).
- Národní památkový ústav (2011). Souhrnné informace a historie. <http://www.npu.cz/pro-odborniky/pracoviste-npu/ustredni-pracoviste/souhrnne-informace-a-historie/> (vaadatud 24. II 2011).

- Niskala, Kaarina (2001). Building Heritage in Finnish Wooden Towns. http://www.arcchip.cz/w03/w03_niskala.pdf (vaadatud 05.III 2011).
- Niskala, Kaarina (2001). The Built Cultural Milieu in Finland. http://www.arcchip.cz/w01/w01_niskala.pdf (vaadatud 05. III 2011).
- Office for National Statistics (2010). Statistical Bulletin. Population Estimates 2009. <http://www.statistics.gov.uk/pdfdir/pop0610.pdf> (vaadatud 21. II 2011).
- Oldén, Göran; Granlund, Per (2010). Byggnadsordning och områdesbestämmelser för Nora stadskärna. <http://www.nora.se/byggabomiljo/kommunensplanarbete/norastadskarna.4.48017f1a1291d8a2b7b8000454.html> (vaadatud 28. II 2011).
- Pickard, Robert (2002). Area-based protection mechanisms for heritage conservation: a European comparison. – Journal of Architectural Conservation, Vol 8 No 2, lk 69–88. <http://northumbria.openrepository.com/northumbria/bitstream/10145/39916/2/Area-based%20protection%20mechanisms%20for%20heritage%20conservation-%20a%20European%20comparison.pdf> (vaadatud 05. II 2011).
- Rakennusperinto (2011). Suojellut rakennukset Suomessa, Määritykset ja kohdejoukon kuvaus. Museovirasto ja Ympäristöministeriö, 2010. http://www.rakennusperinto.fi/Sailyttaminen/fi_FI/kaavoitusjasuojelu/_files/84926035753109210/default/Suojellut%20rakennukset%20Suomessa,%20M%C3%A4%C3%A4ritykset%20ja%20kohdejoukon%20kuvaus.pdf (vaadatud 01. III 2011).
- Rakvere Vanalinna Selts (2011). Pika tn projekti väljavõte. <http://www.rakverevs.eu/uudised/12-pika-tn-projekti-valjavote.html> (vaadatud 09. IV 2011).
- Rakvere Vanalinna Selts (2011). Projekti tutvustus. <http://www.rakverevs.eu/uudised/13-projekti-tutvustus.html> (vaadatud 09. IV 2011).
- Riksantikvaren (2011). Communicating Heritage in Urban Development Processes 2007-08. Co-Herit Project Report. <http://www.riksantikvaren.no/filestore/CoHerit.pdf> (vaadatud 05. IV 2011).
- Riksantikvarieämbetet (2011). Riksintressen beskrivningar. http://www.raa.se/cms/extern/kulturarv/landskap/riksintressen_beskrivningar.html (vaadatud 02. III 2011).
- Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (2011). Aantal rijksmonumenten en beschermde stads- en dorpsgezichten. <http://www.cultureelerfgoed.nl/node/605> (vaadatud 26. II 2011).
- Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (2011). Erfgoed borgen. <http://www.cultureelerfgoed.nl/handreiking erfgoedenruimte/home/juridisch-instrumenteel-spoor/bestemmingsplan/erfgoed-borgen> (vaadatud 13. III 2011).
- Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (2011). Rijksdienst voor de Monumentenzorg. Bescherming van stadsen dorpsgezichten. – Info wet- en regelgeving, 12/2002. http://www.cultureelerfgoed.nl/sites/default/files/u4/rdmz_info_wr_12-2005.pdf (vaadatud 26. II 2011).
- Rijksoverheid (2011). Wet ruimtelijke ordening. <http://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/ruimtelijke-ordening/wet-ruimtelijke-ordening> (vaadatud 26. II 2011).
- Rutanen, Hertta; Virtala, Satu-Kaarina (2007). Rakennussuojelulain käyttämisestä. http://www.rakennusperinto.fi/Sailyttaminen/Artikkelit/fi_FI/rakennussuojelulainkayttaminen/ (vaadatud 05. III 2011).

- Rutkauskas, Gediminas (2002). The regeneration of the historic city centre in Vilnius. – Cultural Heritage Research: A Pan-European Challenge. 5th European Commission Conference. Crakow, Poland, May 16–18, 2002. http://www.cyf-kr.edu.pl/~ncbratas/pdf/full_rutkauskas.pdf (vaadatud 02. IV 2011).
- Skov- og Naturstyrelsen (2003). InterSAVE Survey of Architectural Values in the Environment. <http://www.sns.dk/byer-byg/Netpub/INTRSAVE/TEKST/CONTENTS.HTM> (vaadatud 20. II 2011).
- Statistics Denmark (2011). Population by region and time. http://www.dst.dk/HomeUK/Statistics/Key_indicators/Population/pop.aspx (vaadatud 20. II 2011).
- Statistics Netherlands (2011). Population counter. <http://www.cbs.nl/en-GB/menu/themas/bevolking/cijfers/extra/bevolkingsteller.htm> (vaadatud 26. II 2011).
- Statistikaamet (2011). Enim nõutud statistika. <http://www.stat.ee/pohinaitajad> (vaadatud 20. II 2011).
- Štulc, Josef (2001). The Protection and Presentation of Historic Settlements and Cultural Landscapes. http://www.arcchip.cz/w01/w01_stulc.pdf (vaadatud 24. II 2011).
- Urbact (2011). HerO – Heritage as Opportunity Sustainable Management Strategies for Vital Historic Urban Landscapes. Baseline Study. http://urbact.eu/fileadmin/Projects/HERO/projects_media/HerO_-_BLS.pdf (vaadatud 04. IV 2011).
- Urbact (2011). Historicentres_Net. Networking for sustainability of historical centres. <http://urbact.eu/en/projects/cultural-heritage-city-development/historicentres-net/our-project/> (vaadatud 04. IV 2011).
- Urbact (2011). LINKs Network Baseline Study. http://urbact.eu/fileadmin/Projects/LINKS/documents_media/LINKS-Baseline_nov_2010_2__2_.pdf (vaadatud 04. IV 2011).
- Uusi-Seppä, Niina (2009). Satakunnan kulttuuriympäristöohjelma 2009 – 2015. Turku: Lounais-Suomen ympäristökeskus, 2009. <http://www.ymparisto.fi/download.asp?contentid=103541&lan=fi> (vaadatud 06. III 2011).
- Väestörekisterikeskus (2011). Suomen väkiluku. <http://www.vaestorekisterikeskus.fi/default.aspx?site=4> (vaadatud 06. III 2011).
- Wirdby, Signe (2010). Riksintressen för kulturmiljövården. Kritisk genomgång av fördjupaderiksintressebeskrivningar. Uppsats för avläggande av filosofie kandidatexamen i Kulturvård, Bebyggelseantikvariskt program. Institutionen för kulturvård, Göteborgs Universitet. http://gupea.ub.gu.se/bitstream/2077/22734/1/gupea_2077_22734_1.pdf (vaadatud 02. III 2011).
- Ympäristöministeriö (2011). Maankäyttö- ja rakennuslaki 2000. Opas 12. Asemakaavamerkinnet ja –määräykset. <http://www.ymparisto.fi/download.asp?contentid=5847&lan=FI> (vaadatud 05. III 2011).
- Ympäristöministeriö (2011). Rakennusperinnön ja kulttuuriympäristön hoito ja suojeleminen. <http://www.ymparisto.fi/default.asp?node=3909&lan=fi> (vaadatud 05. III 2011).
- Ympäristöministeriö (2011). Rakennusperintöä suojelemaan uusi laki. <http://www.ymparisto.fi/default.asp?contentid=359970&lan=fi> (vaadatud 05. III 2011).

Ympäristöministeriö (2011). Rakennusperintöstrategia, Valtioneuvoston päätös 13. 6. 2001, Osaamista, vastuuta ja voimavaroja rakennusperinnön hoitoon. Ympäristöministeriö, Alueidenkäytön osasto, 2001. <http://www.ymparisto.fi/download.asp?contentid=8218&lan=fi> (vaadatud 05. III 2011).

Ympäristöministeriö (2011). Valtakunnallisesti merkittävien rakennettujen kulttuuriympäristöjen huomioon ottamisesta kaavoituksessa ja lupamenettelyssä. Ympäristöministeriö, Museovirasto, Suomen Kuntaliitto, 23. 12. 2009. <http://www.ymparisto.fi/download.asp?contentid=43061&lan=fi> (vaadatud 06. III 2011).

Østergård, Niels; Witt, Helle (2007). Spatial Planning in Denmark. Ministry of the Environment, 2007. <http://www.ouka.fi/tekninen/innourba/publications/Spatial%20planning%20in%20Denmark.pdf> (vaadatud 21. II 2011).

Suulised allikad

Alatalu, Riin; Hansar, Lilian. Intervjuu Rein Zobeliga 31. I 2010. Märkmed R. Alatalu ja L. Hansari valduses.

Mälk, Sandra; Kivi, Kristin; Kukk, Karin. Intervjuu Rein Zobeliga 28. X 2009. Helisalvestis ja transkriptsioon S. Mälgu, K. Kivi ja K. Kuke valduses ning Eesti Kunstiakadeemia Muinsuskaitse ja restaureerimise osakonnas.

Naska, Sirli. Vestlusring Muinsuskaitseametis Ilme Mäesalu, Silja Konsa, Thea Laidvere, Merle Kinksi ja Lilian Hansariga 11. II 2011. Helisalvestis autori valduses.

Naska, Sirli. Intervjuu Anne Kaldami ja Raul Järgiga 07. II 2011. Märkmed autori valduses.

Naska, Sirli. Intervjuu Anne Kiviga 30. III 2011. Helisalvestis ja märkmed autori valduses.

Naska, Sirli. Intervjuu Hain Tossiga 29. III 2011. Helisalvestis ja transkriptsioon autori valduses ning Eesti Kunstiakadeemia muinsuskaitse ja restaureerimise osakonnas.

Naska, Sirli. Intervjuu Lilian Hansariga 2. IV 2011. Märkmed autori valduses.

SUMMARY

A comparative analysis of the development and protection methods of the conservation areas in Estonia and other European countries

The preservation of the character of the European cities and towns has become an inevitable question over the past decades due to globalisation processes. Some of the most valued areas in today's cities – their historic urban centres – are faced more and more with complex and often controversial urban developments and functional problems, which are caused and constantly affected by different economical, socio-cultural and political factors. This master's thesis focuses on when and how the concept of conservation areas came into being and by which methods the urban built environment is currently protected in 7 European countries: Estonia, United Kingdom, France, the Netherlands, Czech Republic, Denmark and Finland. The choice of the named countries was made after a careful consideration in order to present the variety of types of conservation areas in Europe and to show the different attitudes towards the protection of cultural heritage in urban areas. The topic has not been explored before in Estonia and there are no thorough comparative studies available in the related literature, which would offer up-to-date data.

The emphasis of the thesis is on the historic town centres and the challenges in their protection. The main reason for this is the need for revision of the current protection system and management of the 11 Estonian old town conservation areas, which were designated in 1966, 1973 and 1995. The research and inventories that were carried out in the old towns from 1960s to 1980s are the only studies which give a comprehensive overview of the character of the town centres until this day. Over the past decade, the need to protect other historically valuable urban areas has called for new measures to be taken into use. The Estonian Planning Law of 2002 introduced a new type of conservation areas – milieu protection areas. Unlike the old town conservation areas, which are still mainly state protected, the milieu protection areas are designated and solely managed by the local government and there is no option to protect the interiors of the buildings.

The preservation of the milieu protection areas is organised through the local development plans drawn by the local government; which gives a strong legal basis for the building regulations and restrictions on new architecture. This has raised a question; whether the new

milieu protection areas might be in a better position to cope with present development pressures than the old town protection areas, which are still managed by the same strategies dating from the soviet period when there was no private ownership? Would it be possible to improve the protection methods of the old town conservation areas by following any good practice of other countries, or are there any other options?

Although there have been several attempts to protect the built urban environment already before, the concept of a conservation area or urban protection area was defined in most countries in Europe after the II World War. Based on the literature research this was firstly done in Czechoslovakia in 1958. The first western European countries to introduce conservation areas were the Netherlands (1962), France (1962) and the UK (1967). The first conservation areas in Finland were designated at the end of 1960s and the designation of conservation areas was endorsed by the Danish Planning Law of 1977.

The establishment of the conservation areas was in many ways the result of a countermovement to the utopian modernist redevelopment plans that raised many opponents among people supporting the conservationist paradigm. The large new housing schemes often ignored the traditional street network, plot patterns and the dense urban grain characteristic to historic city centres. This is distinctive to all of the studied countries, despite the fact that the political and economical situation of the communist Eastern Bloc countries like the Estonian Soviet Socialist Republic and Czechoslovakia was very different from the capitalist western countries. It is questionable how much the specialists of the conservation field working behind the Iron Curtain in soviet Estonia know about the existence and the protection methods of the conservation areas in other countries. However, the methodology for the inventory of the Tallinn old town conservation area, which was designated in 1966, was created by local art historians, architects and engineers, whose concern was to protect the old buildings and the existing townscape, but also to enhance the old town area as a multifunctional district.

Whilst carrying out this research, I have understood how difficult it is to compare the conservation areas in different countries. It is a highly complicated task, as the means that are used to protect the valuable historic areas are dependent upon many things such as the overall structure of the cultural heritage protection in the countries and its connections to other disciplines like planning and environmental protection. Many differences arise from the distinction of the responsibilities left to the state and the local level and the role of the institutions put in charge of organising the protection of conservation areas.

Most of the countries have only one type of conservation area, which are mainly managed on the local level (the UK, the Netherlands, Denmark, and Finland) that could be well compared to the milieu protection areas in Estonia. The designation of these is only done on a local level in the UK, Denmark and Estonia. There are two countries with a similar division of conservation areas to Estonia. These are France and Czech Republic. In France, the equivalent of the old town conservation area is the *secteur sauvegardé* and in Czech Republic it is *městská památková rezervace*. The equivalent of the milieu protection area in France is the *zone de protection du patrimoine architectural urbain et paysager* (ZPPAUP) and in Czech Republic *městská památková zóna*. In France both of these area types are protected through exhaustive local plans, which in Estonia are only compiled in the case of milieu protection areas. The other similarity with France is that the interiors of the buildings are also protected only in the old town conservation areas, whereas in Czech Republic this could be done in both types of conservation areas.

Based on the areas of the countries, the biggest concentration of conservation areas is in England, as there are 9800 conservation areas in total. The lowest number of urban conservation areas per square kilometre are in France and in Finland. These facts are illustrative of the overall heritage protection systems of the countries studied here. In the UK there are a large number of listed buildings and conservation areas which coincide, thus in many cases offering double protection. The system in France and Finland is somewhat different, as the conservation areas are in both countries protected through legally binding local plans that state all the constraints within the borders of the protected area.

A very important characteristic of most of the studied countries is the integration of protection methods into planning procedures. The only country that is currently more or less in the same position as Estonia is the Czech Republic. As stated before, there are local plans for the milieu protection areas in Estonia, but the old town conservation areas are still lacking up-to-date documents that would be a legally binding basis on which to base decisions about, for example new developments in old towns and contemporary interventions. These documents should incorporate all of the important information about the development of the old town area, a SWOT analysis of its current state; include recommendations about the possible enhancements, etc. Good examples of these kinds of documents are the conservation area appraisals made by the local councils in the UK.

Another option of improving the current situation with the old town conservation areas in Estonia would be the drawing up of the same kind of local plans as done in France or the milieu protected areas in Estonia. An important advantage of a local plan is the fact that it has to be made public, as a plan is basically a social contract. This enables the engagement of the local people into the planning process, which is a very important aspect in areas where the variety of uses of the private property is highly limited. These two proposals are not exclusive of each other; in fact the first recommendation is a necessity to function as framework or a policy document for old town conservation areas. A local plan would help to protect the integrity of the old town as a historical district.

As the methods of protecting the valuable urban environment are always entwined with other structures and disciplines related to spacial planning and cultural heritage, it would be ineffective to copy other countries' schemes as there are no universal solutions compatible to all heritage protection systems. Nevertheless, it is always useful to be acquainted with the practice of other countries to improve the existing systems within the local context and to avoid some mistakes that have been made abroad. Moreover, even though the Estonian old town conservation areas were created during the same period as in the western states, our experience in functioning as a capitalist country is much younger. The change of the political power is an important factor which has affected many of the development processes in the urban environment within the past two decades and has to be taken into account when comparing the attitudes towards the protection of cultural heritage until this day.

Due to the limited volume of the master's thesis, it has not been possible to examine some issues related to the topic, which would give a wider perspective of the whole concept of area-based protection. A potential research subject would be the structure of the institutions responsible of the protection of cultural heritage and their relations to other bodies and organisations concerned with e.g. spacial planning or environmental protection in general. A new dimension to the narrative of the development of conservation areas in Europe would give a study of the conservation areas in Latvia and Lithuania. It would also be useful to explore the different ways of engaging the public with the planning process.

In conclusion, it can be said that a thorough understanding of the reasons for designating conservation areas and the different ways of protecting urban areas requires much exhaustive research and also working experience in other countries' institutions. This thesis is a small endeavour to give an insight into the versatile history and protection methods of the culturally

significant urban areas in seven European countries. The reviewed problems relating to the protection of the Estonian old towns and the recommendations given are hopefully offering a source for further research to improve their current situation and ways of management.

LISA I

Ajalooliste linnade ja piirkondade kaitset käsitlevad rahvusvahelised dokumendid

Euroopa Nõukogu dokumendid

Recommendation 365/ 1963 (Adopted by the Consultative Assembly May 1963) on the preservation and development of ancient buildings and historic or artistic sites

Bath recommendation – Resolution (68)11 (Adopted by the Ministers' Deputies on 3 May 1968) on the principles and practice of the active preservation and rehabilitation of groups and areas of historical or artistic Interest

Hague Recommendation – Res (68)12E 03 (Adopted by the Ministers' Deputies, The Hague The Netherlands, on 3 March 1968) on the active maintenance of monuments, groups and areas of buildings of historical or artistic interest within the context of regional planning

Recommendation no. R (86) 11 (Adopted by the Committee of Ministers on 12 September 1986 at the 399th meeting of the Ministers' Deputies) of the Committee of Ministers to Member States on Urban Open Space

Resolution 98 (2000)1 on historic towns in Europe

ICOMOS-i soovitused

The Resolutions of Bruges: Principles Governing the Rehabilitation of Historic Towns. Submitted to the International Symposium on the „Conservation of Historic Towns" Bruges, 12–15 May 1975

The Declaration of Dresden, 1982

ICOMOS-i hartad

International Charter for the Conservation and Restoration of Monuments and Sites (The Venice Charter). Second International Congress of Architects and Technicians of Historic Monuments, Venice, 1964

Appleton Charter for the Protection and Enhancement of the Built Environment. Canada,
August 1983

First Brazilian Seminar About the Preservation and Revitalization of Historic Centers
ICOMOS Brazilian Committee, Itaipava, July 1987

Charter for the conservation of historic towns and urban areas (Washington Charter). Adopted
by ICOMOS General Assembly in Washington D.C., October 1987

UNESCO dokumendid

Recommendation concerning the Safeguarding and Contemporary Role of Historic Areas,
Nairobi, November, 1976

Vienna Memorandum on “World Heritage and Contemporary Architecture – Managing the
Historic Urban Landscape”, 2005

Konventsioonid

Convention for the Protection of the Architectural Heritage of Europe, Granada, 3. X 1985

Muud dokumendid

The Declaration of Amsterdam. Congress on the European Architectural Heritage, 21–25
October 1975

Taormina Declaration “Saving Europe’s Memory and Identity”, “Safeguarding Europe’s
Historic Small Towns and Villages and their Surrounding Landscapes” Taormina, Sicily, 4
June 2009

LISA II

Tabelis 1 esitatud andmete viited

Eesti

1. Elanike arv

Statistikaamet (2011). Enim nõutud statistika. <http://www.stat.ee/pohinaitajad> (vaadatud 20. II 2011).

2. Arhitektuurimälestiste arv

Muinsuskaitseamet (2010). Kultuurimälestiste riiklik register. Mälestised liigi järgi. <http://www.muinas.ee/register> (vaadatud 21. II 2011).

3. Kehtestatud miljööväärtuslike hoonestusalade arv

Miljööväärtused (2011). Miljööväärtuslikud hoonestusalad. <http://www.miljooala.ee/harju-maakond> (vaadatud 21. II 2011).

Suurbritannia

1. Elanike arv

Office for National Statistics (2010). Statistical Bulletin. Population Estimates 2009. <http://www.statistics.gov.uk/pdfdir/pop0610.pdf> (vaadatud 21. II 2011), lk 4.

2. Arhitektuurimälestiste arv ja kaitsealade arv

English Heritage (2010). Heritage Counts 2010. <http://hc.english-heritage.org.uk/content/pub/HC-Eng-2010> (vaadatud 21. II 2011), lk 25.

Prantsusmaa

1. Elanike arv

Institut national de la statistique et des études économiques (2011). Bilan démographique 2010. La population française atteint 65 millions d'habitants. http://www.insee.fr/fr/themes/document.asp?ref_id=ip1332 (vaadatud 20. II 2011).

2. Arhitektuurimälestiste ja kaitsealade arv

Ministère de la Culture et de la Communication (2010). Patrimoine et architecture. – Chiffres Clés 2010, Statistiques de la Culture. <http://www.culture.gouv.fr/nav/index-stat.html> (vaadatud 05. II 2011), lk 47.

Holland

1. Elanike arv

Statistics Netherlands (2011). Population counter. <http://www.cbs.nl/en-GB/menu/themas/bevolking/cijfers/extra/bevolkingsteller.htm> (vaadatud 26. II 2011).

2. Mälestiste ja kaitsealade arv

De Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (2011). Aantal rijksmonumenten en beschermde stads- en dorpsgezichten. <http://www.cultureelerfgoed.nl/node/605> (vaadatud 26. II 2011).

3. Belvedere kaitsealade arv

F. Feddes (1999). Nota Belvedere. Beleidsnota over de relatie cultuurhistorie en ruimtelijke inrichting. Bijlage: Gebieden. <http://www.belvedere.nu/download/nota.pdf> (vaadatud 13. III 2011), lk 22–27.

Tšehhi

1. Elanike arv

Czech Statistical Office (2011). Selected indicators – population. <http://www.czso.cz/eng/redakce.nsf/i/home> (vaadatud 25. II 2011).

2. Mälestiste ja kaitsealade arv

Národní památkový ústav (2011). MonumNet. Světové dědictví, NKP, chráněná území. <http://monumnet.npu.cz/chruzemi/hledani.php> (vaadatud 24. II 2011).

Taani

1. Elanike arv

Statistics Denmark (2011). Population by region and time. http://www.dst.dk/HomeUK/Statistics/Key_indicators/Population/pop.aspx (vaadatud 20. II 2011).

2. Mälestiste arv

Kulturarvsstyrelsen (2011). Buildings worthy of preservation. <http://www.kulturarv.dk/english/listed-buildings/buildings-worthy-of-preservation/> (vaadatud 20. II 2011).

3. Kaitsealade arv

Kulturarvsstyrelsen (2011). Fredede og Fevaringsværdige Bygninger. Om FBB. <https://www.kulturarv.dk/fbb/omfbb.htm> (vaadatud 20. II 2011).

Soome

1. Elanike arv

Väestörekisterikeskus (2011). Suomen väkiluku.
<http://www.vaestorekisterikeskus.fi/default.aspx?site=4> (vaadatud 06. III 2011).

2. Mälestiste arv

Museovirasto (2011). Rakennusperintörekisteri
<http://kulttuuriymparisto.nba.fi/netsovellus/rekisteriportaali/portti/default.aspx>
(vaadatud 06. III 2011).

3. Riikliku tähtsusega kultuuriajalooliste alade registris planeeringuliselt kaitstud vanalinnade alade arv

Museovirasto (2011). Valtakunnallisesti merkittävät rakennetut kulttuuriympäristöt (RKY). http://www.rky.fi/read/asp/r_default.aspx (vaadatud 06. III 2011).

LISA III

Töös kasutatavad lühendid

Arhiivid

MKA – Muinsuskaitseameti arhiiv

Asutused

TRT – Teadusliku Restaureerimise Töökoda

VRV – Vabariiklik Restaureerimisvalitsus

KRPI – Kultuurimälestiste Riiklik Projekteerimise Instituut

Kirjandus

RT – Riigi Teataja

Organisatsioonid

CIAM – Congrès internationaux d'architecture moderne

ICOMOS – International Council on Monuments and Sites

UNESCO – United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization

Muud lühendid

KOV – Kohalik omavalitsus

MTÜ – Mittetulundusühing

PMSV – Plan de sauvegarde et de mise en valeur

SAVE – Survey of Architectural Values in the Environment

ZPPAUP – Zone de protection du patrimoine architectural urbain et paysager